

Colectia Sălpii Ortodoxiei

VIATA SI NEVOINTELE
CELUI ÎNTRE SFINȚI
PĂRINTELUI NOSTRU

MARCU
EVGHENICUL

Mitropolitul Efesului

STĂLPII ORTODOXIEI

VIAȚA ȘI NEVOINȚELE
CELUI ÎNTRE SFINȚI
PĂRINTELUI NOSTRU
MARCU EVGHENICUL
Mitropolitul Efesului

Traducere de *Constantin Făgețan*

Carte tipărită cu binecuvântarea
Prea Sfințitului Părinte GALACTION,
Episcopul Alexandriei și Teleormanului

Editura Cartea Ortodoxă
EDITURA EGUMENITA

Traducerea s'a făcut după ediția: *The Lives of the Pillars of Orthodoxy*, published by Holy Apostles Convent and Dormition Skete, Buena Vista, Colorado, USA, 1990.

© Pentru prezenta ediție
Editura Egumenița

Editura Egumenița
I.S.B.N. 973-8926-04-1
978-973-8926-04-2

Editura Cartea Ortodoxă
I.S.B.N. 973-7891-87-2
978-973-7891-87-7

**TROPARUL
SFÂNTULUI MARCU EVGHENICUL**

Glas 3

O, preavrednicule de cinstire și preadumnezeiescule Marcu, prin mărturisirea sfintei și sfințitei Credițe, mare râvnitor în tine Biserica a aflat, că dogmele ai apărat, cele învățate de Părinți, și mândria întunerecului ai oborât, cea trufașă. Pentru aceasta, roagă pre Hristos Dumnezeu, să se dăruiască nouă iertare de păcate, celor ce pre tine cinstim.

VIAȚA ȘI NEVOINȚELE CELUI ÎNTRE SFINȚI PĂRINTELUI NOSTRU
MARCU EVGHENICUL
Mitropolitul Efesului,
pe care Sfânta Biserică îl prăznuiește
la 19 Ianuarie

PRIMII ANI DIN VIAȚA SFÂNTULUI

Sfântul și de Dumnezeu purtătorul Părintele nostru Marcu Evghenicul s'a născut în jurul anului 1392 și a trăit cea mai mare parte a vieții la Constantinopol. Tatăl sfântului, Gheorghe, a fost mai întâi diacon, iar mai apoi *protoekdikos* și *protonotarios*, iar la urmă Mare Hartofilax al Patriarhiei.¹ Mama sfântului, Maria, era fiica vestitului doctor Luca. Amândoi părinții lui Marcu erau vlăstare ale unor familii vestite și cucernice. După câte se pare, strămoșii sfântului erau de baștină din Imvros sau Trapezunt. Sfântul însă a văzut prima dată lumina soarelui în casa din Galata Constantinopolului.²

Înainte de a îmbrățișa viața monahală, tânărul Marcu se numea Manuil. Până la vârsta de treisprezece ani dascălul lui Manuil a fost tatăl său, care ținea un fel de sală de citire și loc de cugetare (*frontist»rion*). Încă de mic băiatul s'a arătat silitor la învățătură. A fost ucenic și al altor renumiți dascăli, sub îndrumarea cărora a înaintat în învățătură și cunoaștere. Când Manuil avea treisprezece ani tatăl său a răposat. Pierderea iubitului său părinte nu l-a făcut să jalească peste măsură ori să slăbească la învățătură. Dimpotrivă, s'a dăruit cu și mai multă osârdie îndeletnicirilor școlărești. În domeniul artelor liberale a studiat cu străluciți profesori ai vremii aceleia, precum Mitropolitul Ignatie al Selimvriei și filosoful Gheorghe Ghemistos Plethon.³ Elev strălucit, îi întrecea pe toți cu iscusința sa. Curând însă a început să-și îndrepte toate strădaniile spre cercetarea teologiei și retoricii.

Principalul biograf al prealăudatului Marcu, fratele său Ioan Evghenicul, scrie despre el: „În scurtă vreme Manuil a dobândit cea mai mare cunoaștere, datorită mării sale sârguințe și atenții, ca și minții sale ascuțite. Pe deasupra, purtarea sa era gingașă și liniștită, mai curând a unui bun bătrân. Căci, cu adevărat, chiar felul său de a se îmbrăca, privirea, plecăciunea capului și neîntrecuta și grăitoarea sa vorbire făceau ca fratele meu să fie pildă vie nu numai colegilor săi, ci chiar și profesorilor. Și, îndeobște, toți îl cinsteau pe Manuil.”⁴

Cu vremea sfântul Manuil a dobândit o educație deplină și, încă tânăr fiind, a ajuns mai-marele Școlii Patriarhale. Ajunsese așa de vestit pentru predicile sale, încât mulți oameni, chiar din alte ținuturi, îi cereau adeseori să alcătuiască câte o predică pentru anumite zile de sărbătoare. Era admirat și iubit de toți, făcându-i pe tineri să se adune în jurul lui. Între ucenicii lui se aflau vestitul Gheorghe Kurtosis Sholarios (viitorul Patriarh Ghennadie al II-lea al Constantinopolului) și Theodor Agalistos. Amândoi acești bărbați, pe măsură ce sporeau în cunoaștere, prețuiau tot mai mult adâncă și cucernica înrâurire a dascălului asupra sufletelor lor. Aceasta fiindcă Marcu nu era doar un învățat și un om de litere, ci era împodobit cu un sfânt chip de viețuire ce mărturisea dăruirea sa față de Ortodoxie.⁵

¹ Aceasta înseamnă că Gheorghe Evghenikos a fost mai întâi exarh al mănăstirilor, apoi prim-notar și mai-marele bibliotecii și al cancelariei patriarhale. Vezi Nicolae P. Vasilide, *Sf. Marcu al Efesului și unirea Bisericilor* (în lb. greacă), ed. a 3-a, Frăția Sotir, Athena, 1983, p. 35. Trad. engl., *Saint Mark of Ephesus and the Union of the Churches*, Holy Apostles Convent, Buena Vista, CO, USA.

² *Sinaxarul cel Mare al Bisericii Ortodoxe*, Luna Ianuarie (în lb. greacă), Athena, 1978, pp. 470-471; Arhim. Amvrosie Pogodin, *St. Mark of Ephesus and the False Union of Florence*, *Orthodox Word* 3, Nr. 1 (12), Ian.-Febr., 1967, p. 9.

³ Vasilide, op. cit., pp. 35-36.

⁴ Arhim. Amvrosie Pogodin, *St. Mark of Ephesus...*, *ibid.*, pp. 9-10.

⁵ *Ibid.*, p. 10.

Toți biograful săi – fratele său Ioan, vestitul ritor Manuil și Gheorghe Sholarios – sânt de acord că în tinerețe, deși era încă mirean, Manuil ducea o viață călugărească, de mare nevoie. Ca un înger trăitor pe pământ, Manuil lua parte zilnic la Dumnezeiasca Liturghie. Când nu se afla la dumnezeieștile slujbe ale Bisericii, sfântul bărbat se cufunda cu toată inima în cercetarea Sfințelor Scripturi și a Sfinților Părinți ai Bisericii Ortodoxe. Își petrecea nopțile în rugăciune, cugetând la Dumnezeu. A ajuns ca o albină harnică, cercetând și căutând cu înțelepciune mieza scrierilor sfinte și a lucrărilor înțelepților și sfinților Părinți ai Bisericii. Și fiindcă Manuil Îl iubea pe Dumnezeu, Stăpânul Hristos i-a dat tărie și putere să se împotrivescă șarpelui în tot chipul. Mai târziu în viață acest dar avea să-i slujească în a se împotrivi răului ce răvășea Credința și încălcării dogmelor.

Astfel, după cum zice Gheorghe Sholarios, „sfântul tânăr, curat duhovnicește, se purta mai mult ca un pustnic decât ca unul ce trăia în Cetatea de scaun, Împărăteasa Cetăților”. Felul viețuirii lui Manuil era străin lumii din jur; cu adevărat, nu era legat de nimic pământesc.⁶

DREGĂTORIILE SFÂNTULUI

Aleseele însușiri ale sfântului tânăr au atras luarea aminte a Patriarhului Efthimie al II-lea al Constantinopolului (1410-1416) ca și a Împăratului Manuil al II-lea Paleologul (1391-1425). Așa se face că Împăratul, care era un om credincios și cultivat, a dorit să-l atragă pe strălucitul tânăr în slujba sa. El l-a numit pe Manuil secretarul său personal și i-a încredințat editarea scrierilor sale. Iată deci că pe Manuil îl aștepta o strălucită carieră în ocârmuirea statului, dimpreună cu cinstea și admirația lumii.

Cu toate acestea, lumea îl împovăra mult pe fericitul bărbat. Între multele sale însușiri se număra și smerenia; pentru aceea nu căuta nici slava, care este deșartă, nici bogăția cea pieritoare, nici bunăvoința curții împărătești. Tânărul Manuil dorea desăvârșirea călugărească în viața pustniciei, ca să-și poată îndrepta sufletul și inima spre rugăciune și pomenirea lui Dumnezeu. Credea cu tărie că nu poate fi ceva mai bun decât neconținută bucurie în Domnul și în luminarea ce vine numai din pomenirea lui Dumnezeu. A înțeles că era aproape cu neputință a dobândi asemenea înălțimi în lume, căci bucuria și luminarea pleacă îndată din mijlocul neîncetatei risipiri ale grijilor deșarte ce asaltează mintea și trupul. El și-a adus aminte cuvintele lui Hristos către sora lui Lazăr, „Martho, Martho, te grijești și spre multe te silești, ci un lucru trebuiește; iar Maria partea cea bună și-a ales, care nu se va lua de la dânsa” (Lc. 10, 41-42). Și care era partea cea bună pe care a ales-o Maria? Ea ședea la picioarele lui Iisus și auzea cuvântul Lui (Lc. 10, 39).

MANUIL HOTĂRĂȘTE SĂ PĂRĂSEASCĂ LUMEA

Cugetând la îndeletnicirea care l-ar fi făcut să aleagă „partea Mariei”, Manuil a hotărât să părăsească totul – Constantinopolul, rangul înalt în slujba Împăratului și promițătoarea sa carieră. După ce gustase puțin din roadele vieții de nevoie pe când se afla în lume, s’a dat pe sine igumenului Simeon, un mare Stareț și nevoitor, care își avea sălașul în afara cetății. Din nefericire, nu s’au păstrat pentru posteritate alte știri despre Avva Simeon.

Iată ce spune Ioan, fratele lui Manuil, despre plecarea sa de acasă și de lângă prieteni: „Când fratele meu avea douăzeci și șase de ani, și-a împărțit cu dărnicie tot ce avea săracilor. Apoi Manuil a luat jugul după care tânjea din copilărie și a îmbrățișat viața părinților pustiei, viață îndrăgită atât de Prorocul Ilie cât și de Ioan Botezătorul. Cei lăsați în urmă, rudeniile, casnicii și prietenii, s’au umplut de nemângâiată tristețe. Împăratul Manuil, care îl iubea mult pe Manuil, simțea lipsa înțelepciunii și învățaturii fratelui meu. Ba încă și clericii îi simțeau lipsa. Apoi, firește, mai erau și mulți tineri, ucenicii lui, pe care-i învățase și chiar îi crescuse. Într’un cuvânt, plecarea sa din mijlocul nostru a fost pricină de mare jale pentru toți cei ce-l cunoscuseră pe fratele meu.”

⁶ Ibid.; Gheorghe Sholarios, *Apanta ta Evriskomena, Oeuvres Complètes de Georges Scholarios*, Louis Petit, Paris, 1928-1936, vol. I, pp. 248-249.

De-acum Manuil putea să se dăruiască tăcerii pe care o dorise atât de mult, spre a atinge liniștirea și pacea lăuntrică și, la urmă, să se înalțe către Dumnezeu. Sfântul tânăr s'a îndreptat spre Antigona, un mic și fermecător ostrov din Propontida (Marea Marmara), unde a locuit vreme de doi ani. Manuil s'a supus unor aspre nevoințe și chibzuitei îndrumări a Starețului său. Însă Manuil nu avea să rămână multă vreme în afara cetății de scaun. Pe atunci turcii atacau mereu ținutul din jurul sălașului lor monahal. Pentru aceea, Starețul lui Manuil, Simeon, a socotit că este nevoie să se mute între zidurile groase ale Cetății. Aceasta avea să le asigure o oarecare apărare, atât față de turci, cât și față de tâlhari.

MĂNĂSTIREA MANGAN

În Constantinopol se afla o vestită mănăstire, numită Mangan, zidită în veacul al XI-lea și având hramul Marelui Mucenic Gheorghe, Purtătorul de Biruință.⁷ Acolo s'au așezat să viețuiască Manuil și Starețul său. Mănăstirea Mangan se afla lângă palatul Mangan și era vestită în toată cetatea de scaun ca un loc de studii theologice. Mănăstirea avea o mare bibliotecă și o mulțime de sfinte moaște ale sfinților.

La puțină vreme după așezarea la mănăstire, cuviosul Simeon s'a mutat în cereștile lăcașuri. După răstimpul de încercare, Manuil a primit sfânta tundere, dându-i-se numele de Marcu.⁸ Cât de prorocesc s'a dovedit a fi acest nume! Căci purtătorul acestui nume, Evanghelistul Marcu, este zugrăvit simbolic ca un leu; iar Marcu, răcnind ca un leu, avea să risipească taberele papofililor.

Trăind călugărește în acest strălucit așezământ monahal, Marcu s'a dăruit cu totul liniștii. Nu-i plăcea să iasă din mănăstire și din chilie, căci aceasta îi întrerupea trezvia lăuntrică și pomenirea lui Dumnezeu. Își păzea gândurile de risipire cu atâta osârdie, încât nu ieșea nici să se întâlnească cu cunoștințele sau cu cei din familia sa.

Marcu era cu totul absorbit de o singură lucrare, de care nu obosea zi și noapte: cercetarea dumnezeieștilor Scripturi și îmbogățirea sa cu înțelegerea lor (cum se vede limpede din scrierile sale). Pe lângă aceasta, tânărul nevoitor mai făcea și alte lucrări, precum munca trudnică, postul aspru, dormitul pe jos și privegheri de toată noaptea. Datorită acestor sfinte nevoințe, ca unul ce se făcuse lăcaș al rugăciunii neîncetate, a dobândit îndrăzneală de la Dumnezeu și i s'a dat tărie în lupta sa împotriva vrăjmașilor duhovnicești. Căci, cu harul lui Dumnezeu, a rămas nebiruit de armele vrăjmașului.

Gheorghe Sholaris spune: „Părintele Marcu era un om curat duhovnicește. Chiar ca tânăr, înainte de a se face călugăr, era înțelept în luptele nevoinței. Locuia ca și cum ar fi fost la pustie. Când a părăsit lumea pentru Hristos și și-a băgat grumazul în jugul sfintei ascultări, nu și-a încălcat niciodată făgăduințele înaintea lui Dumnezeu. Nu s'a mai îngrijit defel de zarva lumii, ca să nu fie răsturnat de deșertăciunea slavei lumești. Până la moartea sa avea să rămână neclintit în dragostea sa pentru Hristos”⁹.

La îndemnul și stăruințele obștii, Marcu, cu inima grea și împotriva voii sale, a primit să fie hirotonit. În 1420, la douăzeci și opt de ani, călugărul Marcu a fost făcut diacon. Apoi, peste doi ani, a fost hirotonit întru preot.¹⁰ Iată ce spune fratele său după trup, Ioan, despre felul cum slujea Marcu la sfintele slujbe: „Când Părintele Marcu slujea Dumnezeiasca Liturghie, se umplea de dumnezeiască însuflare în așa măsură, încât toți cei ce îl zăreau spuneau că pare a fi cu totul ieșit din sine, afară de pământ, cu totul cufundat în Dumnezeu, ca un înger în trup.”¹¹

Datorită nemaipomenitei erudiții și cunoașteri theologice a sfântului, era deosebit de priceput în înțelegerea Sfintelor Scripturi și a cugetului Sfinților Părinți. De asemenea, s'a arătat a fi un minunat tâlcuitor al condacelor, canoanelor, troparelor, cântărilor și icoaselor muzicii bisericești ortodoxe. Aceasta se poate vedea în lucrarea sa intitulată *Tâlcuirea slujbelor bisericești*, în care se folosește de adâncă sa cunoaștere a slujbelor ortodoxe. El încearcă pe scurt să lumineze credincioșii prin explicarea slujbelor Bisericii, astfel încât creștinii să poată pătrunde în adevărata rugăciune. Dorea ca toți să trăiască dulceața și negrăita luminare ce pătrunde în inimă o dată cu pomenirea necontenită a lui Iisus Hristos. Tot în această lucrare își arată admirația pentru Sf. Roman Melodul, făcătorul de cântări, pomenit de Biserică la 1 Octombrie. Sf. Marcu a scris și el canoane bisericești pe toate cele opt Glasuri ale muzicii bizantine

⁷ Mănăstirea Mangan fusese zidită de Împăratul Constantin al IX-lea Monomahul (1042-1055).

⁸ Unii susțin că Manuil a fost tuns în monahism la Antigona, înainte să intre la Mănăstirea Sf. Gheorghe de la Mangan.

⁹ Gheorghe Sholaris, *Apanta ta Evriskomena*, ibid.

¹⁰ *Sinaxarul cel Mare*, Luna Ianuarie, op. cit., p. 474.

¹¹ Arhim. Amvrosie Pogodin, *St. Mark of Ephesus...*, ibid.

care, iarăși, arată amănunțita sa cunoaștere a acestei arte sfinte. Pe lângă înzestrările sale muzicale, sfântul a mai scris poeme, eseuri despre dogmă și despre alte subiecte theologice, și chiar despre literatura clasică ellină¹².

TULBURĂRI ÎN ÎMPĂRĂȚIA BIZANTINĂ

Înrăutățirea situației din Împărăția Bizantină i-a făcut pe mulți, între care și pe Împăratul Manuil, să-și dea seama că erau în pragul pierzaniei și prăbușirii. Turcii cuceriseră și luaseră partea răsăriteană a imperiului. Geografic, nu mai rămăsese decât cetatea Constantinopolului întărită cu ziduri.

Împăratul Manuil nădăjduia să-și salveze împărăția prin începerea unor negocieri cu Papa, cu gândul de a se ajunge la o unire a Bisericilor printr'un Sinod Ecumenic. El nădăjduia că un sinod ar putea rezolva toate punctele aflate în litigiu între Biserici, folosindu-se autoritatea Sfințelor Scripturi și Sfintei Tradiții. Apoi, după ce Răsăritul și Apusul ar fi făcut pace în privința dogmei, el nădăjduia că toți creștinii apuseni se vor ridica în apărarea fraților lor din Răsărit și se vor lupta cu necredincioșii. Într'un cuvânt, Împăratul credea că Papa și toți monarhii apuseni își vor trimite oștile să lupte împotriva turcilor și să-i nimicească. Acesta era adevăratul motiv pentru adunarea sinodului.

Papa Martin al V-lea (1417-1431) era potrivnic sinoadelor, ca și teoriei care susținea că papii sânt supuși acestora. Pe deasupra, el socotea că cererile Împăratului mergeau prea departe; astfel că negocierile băteau pasul pe loc.

Însă în luna Septembrie, 1422, tocmai când negocierile între Constantinopol și Roma, privitoare la convocarea unui sinod pentru unirea Bisericilor, erau pe punctul de a ajunge la bun sfârșit, Împăratul a fost atacat de turci..

Împăratul Manuil se retrage

În Iunie, 1422, sultanul otoman Murad al II-lea (1421-1451) a pornit să asedieze capitala bizantină. Încă o dată tăria zidurilor a salvat capitala, dar aceasta avea să fie începutul ultimei lupte pe viață și pe moarte a împărăției. După asediu, fiul lui Manuil, Ioan, moștenitorul tronului, a vizitat curțile apusene, în încercarea de a obține ajutor, dar fără nici un rezultat. Doi ani mai târziu, Împăratul Manuil, aflat la pat, s'a retras din viața politică, fiind silit să încredințeze toate afacerile de stat fiului și urmașului său, Ioan al VIII-lea Paleologul (1425-1448). Cu mintea și trupul slăbite, vârstnicul Împărat Manuil al II-lea a murit la 21 Iulie, 1425, călugărit cu numele de Mathei. După experiența sa cu Apusul, Manuil ajunsese să privească cu scepticism unirea cu aceștia. Se zice că pe patul de moarte și-ar fi avertizat fiul să nu-și pună nici o nădejde în putința unirii. Socotea că mândria latină și încăpățânarea grecească aveau să împiedice unirea să fie sinceră. În ciuda sfatului tatălui său, Ioan al VIII-lea era încredințat că salvarea împărăției depindea de unire. El a încercat să facă presiuni pentru un sinod, dar la început nu voia ca acesta să aibă loc în Italia.

Atmosfera politică din Răsăritul Creștin era foarte gravă. Printre evenimentele acelei vremi se numărau jefuirea Serbiei și Bulgariei de către turci, înfrângerea cruciaților la Nicopole, călătoria fără rezultat a lui Manuil al II-lea în Europa Apuseană și, în sfârșit, cucerirea Thessalonicului de către turci în 1430. Economic vorbind, dezmembratul și slăbitul imperiu zăcea în deplină ruinare. Astfel că, din 1431, au început noi negocieri pentru unirea cu Biserica Romei, când fostul cardinal venețian, Gabriel Candulmer, a devenit Papa Eugenie al IV-lea (1431-1437). El fusese călugăr augustinian și era un om peste măsură de zelos, dar lipsit de tact și de amabilitate.¹³

Ioan al VIII-lea, avtocratorul „romanilor” (căci așa își spuneau bizantinii), domnea peste Constantinopol și împrejurimile sale. Ținuturile de la Marea Neagră și din Peloponnes, altădată părți

¹² Vasilide, op. cit., pp. 40-41. O copie a canoanelor compuse de Sf. Marcu se află la Biblioteca din Vienna. Vezi și P.N. Trembelas, *Ekloge Hellenikis Orthodoxou Hymnographias*, Athena, Ed. Sotir, 1978, p. 414.

¹³ Joseph Gill, în lucrările *Eugenius IV, Pope of Christian Unity și Personalities of the Council of Florence*, zugrăvește o imagine luminoasă a lui Eugenie al IV-lea. O imagine negativă apare în cartea lui Philip Hughes, *The Church in Crisis* (Burns and Oates, Londra, 1961, p. 309); el spune că nimeni nu avea „un caracter atât de slab ca acest Papă.”

componente ale imperiului, erau sub domnia de sine stătătoare a fraților lui Ioan, care își luaseră cu toții neveste latine. Theodor al II-lea s'a însurat cu fermecătoarea Kaliopi Malatesta care, deși era verișoara Papei Martin al V-lea, s'a alăturat Bisericii Ortodoxe, spre furia acestuia. Constantin al XI-lea s'a însurat cu Magdalena Leonardo Tocco, rebotezată cu numele de Theodora. Thoma s'a însurat cu Catherina Zaccaria, moștenitoarea ultimului principe franc al Ahaei.

Împăratul Ioan al VIII-lea era presat de înaintarea turcească. Deznădăjduit, s'a hotărât să încheie negocierile între cele două Biserici. Nădăjduia să dobândească ajutorul apusean făgăduit de atâtea ori împotriva necredincioșilor, chiar cu prețul supunerii bisericești față de Roma. Roma cerea recunoașterea supremației sale, făgăduind în schimb ajutor împotriva turcilor ce se apropiau. Cu toate acestea, ea nu era în stare să trimită o putere militară latină în Răsărit decât, poate, într'o foarte mică măsură. Prudent, Ioan al VIII-lea a cheltuit toți banii pe care statul i-a putut aduna, pentru repararea marilor ziduri de pe uscat ale Cetății, astfel încât să fie gata pentru inevitabilul asalt turcesc.

Partida pro-unionistă din capitală

Deși precedentele încercări de unire au sfârșit în dezamăgire și au adus prea puțină încurajare, exista totuși un influent cerc constantinopolitan care susținea o politică de înțelegere cu Roma ca singura nădejde în ceasul primejdiei. Împăratul s'a pus în fruntea acestui grup, în ciuda existenței unei foarte puternice partide ortodoxe și naționaliste care era împotriva unirii. Cea din urmă se temea de pierderea purității Ortodoxiei Grecești și simțea că ajutorul apusean, cumpărat cu prețul unirii, ar fi adus supremația politică a Apusului asupra Răsăritului. Astfel, plini de neîncredere, aceștia socoteau că stăpânirea turcească, care-i aștepta, avea să fie înlocuită cu cea a latinilor care mai jefuiseră Cetatea în 1204.

Cu toate acestea s'au trimis soli la patriarhii Alexandriei, Antiohiei și Ierusalimului, cerându-le să ia parte la sinod, cu scopul de a uni Biserica Răsăriteană cu cea Apuseană. Trimișii s'au întors cu scrisori în care se spunea că Patriarhii nu primesc să se înfățișeze personal la sinod. Totuși se învoiau, fără prea multă tragere de inimă, să-și numească reprezentanți, dar fără a le da puteri depline. Ca delegați la viitorul sinod, Patriarhul Alexandriei i-a ales pe Mitropolitul Antonie al Iracliei și pe Ieromonahul Marcu Evghenicul. Faima fericitului Marcu ajunsese și peste hotare, căci strălucea prin virtute și înțelepciune. Patriarhul Antiohiei a ales pe Ioasaf al Efesului și pe duhovnicul împăratului, Grigorie Mammas. Caracterul egoist al acestui Grigorie era al unui om meschin, ușor pornit spre mânie și fără vreo rânduială în purtări. Patriarhul Ierusalimului i-a numit pe Dionisie al Sardisului și pe mitropolitul rus Isidor, fost igumen al Mănăstirii Sf. Dimitrie. Aceste alegeri s'au făcut după dorința Împăratului, dar fără a se cere mai întâi consimțământul lui Iosif al II-lea, Patriarhul Constantinopolului (1416-1439).

PROROCIA PATRIARHULUI

Apoi, într'una din zile, pe când Patriarhul Iosif se afla în chilia sa împreună cu alți episcopi, el a făcut o afirmație vrednică de pomenire, zicând: „Aceștia voiesc ca sinodul să se adune în Italia și ca latinii să le dea banii pentru întreaga călătorie. Dacă va trebui să așteptăm tainul zilnic din mâna lor, ne-am făcut slugi și năimiți, iar ei sânt stăpânii. Sluga este silită să facă ceea ce-i poruncește stăpânul, iar năimitul, lucrul pentru care este plătit. Dacă năimitul nu face ceea ce este dator, nu-și va primi plata. Și ce vom face dacă latinii ne taie cele de trebuință? Dacă nu ne vor da cele de cheltuială sau nu ne vor da corăbii, ce oare vom face? Deci care este folosul, bieții de noi, a ne supune unor străini bogați și trufași în propria lor țară? E limpede că totul este în folosul latinilor. Apoi, după părerea mea, dacă vom încerca să vorbim și să-i învățăm despre Părinți sau despre bunacinstire, aceasta nu va fi în folosul nostru.”¹⁴

Chiar dacă Patriarhul a rostit aceste cuvinte procești, totuși după o întâlnire de taină cu Împăratul și cu legații Papei el și-a schimbat părerea și s'a pregătit să plece peste hotare, fiind asigurat că latinii îi vor primi cu multă cinste și dragoste, iar grecii vor putea să-și înfățișeze părerile slobod și fără șovăire. Biserica Răsăriteană va fi în stare să-și descopere dreapta credință și dreptele învățături, pe care latinii

¹⁴ Sf. Marcu al Efesului la mincinosul sinod de la Florența, *Sinaxarul cel Mare*, Luna Februarie, Athena, 1978, p. 626 (în lb. greacă).

aveau să le primească. Aveau să se întoarcă acasă biruitori și încununăți. Apoi Patriarhul Iosif a împachetat cele mai strălucitoare veșminte și sfinte vase de la Sfânta Sofia.

IEROMONAHUL MARCU DEVINE MITROPOLIT

Pe atunci Împăratul Ioan îl privea pe Marcu cu multă dragoste și cinstitoare. De fapt, multe din lucrările teologice ale sfântului au fost scrise la cererea Împăratului. Împăratul cinstea amănunțita cunoaștere de către Marcu a principiilor Ortodoxiei și îi prețuia mintea limpede și strunită, ce pricepea îndată greșalele dușmanilor Ortodoxiei.

Împăratul era nerăbdător să plece spre Roma. Se apropia vremea ca delegația grecească să plece și să se întâlnească cu latinii la sinod. În această vreme mai era un gânditor de seamă printre ortodocși, Mitropolitul Visarion al Nikeii. Vissarion, care mai înainte se numea Ioan al Trapezuntului, fusese colegul mai tânăr al lui Marcu și învățase cu aceiași profesori. Deși era favoritul Împăratului, Vissarion era mai curând umanist decât theolog, lipsindu-i și tăria de caracter. O dată cu moartea Mitropolitului Ioasaf al Efesului, și pentru alte multe pricini, Împăratul a stăruit ca Sfântul Marcu să primească scaunul Efesului și să fie sfințit Mitropolit, dându-și seama că Marcu avea o curată și nemitarnică dragoste pentru adevăr și putea să aducă idei sănătoase. Împăratul dorea ca Sf. Marcu să ia această dregătorie și să ocupe un loc potrivit între reprezentanții greci, adică locul de cel dintâi theolog al ortodocșilor.

Sfântul bărbat nu a dorit să primească un asemenea rang înalt, căci atunci când luase tunderea monahală el fugise de lume. Simțea că dregătoria de episcop era mai presus de vrednicia și puterea sa. Cu toate acestea, a fost îndemnat de mulți oameni foarte respectați, printre care și de Patriarhul Ecumenic. Toți îl sileau pe Marcu să primească, spunând că prezența lui era neapărat trebuincioasă pentru viitoarele discuții cu Apusul și că titlul de mitropolit ar fi un rang pe care latinii aveau să-l respecte. Astfel, făcând ascultare de Patriarh, de Împărat și de adevăratele nevoi ale adevăratei și singurei Biserici a lui Hristos, s'a supus sinodului și hotărârii sale pentru ridicarea sa în scaun. Era limpede că primea acest înalt rang bisericesc numai pentru apărarea Ortodoxiei, pe care o iubea. Într'adevăr, puterea și geniul cuvintelor sfântului bărbat erau trebuitoare ortodocșilor, ca să nu fie duși în rătăcire de către înnoitorii ce pregăteau un drum nemaistrăbătut.

Curând după înscăunare, la vârsta de patruzeci și șase de ani, noul mitropolit se pregătea de plecare la Roma. Marcu nutrea mari nădejdi în privința unirii cu latinii, crezând adânc în putința refacerii fostei unități între cele două părți. Da, credea fierbinte și cu osârdie acest lucru. Avea să se trudească fără răgaz pentru acest țel. Spunea: „L-am urmat pe Patriarhul a toată lumea și pe de Dumnezeu datul Împărat la sinodul din Italia. Nu am luat în seamă neputința mea și nici greutatea și mărimea nespusă a acestui lucru. Mi-am pus nădejdea în Dumnezeu și în sfinții ce sânt primiți și de Biserica Răsăriteană și de cea Apuseană. Cred într'adevăr că totul ne va merge bine și că vom înfăptui ceva măreț și vrednic de întreaga noastră trudă și de nădejtile noastre.”¹⁵

Sf. Marcu era un om chibzuit. Dorind să primească lumina și ajutor de Sus pentru greaua trudă ce-l aștepta în Italia, Marcu a strigat, în rugăciune, către Preasfânta Treime și a cerut mijlocirile sfinților Îngeri ai lui Dumnezeu și ale Maicii Domnului. El s'a rugat ca Dumnezeu să pună „frica Sa în inima lui învârtoșată.”

De-acum, liniștea și singurătatea pe care Marcu le prețuia atât la Mănăstirea Mangan erau întrerupte. Nou-numitul mitropolit se pregătea de plecare. Însă trupește se simțea rău. Asprele sale nevoițe de mai înainte își cereau tributul asupra trupului său. Deși se simțea slab, totuși, cu harul lui Dumnezeu, avea să se facă ca o stâncă de granit.

Împăratul era departe de a dori ca grecii să se dea bătuți în fața latinilor fără împotrivire. Pentru aceea s'a hotărât ca să se cerceteze scrierile vechilor apărători ai Ortodoxiei, scrise în timpul disputelor cu latinii (mai ales scrierile Sfântului Fotie cel Mare, ale Sfântului Grigorie Palama și ale Mitropolitului Nil Kavasila al Thessalonicului).

¹⁵ Arhim. Amvrosie Pogodin, *St. Mark of Ephesus...*, op. cit., p. 13.

ÎN APUS

În acea vreme izbânzile turcești erau deja o gravă amenințare pentru Europa. Toți simțeau că este nevoie de o luptă comună latino-grecească împotriva turcilor. În Apus, după sinoadele de la Pisa și Constanța, Papa Martin al V-lea (1417-1431) a deschis Sinodul de la Basel în 1431 și l-a numit președinte pe cardinalul Giuliano Cesarini (1398-1444).¹⁶ Vestitul theolog spaniol și dominican, Juan de Torquemada (1388-1468) a fost numit theolog papal la Sinodul de la Basel. Însă Papa Martin a murit la 20 Februarie același an, lăsând ca urmaș al său pe Papa Eugenie al IV-lea (1431-1447).

Sinodul anunțase ca program al său reformarea Bisericii Apusene, începând cu Papa, și găsirea unei soluții la mișcarea hussită care, după moartea lui Ian Huss, se răspândise foarte mult. Însă din pricina slabei participări, a unei răscoale în Boemia, a războiului dintre Austria și Burgundia și datorită programului sus-pomenit, Papa Eugenie, sfătuit de Jean Beupere, trimisul Cardinalului Cesarini, a dat o Bullă la 18 Decembrie 1431 prin care dizolva sinodul. Nu mai este nevoie să spunem că Papa Eugenie al IV-lea nu simpatiza acest sinod de la Basel; de fapt, chiar se temea de el. Sinodul acționa independent de Papa, sprijinit de autoritatea Împăratului Sigismund, în interesul principilor germani și al Franței. În vara anului 1433 Papa Eugenie a convocat un sinod la Bologna.¹⁷

Însă Cardinalul Cesarini a protestat împotriva închiderii sinodului. El nu dorea să amâne unirea cu grecii. Sinodul, care își ținuse prima ședință solemnă, a respins Bulla de dizolvare. La 14 Februarie, 1432, sinodul s'a declarat ecumenic, fără a ține seama de Papa. Sinodul a poruncit Papei și cardinalilor să se înfățișeze la Basel în răstimp de trei luni, altfel urmând a fi judecați.

Atât Sinodul de la Basel cât și Papa – simultan, dar independent – au deschis negocieri cu Împăratul Ioan, făcând schimb de ambasade. Împăratul Ioan, fără a ține seama că începuse să negocieze cu Eugenie, a recunoscut avantajosele propuneri ale Sinodului de la Basel, trimițându-și ambasadorii cu scrisori de la el și de la Patriarh (datele 15 Octombrie, 1433), prin care își împuternicea trimișii să se învoiască cu orice hotărâre a sinodului care ar fi dus la pacea Bisericilor. Între ambasadori se număra Isidor, Ighumenul Mănăstirii Sf. Dimitrie și mai apoi Mitropolit al Rusiei.

După dispute sterile privitoare la locul unui viitor sinod, participanții la Sinodul de la Basel au hotărât să rezolve întâi disputa hussită și apoi să se ocupe de „problema” grecească. Bizantinii s'au simțit foarte jigniți să fie puși pe picior de egalitate cu ereticii hussiți. Întrucât Sinodul a obținut o mare victorie, ajungând la o înțelegere cu hussiții, sub presiunea nou-încoronatului Împărat Sigismund, Papa Eugenie a dat Bulla *Dudum sacrum*, la 15 Decembrie, 1433, în care recunoștea Sinodul de la Basel.¹⁸ Cu toate acestea, Sinodul se săturase de hotărârile lui Eugenie privitoare la papalitate, astfel că împăcarea nu mai era cu putință.¹⁹

Între timp Împăratul Ioan se apropia de o înțelegere cu Papa, care preluase conducerea negocierilor pentru unire. Papa dorea ca negocierile să se țină în orașul Ferrara din Nordul Italiei, la care să participe și Împăratul. Hotărârea privitoare la locul sinodului și la felul cum să se obțină fondurile necesare pentru găzduirea grecilor a dus la ruptura finală între Basel și Papa Eugenie. Majoritatea Sinodului de la Basel înclina spre Basel, Avignon sau un oraș din Savoia; pe când minoritatea înclina spre un oraș italian. Deputații Împăratului bizantin au preferat decizia minorității. Rațiunile politice l-au îndemnat pe Eugenie să confirme un oraș italian, fiindcă se temea ca nu cumva francezii să pună mâna pe papalitate. Apoi sinodul l-a declarat pe Papa a fi în contumacie, chemându-l să se supună judecății. Papa Eugenie a răspuns prin Bulla *Doctorus Gentium*, la 18 Septembrie, 1437, transferând în mod oficial sinodul la Ferrara. Întrucât toate eforturile de reîmpăcare se prăbușiseră, partida loială Papei s'a retras de la Basel și s'a alăturat Papei Eugenie la Ferrara.

Grupul radical de la Basel a continuat să susțină că ei erau singurul sinod ecumenic legal constituit. Sub președinția singurului cardinal rămas, ambițiosul Louis d'Allemand, Arhiepiscop de Arles, adunarea de la Basel a declarat în 1439 că: (1) un sinod general era superior celui al Papei; (2) un papă nu poate

¹⁶ Pentru Bulla lui Martin al V-lea, *Dum onus*, vezi J.D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, Florența/Veneția, 1757-1798, retipărită și continuată de L. Petit, J. B. Martin, Paris, 1889-1927, vol. 29, 12A; Joseph Gill, *The Council of Florence*, Cambridge, 1959, pp. 43-44.

¹⁷ Pentru bulla lui Eugenie al IV-lea, *Quoniam alto*, vezi Mansi, 29, 561-567.

¹⁸ Vezi Mansi, vol. 29, 73.

¹⁹ Sessio IV-XVIII *Conciliorum Oecumenicorum Decreta* (citată în continuare COD).

amâna sau dizolva un sinod general, și (3) oricine neagă aceste afirmații este eretic. Întrucât Papa Eugenie nega deciziile de la Basel, la 25 Iunie, 1439, a fost depus ca „eretic și schismatic îndărătnic”.²⁰ La 5 Noiembrie, 1439, ei au ales un văduv, pe ducele Amadeus al VIII-lea de Savoia, ca Papa Felix al V-lea (1439-1449). Membrii nemulțumiți ai acestui sinod au părăsit Baselul și au trecut de partea lui Eugenie. Între nemulțumiți se afla și Giuliano Cesarini, care avea să joace un rol de seamă în viitorul sinod cu grecii.

În realitate Papa avea motive foarte lumești pentru adunarea sinodului. Departe de a dori ca pricinile de dezbinare între Biserici să fie supuse unei cercetări legiuite sau amănunțite, pe temeiul Sinoadelor Ecumenice de mai înainte, el nădăjduia să supună Biserica Răsăriteană stăpânirii sale. Ideile sale, pregătirea sa teologică și gândirea eclezialogică erau dominate de categoriile latine monarhice, centraliste și exclusiviste, ceea ce făcea ca realizarea unei adevărate uniri să fie aproape cu neputință. Țelul convocării unui sinod cu grecii în Italia era acela de a-i da o aparență de Sinod Ecumenic, opunându-l astfel celui de la Basel. Apoi, prin invitarea Împăratului bizantin de partea sa, socotea că va pune capăt disputelor. Papa Eugenie și contemporanii săi latini gândeau că unirea cu ortodocșii se poate realiza numai prin manipulări politice, documente legale, acorduri teologice și acceptarea lui Eugenie ca papă. Lui Eugenie nu i-a trecut niciodată prin minte că unirea trebuia să se întemeieze pe acte reciproce de dragoste frățească și respect pentru drepturile, tradițiile, teologia duhovnicească și autonomia fiecăreia dintre Bisericile Răsăritene. Cea mai mare greutate în calea unirii avea să fie problema primatului Papei. Nu este nici o îndoială că conducătorii apuseni și răsăriteni acordau un înțeles diferit drepturilor și privilegiilor Papei de la Roma și celor ale Patriarhilor Răsăriteni.

Partea eclezialogică din Bulla *Laetentur caeli* suna astfel: „De asemenea, noi zicem că sfântul Scaun Apostolic și Pontiful Roman dețin primatul în întreaga lume; și că Pontiful Roman este urmașul fericitului Petru, verhovnicul Apostolilor, și adevăratul vicar al lui Hristos. Papa este capul întregii Biserici și părintele și învățătorul tuturor creștinilor; și că lui i s'a dat puterea deplină, întru fericitul Petru, de către Domnul nostru Iisus Hristos, spre a hrăni, stăpâni și ocârmui Biserica universală, așa cum se cuprinde în actele Sinoadelor Ecumenice și în sfintele canoane. (...) De asemenea, înnoim orânduiala celorlalți cinstiți Patriarhi, care ne-a fost predată în sfintele canoane, (hotărând) ca Patriarhul Constantinopolului să fie al doilea după sfântul Pontif Roman. Apoi a treia cu adevărat este Patriarhia de Alexandria, a patra este Antiohia și a cincea Ierusalimul ... fără încălcarea tuturor privilegiilor și drepturilor lor.”²¹

Pentru latini, primatul era o problemă dogmatică de prim rang. Pentru ei, a fi „capul văzut al Bisericii” însemna a avea jurisdicție universală și directă asupra întregii Biserici, inclusiv asupra Bisericilor Răsăritene. Tradiția medievală a cezaro-papismului și centralismului era atât de puternică, încât toate drepturile și privilegiile în Biserica lui Hristos erau văzute ca venind de la capul ei văzut – Papa de la Roma. Ca urmare, toate drepturile și privilegiile patriarhale erau niște daruri date de Papa unor persoane alese de el.

PAPA ȘI SINODUL DE LA BASEL SE APROPIE DE GRECI

Papa a trimis câteva galere cu un legat la Constantinopol. Marele Ecclisiarh Silvestru Siropulos scrie că, înainte de plecarea grecilor, Dumnezeu a îngăduit să vină asupra lor mai multe întâmplări. Când comandorul Antonio Countloumera (Candulmer), nepotul Papei, a aruncat ancora în portul imperial, a început un mare cutremur de pământ. Cei pricepuți au tâlcuit întâmplarea ca pe un mesaj de la Dumnezeu, pe când alții credeau că este doar un fenomen natural.²² Apoi, la patru zile după sosirea corăbiilor papale, galerele trimise de Sinodul de la Basel au intrat și ele în Bosfor. Se vădea că trimișii papali îl amăgiseră pe Împărat când i-au spus că reprezentanții de la Basel nu vor veni. Ei declaraseră că Papa s'a unit cu membrii Sinodului de la Basel și că aceștia i-au dat „toată stăpânirea și puterea”. Countloumera a spus că primise poruncă de la unchiul său ca, oriunde va întâlni vase de la Basel, să le lovească. Îndată Împăratul

²⁰ Bihlmeyer-Tuchle, *Church History*, vol. II, Newman Press, Westminster, 1963, p. 403.

²¹ COD 504, editat de Centro di Documentazione, Istituto per le Scienze Religiose – Bologna (Basel), 1962.

²² Sylvestre Syropoulos, *Les Memoires du Grand Ecclesiarque de l'Eglise de Constantinople sur le Concile de Florence*, Ed. du Centre National de la Recherche Scientifique, Paris, 1971, vol. III, cap. 12, pp. 172 (11-14); Vasilide, p. 63.

a spus răspicat: „Dacă ai fi întâlnit aceste vase oriunde altundeva, ai fi putut să scufunzi corăbiile de la Basel, dacă așa voiai. Dar în portul meu nu ai îngăduință să pornești război.”²³

De nu i-ar fi oprit Împăratul, rivalii italieni ar fi pornit o bătălie navală. Amândoi legații au încercat să-i atragă pe greci de partea lor, și astfel grecii au înțeles starea reală a lucrurilor din Apus. Nedumeriți în privința taberei căreia să se alăture, mulți dintre apusenii stabiliți în Cetate încercau să-i convingă pe Împărat și pe Patriarh să nu se ducă nici la Basel, nici în Italia. Chiar și Împăratul Sigismund a trimis un sol la Constantinopol, cerând Împăratului să amâne o vreme unirea Bisericilor până ce neînțelegerile lăuntrice din Biserica Apuseană se vor rezolva. De asemenea, Sultanul Murad I-a sfătuit pe Împăratul Ioan să se încreadă mai mult în statornicia unei alianțe cu el, decât să caute a se alia cu latinii.

În ciuda tuturor acestor sfaturi și povețe, Împăratul Ioan, respingând propunerile Sinodului de la Basel, a poruncit să se pregătească plecarea pe mare – către Papa Eugenie al IV-lea.

²³ Vasilide, p. 64.

PLECAREA SPRE ITALIA

După multe cereri către Dumnezeu pentru paza și biruința lor, Împăratul Ioan, Patriarhul Iosif al II-lea, episcopii, igumenii, ieromonahii, preoții și mirenii au pornit pe mare la 27 Noiembrie, 1437, folosind corăbii și fonduri asigurate de Papa Eugenie al IV-lea. De îndată ce Împăratul a pus piciorul pe puntea triremei, s'a arătat un alt semn de la Dumnezeu: a avut loc un cumplit cutremur de pământ, făcând corabia să se clatine pe valurile furioase ce păreau că fierb.²⁴ Neluând în seamă această întâmplare, Împăratul pur și simplu a trecut și peste acest avertisment dumnezeiesc. Când erau gata să plece, vasul Împăratului a fost urmat de vasele venețiene care-i duceau pe cei mai mulți dintre însoțitorii Împăratului.

Între cei ce călătorea cu Patriarhul se aflau douăzeci și doi de episcopi: Marcu, Mitropolitul Efesului, Dorothei al Trapezuntului, Antonie al Iracliei, Mitrofan al Kizicului, Vissarion al Nikeii, Macarie al Nicomidiei, Dionisie al Sardisului, Ignatie al Târnovei, Dosithei al Monemvasiei, Methodie al Lakedemoniei, Ioasaf al Amasiei, Dorothei al Mitilinei, Isaia al Stavropolei, Damian al Moldovlahiei, Nathanail al Rhodosului, Matthei al Melenicului, Dosithei al Dramei, Ghennadie al Ioanninei, Kallist al Dristei, Sofronie al Anhiarei și Grigorie al Georgiei.²⁵ Isidor, ridicat la rangul de Mitropolit al Kievului cu puțin timp înainte, a primit porunca, la plecarea sa de la Moscova la Constantinopol, să aducă cu el legați și episcopi ruși.

Alți dregători din suită erau skevofilaxul și diaconul Theodor Xanthopoulos, marele hartofilax și arhidiacon Mihail Valsamon, ecclisiarhul și dikeofilaxul Silvestru Siropulos, protoekdikul diacon Gheorghe al Cappadokiei, marele sakellarios Manuil Hrisokokkis, nomofilaxul Ioan Evghenicul, dimpreună cu senatori și cu erudiții și străluciții filosofi Gheorghe Ghemistos din Lakedemonia, Gheorghe Sholarios și Gheorghe Amirușis din Trapezunt. Mai era de față și Manuil Iagaris, dregător împărătesc. Numărul total al celor ce alcătuiau marea delegație bizantină era de șapte sute de clerici și mireni.²⁶

Împăratul, care-și lăsase în urmă soția, o principesă de credință romano-catolică (dar care primise consimțământul Papei să se mărite), avea în suita sa pe fratele său, despotul Dimitrie, un strict susținător al Ortodoxiei.

Grecii ridicară ancora cu mari nădejdi. De asemenea, clerul latin și poporul Italiei aștepta sosirea lor cu nu mai puțină însuflețire. Toți credeau că mult dorita unire se va împlini. Vreme de aproape patru sute de ani înainte de acest Sinod de la Ferrara, din vremea Patriarhului Mihail Kerularie (1043-1059) și a Cardinalului Humbert, țelul de căpetenie al Papilor și Împăraților fusese refacerea comuniunii bisericești. Și, de fapt, negocieri în vederea acestui țel se purtasera de vreo treizeci de ori.²⁷

²⁴ Siropoulos, *Memoires*, vol. IV, cap. 1, p. 196 (14-15); Vasilide, op. cit., ibid.; *Sinaxarul cel Mare*, Luna Februarie, ibid.

²⁵ Vezi Sylvester Syropoulos, „Apomnemonevmata” sau „Memorii”, în *History*, edit. Hagae Comit (1660), in folio. Începutul *Istoriei* s'a pierdut, astfel că adevăratul titlu este necunoscut. Când și-a împărțit Istoria, Siropulos și-a numit lucrarea „Apomnemonevmata”. Titlul dat de editor este „Adevărata istorie a nedreptei uniri.” Această lucrare este izvorul principal pentru istoria Sinodului.

²⁶ Deno J. Geanakoplos, *Byzantine East and Latin West: Two Worlds of Christendom in Middle Ages and Renaissance*, Barnes & Noble, NY, 1966, p. 94.

²⁷ L. Brehier, „Attempts at Reunion of the Greek and Latin Churches,” *Cambridge Medieval History*, IV, 1936, 594 ff.

Au avut parte de o călătorie grea, pe o Mare Mediterană furtunoasă, prevestind ceea ce avea să urmeze. Au navigat prin Kallipolis, dar când au ajuns la Madytos, au avut parte de un al treilea semn, când dintr' o dată a avut loc un mare cutremur de pământ care i-a speriat pe toți cei aflați la bord. Cu toate acestea Împăratul nu a socotit acestea drept semne ale neplăcerii dumnezeiești.

SOSIREA LA VENEȚIA

Într-adevăr, având în vedere starea nefericită a grecilor, urmarea era previzibilă. După trei luni, delegația grecească a ajuns la destinație – Veneția – la 8 Februarie, 1438. Mai întâi a sosit corabia Împăratului care a fost întâmpinată de trimișii Papei, între care Cardinalii Nicolo Albergati (Cardinal al Sfintei Cruci din Ierusalim) și Giuliano Cesarini.²⁸ Nobilimea și poporul venețian, care întotdeauna fuseseră binevoitori față de greci, s'au îmbulzit să-i salute.

Patriarhul Iosif al II-lea cu restul clerului au sosit la trei zile după Împărat. Deși fuseseră și ei primiți cu entuziasm de către venețieni, Patriarhul era indignat că Împăratul debarcase înaintea lui. El a spus că ar fi trebuit să intre în port împreună, sau clericii Bisericii Ortodoxe să fi intrat primii.

Apoi grecii s'au abătut din drum spre a putea săvârși Dumnezeiasca Liturghie într'o biserică. Venețienii s'au adunat să privească și să audă rânduiala Dumnezeieștii Liturghii așa cum se săvârșește în Biserica Răsăriteană. Cu lacrimi, poporul exclama: „Mai nainte de a-i vedea pe greci credeam că sânt barbari. Acum însă recunoaștem și credem că ei sânt întâii-născuți ai Bisericii și că Duhul lui Dumnezeu vorbește prin ei.”

În următoarele trei săptămâni, mulți dintre greci, și chiar câțiva episcopi, au ajuns să socotească Veneția drept răscrucea dintre Răsărit și Apus și ca pământul făgăduinței. Asemuind jalnica stare a Împărăției lor, pe atunci aproape copleșită de hoardele turcești, Veneția i-a uimit cu luxul, libertatea și înlesnirile vieții apusene, dovedindu-se o ispită pentru grecii mai slabi.²⁹ Cutreierând cetatea, grecii au vizitat și Biserica Sf. Marcu, unde au văzut comorile ortodoxe de mare măiestrie, furate în vremea Cruciadelor și a domniei latine în capitala bizantină în 1204. Însă nici vederea acestor trecute nelegiuiri nu i-a făcut pe greci să se retragă din Veneția.

În Februarie, 1438, Papa Eugenie a dat Bulla papală ce excomunica pe toți cei aflați la Sinodul de la Basel. La rândul său, Sinodul de la Basel a declarat nelegitim Sinodul de la Ferrara, cerând ca toți episcopii adunați la Ferrara să vină în decurs de o lună la Basel, sub amenințarea pedepsei bisericesti. S'a ivit astfel o cumplită dezbinare în Biserica Apuseană în prima jumătate a veacului al cincisprezecelea.

²⁸ Ivan N. Ostrumov, *The History of the Council of Florence*, Holy Transfiguration Monastery, 1971, p. 37. Cf. trad. rom. *Sinodul de la Ferrara-Florența*, Ed. Scara, 2002, p. 36.

²⁹ Ibid.

O PROBLEMĂ DE PROTOCOL

La 4 Martie 1438, Împăratul Ioan, însoțit de alaiul său, s'a dus mai întâi să-l întâlnească pe Papa Eugenie care, împreună cu cardinalii, episcopii și abații îl așteptau în palatul din Ferrara. La intrarea Împăratului, Papa, un bărbat înalt și slab, s'a ridicat și l-a îmbrățișat. Apoi Papa i-a dat mâna, pe care Împăratul i-a sărutat-o. După o convorbire aparte, Împăratul s'a retras la palatul pregătit special pentru el.³⁰

A doua zi după sosirea sa, șubredul Patriarh Iosif a primit un sol de la Împăratul care-l înștiința că Papa Eugenie se aștepta ca el și întregul cler să-și plece genunchii și să-i sărute papucul, după obiceiul apusean de a-l saluta pe Papa. Patriarhul spuse fără înconjur: „Nu am să-l salut cu o asemenea sărutare. Papa și cu mine sântem frați; și fiind frați, ne vom îmbrățișa și săruta – și altfel nu voi face.”³¹

Când ierarhii greci s'au adunat în sinod să discute acest subiect neplăcut, Mitropolitul Dorothei al Trapezuntului i-a spus îndată Patriarhului: „Acum ne spui acestea? La Constantinopol spuneai că latinii ne așteaptă cu brațele deschise și ne vor primi cu nespusă cinstire și dragoste!”³²

Această formalitate avea să fie prima pricină de dispută între ortodocși și Papa. Aroganța Papei Eugenie a mâhnit adânc pe Patriarh și pe episcopi. În ciuda acestui fapt, Papa a continuat să-și trimită mesageri spre a-i îndupleca pe greci. Se zice că Iosif ar fi pus următoarea întrebare clericilor Papei trimiși la el: „Spuneți-mi, de ce-și însușește Papa asemenea privilegiu? Care sinod sau canon al Bisericii a întărit acest obicei? Dacă Papa este urmașul Apostolului Petru, noi sântem urmașii celorlalți Apostoli. Și oare ceilalți Apostoli au sărutat picioarele lui Petru? Cine a mai auzit așa ceva?”³³

La aceasta episcopii latini răspunseră că din vechime era obiceiul ca toți să sărute piciorul Papei – și că „episcopii, regii, Împăratul Germaniei și chiar Cardinalii, ce sânt mai presus de Împărat”, au făcut acest lucru.³⁴

Dar Patriarhul, cu multă hotărâre, își păstră cererea de mai nainte asupra unei primiri frățești din partea Papei, zicând: „Aceasta este o înnoire pe care nu o voi urma... Dacă Papa voiește o îmbrățișare frățească, după obiceiul bisericesc, voi fi fericit să-l îmbrățișez. Dacă refuză, voi lăsa totul și mă voi întoarce la Constantinopol.”³⁵ Patriarhul vorbea nu doar în numele său, ci al tuturor însoțitorilor lui.

Până la urmă, după două zile de împotrivire și gâlceavă referitoare la felul cum să fie întâmpinat de clericii greci, la 8 Martie Papa încuviință cererea Patriarhului, pretinzând că dorește în chip sincer pacea. Totuși Papa, spre a ascunde consimțământul dat grecilor, avea să-l primească pe Patriarh într'o cameră separată, unde puțini ochi apuseni putea fi martorii nesocotirii acestui semn de supunere. Deși l-a salutat pe Patriarhul Iosif așa cum se cuvenea, îndată după aceea Papa s'a așezat și astfel i-a întâmpinat și salutat pe restul clericilor greci. Siropulos, care a fost martor ocular, descrie camera în care a avut loc întâlnirea: „Tronul Papei era mult ridicat, încât cardinalii aflați la dreapta sa stăteau la nivelul picioarelor lui. Apoi la stânga, mult mai jos, ședea Patriarhul Constantinopolului. Clericii greci care au urmat Patriarhului se închinau Papei sărutându-i mâna și apoi obrazul.”³⁶

Dorind a se folosi de ajutorul monarhilor apuseni, Ioan i-a arătat Papei Eugenie dorința sa ca la Sinod să prezideze nu doar Episcopii, ci și suveranii europeni, ori cel puțin locuitorii lor. La început Papa refuză, văzând în aceasta un obstacol, din pricina feluritelor certuri între regate; dar, la cererea stăruitoare a Împăratului Ioan, Papa și-a trimis legații la regii și principii europeni, poftindu-i la Sinod, deși puțini dintre ei aveau să răspundă.³⁷

³⁰ Ibid., p. 38.

³¹ Sylvestrum Sguropulom, *Vera Historia unionis non verae inter Graecos et Latinos sive Concilii Florentini exactissima narratio*. Graeca Scripta, Hagae, Robertus Creyghton, 1660, vol. IV, cap. 19, pp. 92-93; Vasilide, pp. 69-70.

³² Ibid., p. 70.

³³ Ostrumov, *Sinodul de la Ferrara-Florența*, p. 38.

³⁴ Ibid.

³⁵ Sguropulom, *Vera Historia*, vol. IV, cap. 21, pp. 94-95. Syropulos, *Mémoires*, vol. IV, cap. 31-33, pp. 230-234.

³⁶ Syropulos, *Mémoires*, vol. IV, cap. 34-35, pp. 234-236.

³⁷ Ostrumov, *Sinodul de la Ferrara-Florența*, pp. 39-40.

Banii făgăduiți grecilor

Împăratul l-a înduplecat cu mare greutate pe Papă să dea grecilor bani pentru întreținere. Papa dădea lunar Împăratului de 30 de florini (monede de aur), Patriarhului 25 de florini, Despotului Dimitrie 20 de florini; 4 florini dregătorilor curții imperiale și patriarhale și 3 florini slujitorilor. Acești bani nu erau de ajuns pentru nevoile lor. Siropulos scrie că Împăratul și-a vândut armele și și-a amanetat hainele, iar Patriarhul, ca să aibă de mâncare, și-a vândut mânecutele.

Grecii primeau rații zilnice ca niște cerșetori, cu totul potrivit înțelegerilor făcute în tratat; această plângere avea să revină mereu de-a lungul ședințelor sinodului. Însă Papa avea pricinile și socotințele sale; căci prin lipsuri putea să obțină de la greci supunere și aprobare. Cruda sa metodă era simplă: când grecii refuzau să se supună, lefurile încetau, dar când se învoiau, li se dădeau din nou ca răsplată a supunerii. De mai multe ori unii episcopi greci au fost siliți să-și vândă din haine ca să poată mânca.

ÎNCEPEREA NEGOCIERILOR

Latinii au aranjat scaunele astfel încât ei să stea de o parte iar grecii de alta, iar Papa la mijloc, între ei. Grecii au refuzat această așezare a scaunelor. După multe discuții și dezbateri, latinii s'au învoit să-l așeze pe Papa în dreapta altarului, împreună cu latinii, iar pe greci în partea stângă. Nimeni nu avea să stea pe scaunul cel înalt, destinat Papei, ci pe el s'a așezat Evanghelia. De-o parte și de alta a Evangheliei au fost puse sfeșnice iar pe podea s'au așezat statuile argintate ale apostolilor Petru și Pavel. Patriarhul, sub cuvânt că este bolnav, a refuzat să fie de față, dar și-a dat învoirea pentru deschidere.³⁸

O altă problemă a apărut o dată cu aranjarea și înălțimea scaunelor și tronurilor. Toate aceste lucruri l-au făcut pe Împărat să spună: „Acum înțeleg adevărul discuțiilor privitoare la tronuri și scaune. Nu este vorba de vreo rânduială sinodală sau de protocol, ci mai curând de una a mândriei și închipuirii lumești, care este departe de starea noastră duhovnicească.” Împăratul, deși indignat, nu s'a gândit să părăsească discuțiile, ci a rămas prizonier al Papei.

În Miercuria Cenușii, la 9 Aprilie, 1438, după ce latinii și-au încheiat Messa și grecii Dumnezeiasca Liturghie, s'au întâlnit în Catedrala Sf. Gheorghe din Ferrara spre a discuta problema unirii Bisericilor. Papa a fost primul care a intrat în catedrală; el s'a dus îndată în aripa de miazănoapte, așezându-se pe tronul său – un tron mai înalt decât al Patriarhului și Împăratului, făcut din materiale mai scumpe.

Sinodul a început prin citirea Bullei Papale și a Enciclicei Patriarhului. După deschiderea oficială a sinodului, când Papa a fost întrebat despre participarea membrilor de la Basel, el a răspuns doar atât: „Această chestiune are unele piedici.”³⁹ Apoi, vreme de încă patru luni, a urmat un nou răstimp de răgaz. În tot acest timp Împăratul Ioan era nerăbdător să se adune principii apuseni. El dorea să-i întâlnească și să încheie o alianță militară împotriva turcilor. Acesta era de fapt motivul adevărat pentru care Împăratul a plănuit întreaga pricină a unirii Bisericilor. Însă situația politică din Apus în acea vreme nu a îngăduit acest lucru.

Deși Papa trimisese copii ale hotărârii sale la monarhii apuseni, îndemnându-i să ia parte la Sinod, toate așteptările lui s'au dovedit zadarnice. Sinodul de la Basel continua să amenințe scaunul Papei și Sinodul convocat de el. Grecii amânau discuțiile, așteptând și alți trimiși apuseni. Totuși, după Paști (13 Aprilie), Papa Eugenie ceru să se înceapă convorbirile. Deci s'au ales teologi greci și latini pentru a discuta problemele în dispută între Bisericile lor.

În acea vreme Patriarhul Iosif a cerut Papei să dea delegației grecești o biserică în care să-și poată sluji liturghia Duminică și în sărbători. Papa a răspuns că el personal nu poate să le dea o biserică, fiindcă aceasta depinde de îngăduința episcopului cetății. Grecii au socotit ciudat acest răspuns, venit de la cel ce se proclama stăpânul peste toate cele din Biserica sa. Însă episcopul cetății a pretins că nu poate împrumuta grecilor ortodocși o biserică fiindcă, pur și simplu, nu are nici una la îndemână care să fie destul de încăpătoare. El a spus că o biserică mică nu ar fi fost pe placul vredniciei Patriarhului. Și acest

³⁸ Ibid., p. 41.

³⁹ *Praktika (Actorum Graecorum)*, Concilium Florentinum Documenta et Scriptores, Series B, Roma, 1953, vol. V, fasc. 1, p. 10.

lucru li s'a părut paradoxal grecilor. Ei nădăjduiau să ajungă la unirea Bisericii și descopereau că ușile bisericilor le sânt închise.

PARTICIPANȚII LA DISCUȚII

Erau de față 230 de reprezentanți, dintre care 200 erau de partea latinilor. Printre principalii vorbitori latini se numărau Cardinalul Giuliano Cesarini, un iscusit diplomat, apoi Cardinalul Nicolo Albergati, Arhiepiscopul Andrei al Rhodosului (un grec trecut la romano-catolicism), Juan de Torquemada și, ceva mai târziu, Fra Ioan de Ragusa și alți câțiva abați. Delegații latini la sinod formau o echipă redutabilă, dar adevăratul cap al latinilor era Papa. Curând s'a vădit că scopul Papei era supunerea Bisericii Ortodoxe.

În fruntea vorbitorilor ortodocși se aflau Sf. Marcu al Efesului, exarhul Patriarhului Antiohiei, și Mitropolitul Vissarion al Nikeii. Vissarion, care era un vorbitor foarte priceput, l-a sprijinit la început pe Sf. Marcu și cauza Ortodoxiei. Marcu era foarte recunoscător lui Vissarion pentru ajutorul său și chiar a spus: „Frate de frate ajutat, ca o cetate tare și înaltă” (Pilde 18, 19). Plin de zel, Vissarion le-a spus tovarășilor săi: „Cuvintele Sfinților Părinți sânt de ajuns spre a pune capăt oricărei îndoieli și a încredința orice suflet. Nu vom fi înduplecați de silogismele latinilor, ori de părelnicii și argumente, ci numai de graiurile Părinților.” Însă, din pricina firii sale egoiste, Vissarion nu putea fi un ajutor de încredere. Socotindu-l pe Marcu ca pe un rival al său, curând avea să rupă prietenia cu el și să-i devină potrivnic. Deși Vissarion câștigase încrederea Împăratului, în realitate el a dăunat cauzei ortodoxe. Avea să-și sfârșească trista viață în apostazie, ca unul dintre principalii cardinali ai Bisericii Latine.

Deși grupul grecilor era alcătuit din treizeci de delegați, multora dintre ei nu li s'a dat voie să intre în discuții. Era vădit că grecii, firi mai individualiste, nu aveau un spirit de echipă prea puternic. La început grecii nu au avut o poziție coerentă și o politică bine statornicită. Pe de altă parte, delegația latină era alcătuită din vorbitori nespuse de încercați în controverse, care lucrau laolaltă ca o echipă redutabilă. Împăratul a spus de mai multe ori că cei mai buni teologi ai săi erau călugări și mireni. De fapt, așa cum știm, cei mai activi delegați la sinod – Marcu Evghenicul, Vissarion și Isidor – fuseseră sfințiți episcopi în ajunul sinodului. Însă capul grupului grecilor era Împăratul Ioan. Scopul său principal era încheierea unei înțelegeri avantajoase pentru statul bizantin.

După rugăciunile de început, Sf. Marcu a primit încuviințarea să se adreseze celor prezenți și să mulțumească Papei pentru adunarea Sinodului. Sf. Marcu a arătat limpede că ierarhii ortodocși nu veniseră în Italia să semneze o capitulare. Ortodocșii nu aveau să-și vândă credința în folosul statului lor care se prăbușea. Venirea lor la Sinod avea drept țel întărirea adevăratei învățături. Marcu, steaua Bisericii lui Hristos, a arătat limpede celor din Apus că trebuie păstrată curăția Ortodoxiei. El a arătat că negocierile se pot încheia cu un eșec, dacă Roma nu face concesii și nu se leapădă de înnoirile ei. Biserica Apuseană introdusese dogme și practici liturgice necunoscute vechii Biserici, ceea ce dusese la schisma dintre Roma și Bizanț. Înfocatul dascăl al buneii cinstiri a spus apoi că dacă Biserica Romei dorea să sfârșească la fel de bine cum începuse – adică așa cum fusese pe vremea apostolilor – atunci trebuie să retracteze dogma sa despre purcederea Duhului Sfânt și să nu mai săvârșească Liturgia cu azime (pâine nedospită). Pe deasupra, Marcu a arătat că unirea era la fel de necesară Apusului, fiindcă toți creștinii aveau un dușman de obște – turcii musulmani.

Era vădit că Papa și cei aflați de partea sa au primit cuvântul lui Marcu cu răceală. Când Împăratul Ioan și grecii care nu erau de față au aflat de spusele lui Marcu, au fost indignați. Ei nu voiau să se pomenească despre deosebiri dintre Răsărit și Apus. Ca urmare, Împăratul era cât pe ce să-l supună pe Marcu, podoaba episcopilor și preoților, judecării sinodului grecesc, pentru că îndrăznise să înfățișeze asemenea păreri în fața delegaților apuseni. Fiind adevăratul cap al grupului grecilor, Împăratul era cel care-i împuternicea pe cei aleși să discute cu latinii. El le-a cerut să nu respingă părerile latinilor, chiar dacă contraziceau învățătura ortodoxă, ci să cerceteze fiecare lucru ca pe ceva ce nu e încă hotărât și apoi, prin străduințele tuturor, să ajungă la o rezolvare, căutând ca părerea de obște să fie cea ultimă și hotărâtoare. Astfel, treptat, sfântul a descoperit cu ochii săi duhovnicești că nădejile sale pentru o unire sfântă și convenită nu se vor împlini.

SUBIECTELE DISCUȚIILOR

Scopul pentru care trebuia să se țină sinodul nu părea să se poată realiza, fiindcă Împăratul Ioan nu îngăduia ca delegații săi să cerceteze cu atenție dogmele nesănătoase ale Romei, temându-se că aceasta ar fi stârnit dezbinare cu Apusul. Împăratul își dădea seama că este cu neputință să se împace Ortodoxia cu dogmele latine, dar nu voia ca acest fapt să se vădească prea curând, adică înainte să-și fi atins țelul. Nedorind să-i supere sau jignească pe apuseni, el nădăjduia să încheie unirea pe temeiul unor propoziții vagi.

Atunci Papa a luat inițiativa. În a treia ședință a Sinodului, Cardinalul Giuliano Cesarini a înșirat principalele puncte de neînțelegere în dogmă, anume (1) purcederea Duhului Sfânt, (2) folosirea azimelor în Euharistie, (3) purgatoriul, și (4) primatul Papei de la Roma. Apusenii au întrebat care dintre subiecte voiau ortodocșii să se discute mai întâi. Împăratul s'a oprit la unul din ultimele două subiecte, însă le-a interzis reprezentanților săi să se atingă de problema purcederii Duhului Sfânt. Latinii s'au învoit să discute despre purgatoriu. Problemele referitoare la căsătoria preoților și la divorț au fost lăsate pentru mai târziu.

Întrucât latinii numărau mai mult de două sute, iar grecii numai treizeci, în discuțiile preliminare s'a hotărât ca pentru a se ajunge la o rezolvare în orice problemă să fie nevoie de consimțământul general al uneia sau alteia din părți, iar nu de un vot majoritar.

Astfel, indiferent de număr, votul grecilor avea să atârne tot atât cât voturile latinilor. Silvestru Siropulos scrie că cei ce ar fi părăsit una din părți spre a se alătura celeilalte aveau să fie aspru pedepsiți. „Siropulos,” comentează Ioan Evghenicul (fratele sfântului), ca martor ocular și cronicar al desfășurării lucrărilor, „a povestit limpede și nemincinos toate cele legate de sfântul meu frate, părintele și îndrumătorul sobornicesc.”

PURGATORIUL

Declarația Latină

La 4 Iunie 1438, au început discuțiile despre purgatoriu. Cardinalul Giuliano a dat definiția învățaturii latine despre purgatoriu. El a spus că încă din vremea apostolilor Biserica Romei a învățat că atunci când sufletele sfinților pleacă din această lume curate și fără nici o prihană, ele se duc îndată în tărâmurile fericirii. Însă sufletele celor ce după botez au păcătuit, dar apoi s'au pocăit cu sinceritate și și-au mărturisit păcatele, însă nu au reușit să împlinescă epitimia dată lor de către părintele lor duhovnicesc ori să aducă roade de pocăință îndestulătoare pentru a-și ispăși păcatele, se curățesc prin focul purgatorului, unele mai grabnic, altele mai încet, după păcatele lor; iar apoi, după curățire, pleacă spre tărâmul veșnicei fericiri.⁴⁰

Cardinalul Giuliano a adus în apărarea învățaturii lor citate scripturale din Vechiul Legământ. Se spune că Iuda Maccaveul a făcut o colectă spre a fi trimisă la Ierusalim ca jertfă pentru păcat, spre a face împăcare pentru bărbații uciși în bătălie, „ca să se slobozească de păcat”, cugetând că „sfânt și cucernic gând a fost că a făcut curățire pentru cei morți” (2 Macc. 12, 42 și 46).⁴¹

Ei mai citară cuvintele Mântuitorului nostru, „Oricine va zice împotriva Duhului Sfânt, nu se va ierta lui nici în veacul de acum, nici în cel ce va să fie” (Mt. 12, 32). Dar stihurile care socoteau că le apăra părerea erau cuvintele dumnezeiescului Pavel: „Că altă temelie nimenea poate să pună, afară de cea ce este pusă, care este Iisus Hristos. Iar de zidește cineva pe această temelie aur, argint, pietre scumpe, lemne, fân, trestie, al fieștecăruia lucru arătat va fi: că ziua îl va arăta, pentru că cu foc se va descoperi; și al fieștecăruia lucru în ce chip va fi, focul îl va lămuri. Și al căruia lucru va rămânea, carele a zidit, plată

⁴⁰ Ostrumov, *Sinodul de la Ferrara-Florența*, pp. 44-45.

⁴¹ *Ibid.*, p. 46.

va lua; iar al căruia lucru va arde, se va păgubi, dar el însuși se va mântui, însă așa ca prin foc” (1 Cor. 3, 11-15).⁴²

Răspunsul ortodox

Sf. Marcu și Vissarion, amândoi străluciți vorbitori, aveau o altă părere asupra subiectului. Explicând deosebirea de credințe, Vissarion a spus că latinii pretind că din vremea de acum și până în ziua Judecății sufletele răposaților se curățesc prin foc, slobozindu-se astfel de păcate, cu toate că durata de timp necesară curățirii este diferită. El a explicat apoi că apusenii numesc aceasta „foc curățitor”, dar că în viața viitoare ei admit focul veșnic, nu pe cel curățitor. Astfel latinii primesc și existența focului vremelnic și a celui veșnic.⁴³

Vissarion a urmat, explicând că există un singur foc, cel veșnic; pedepsirea vremelnică a sufletelor păcătoase înseamnă că ele se duc o vreme într'un loc de întuneric și durere, unde sânt pedepsite prin lipsirea de Dumnezeuasca lumină. Totuși ele pot fi slobozite din locul acela de întuneric și jale prin rugăciunile Bisericii, prin Sfânta Liturghie și prin fapte de milostenie făcute în numele lor, dar nu prin foc. Grecii mai cred că până la înviere și la unirea sufletelor cu trupurile, nici sufletele păcătoșilor nu suferă pedeapsa deplină, și nici cele ale sfinților nu se bucură de fericirea deplină. Deși latinii sânt de acord că păcătoșii în prezent nu suferă pedeapsa deplină, ei pretind că sfinții se bucură de deplina fericire și răsplată.⁴⁴

Răspunsul scris, introdus de către greci ca răspuns la apărarea latină a doctrinei purgatorului a fost scris în întregime sau în principal de către Sf. Marcu. Ca răspuns la citatele scripturale, Sf. Marcu a dat o replică limpede și deplină. Grecii au observat că stihurile din Cartea Maccaveilor, ca și cuvintele lui Hristos din Evanghelie nu dovedesc decât că unele păcate se vor ierta după moarte. Însă în ce chip se va săvârși aceasta nu este limpede. Grecii susțineau că iertarea păcatelor și osânda prin foc și chinurile sânt incompatibile. Nu poate fi decât ori una, ori alta: fie osândă, fie iertare, iar nu amândouă deodată.

Ca explicație la cuvintele Apostolului Pavel, fericitul Marcu a citat din mai mulți Părinți Răsăriteni, între care și Sf. Ioan Gură de Aur, care folosește cuvântul *foc* în înțelesul de foc veșnic, iar nu vremelnic sau curățitor. Cuvintele „aur, argint, pietre scumpe” (1 Cor. 3, 12) înseamnă virtuțile. Sf. Ioan Gură de Aur explică cuvintele „lemn, fân și trestie” ca fapte rele, nimicite în focul veșnic; cuvântul „zi” înseamnă ziua Judecății de apoi; iar cuvintele „se va mântui, însă așa ca prin foc” înseamnă păstrarea și dăinuirea existenței păcătosului în vreme ce suferă osânda. Deci Sf. Ioan Gură de Aur găsește și tâlcuiește două judecăți dezvăluite în cuvintele Apostolului Pavel: cel ce locuiește în răutate se va păgubi, adică lucrul lui se va nimici, lăsându-l gol de toată apărarea, iar unul ca acesta se va sălășlui în foc.⁴⁵

Apostolul împarte tot ce este „zidit pe această temelie” în două părți, adică „aur, argint, pietre scumpe” și „lemn, fân, trestie,” fără a pomeni măcar o dată de a treia parte, mijlocie. Adresându-se latinilor, grecii au spus: „Învățătura voastră ar avea poate un oarecare temei dacă Apostolul Pavel ar fi împărțit lucrurile rele (‘lemn, fân, trestie’) în două feluri, și ar fi spus că cele de un fel sânt curățite de către Dumnezeu, iar celelalte sânt menite osândeii veșnice. Dar el nu a făcut o asemenea împărțire, ci doar a asemuit două lucruri: virtuțile, ce-l duc pe om la fericirea veșnică, și păcatele, cele ce sânt vrednice de osânda veșnică.” Apostolul nu împarte păcatele în cele de moarte și cele ce se pot ierta, ci deosebește între faptele bune și cele rele. El pune pe seama focului puterea de a nimici faptele rele, dar nu pe făptuitori. Se vedește deci că însuflatul theolog care a fost Pavel nu vorbește de focul curățitor.⁴⁶

Apostolul spune: „Al fieștecăruia lucru arătat va fi, că ziua îl va arăta” (stih 13). Această „zi” este Ziua celei de-a Doua Veniri a lui Hristos, veacul viitor, numit *zi* în înțeles aparte, ca fiind opusul vieții de acum, care este ‘noapte’. Avem mărturia Scripturii, unde citim că în acea ‘zi’ Domnul va veni întru slavă, și un râu de foc va curge dinaintea Lui: „Râu de foc curgea dinaintea lui” (Daniil 7, 10); „Foc înaintea lui

⁴² Ibid., pp. 46-47.

⁴³ Ibid., pp. 45-46.

⁴⁴ Ibid., p. 46.

⁴⁵ Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia la 1 Corintheni*, Omilia 9.

⁴⁶ Ostrumov, *Sinodul de la Ferrara-Florența*, pp. 49-50.

va merge, și va arde împrejur pre vrăjmașii lui” (Ps. 96, 3); „...venirea zilei lui Dumnezeu, pentru care cerurile arzând se vor destrăma și stihiiile aprinzându-se se vor topi” (2 Pt. 3, 12-15).⁴⁷

În stihul „al căruia lucru va arde, se va păgubi (zhmiwq»setai)” (1 Cor. 3, 15), Apostolul vorbește despre chinurile veșnice. „Paguba” păcătoșilor este aceea de a fi lipsiți de Lumina Dumnezeiască. Deci acest stih nu poate vorbi despre cei care, după învățătura latină, sânt curățiți în focul purgatorului. Pentru latini, cei ce se curățesc nu se păgubesc cu nimic, ci chiar dobândesc cu îmbelșugare, slobozindu-se de rău și înveșmântându-se în curăție și neprihănire.⁴⁸

Spre a-și apăra poziția, latinii au recurs la scrierile Episcopului Augustin al Ipponei (354-430), mai ales că temeiul învățaturii medievale despre purgatoriu se află în lucrările sale. El susținea că soarta sufletului individual se hotărăște îndată după moarte și învăța că chinurile curățitoare din viața viitoare sânt ceva absolut sigur.⁴⁹ Sf. Marcu a respins tâlcuirea dată de Augustin. Episcopul african înțelegea cuvintele *se va mântui* (swq»setai) ca însemnând *fericire*, și deci dădea un cu totul alt înțeles întregului citat. Grecii însă înțelegeau mai bine cuvintele grecești decât străinii. Expresiile swq»Anai, swz»ssqai și swt»ria, trimit la dăinuire și ființare (diam»snein, e»lnai). Deci păcătoșii osândiți la focul cel veșnic nu sânt nimicțiți, ci dănuie în foc, păstrându-și și urmându-și existența.⁵⁰

Vedenia Sfântului Nifon al Constanțianeii

Într’o vedenie despre Judecata de Apoi, Sf. Nifon, Episcopul Constanțianeii (sec. IV), l-a auzit pe Dreptul Judecător spunând: „Duceți-vă de la mine, blestemaților, în focul cel vecinic, carele este gătit diavolului și îngerilor lui. Că am flămânzit și nu mi-ați dat să mănânc, însetat-am și nu mi-ați dat să beau, strein am fost și nu m’ați primit, gol, și nu m’ați îmbrăcat, bolnav și în temniță, și nu m’ați cercetat” (Mt. 25, 41-43). Și iarăși: „Și vor merge aceștia în munca cea vecinică” (Mt. 25, 46).

Apoi Sf. Nifon scrie: „Cum a rostit Judecătorul această hotărâre, dinspre răsărit s’a pornit un uriaș râu de foc care curgea vijelios spre apus. Era lat ca o mare întinsă. Văzându-l, păcătoșii cei de-a stânga s’au îngrozit și au început a tremura de spaimă în deznădejdea lor. Atunci nemitarnicul Judecător a poruncit ca toți, drepti și păcătoși, să treacă prin râul cel arzător, pentru ca să fie încercați prin foc. Au început cei din dreapta, carii au trecut toți și au ieșit ca aurul lămurit. Lucrurile lor nu au ars, ci s’au arătat, prin încercare, mai luminoase și mai limpezi, iară ei s’au umplut de bucurie. Apoi au început să treacă și cei din stânga prin foc, ca să fie încercate și lucrurile lor. Dar fiindcă erau păcătoși, flăcările au început să-i ardă, fiindu-i în mijlocul râului. Și lucrurile lor au ars ca pleava, iar trupurile au rămas întregi, ca să arză ani și veacuri nesfârșite, împreună cu diavoli. Nici unul nu a izbutit să iasă din acel râu de foc. Pre toți i-a ținut focul, pentru că erau vrednici de osândă și de pedeapsă.”⁵¹

Latinii contraatacă

Ca răspuns la toate argumentele propuse de greci, latinii au încercat să pună înaintea câțiva Părinți Răsăriteni. Ortodocșii au răspuns că citatele aduse de latini nu dovedeau nimic în folosul lor. Când aceștia au adus mărturia Sfântului Grigorie al Nisei, grecii le-au limitat cuvintele, zicând: „dacă acesta a fost gândul lui”. Pe deasupra, „trebuie să avem în vedere învățătura de obște a Bisericii și să ne luăm drept legiuire Sfânta Scriptură, neluând în seamă cele scrise de fiecare în nume propriu (»dia).” Cât privește greutatea părerii Bisericii Romei, scoasă în evidență de către latini, grecii au socotit că ea nu are legătură cu subiectul în discuție.⁵²

Când disputele au luat o întorsătură tot mai dificilă pentru latini, aceștia le-au abătut în altă direcție, punând o mulțime de întrebări neserioase și abstracte, ca de pildă: Unde și cum zboară îngerii? Din ce materie este alcătuit focul iadului? La ultima întrebare, dregătorul imperial Iagaris a dat un răspuns plin

⁴⁷ Ibid. p. 50.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Fer. Augustin, *De Civ. Dei*, xxi, 13 și ib., 24.

⁵⁰ Ostrumov, *Sinodul de la Ferrara-Florența*, p. 49.

⁵¹ *Viața și învățătura Sfântului Ierarh Nifon*, Ed. Episcopiei Romanului și Hușilor, 1993. p. 72.

⁵² Ostrumov, *Sinodul de la Ferrara-Florența*, p. 51.

de ironie: „Întrebătorul va dobândi un răspuns cât se poate de mulțumitor la această întrebare când va experia el însuși firea aceluia foc.”⁵³

Concluzii la problema purgatorului

Prea puțin a rămas din discuțiile sinodului despre purgatoriu. Însă Marcu, aprigul dușman al mincinoasei învățături, a alcătuit două tratate despre focul curățitor. Aceste lucrări sânt minunate și alcătuiesc cea mai deplină tratare a problemei în patristica ortodoxă. Chiar și criticii apuseni au desemnat tratatele lui ca „niște lucrări excelente ce nu pot fi neglijate.” Ceilalți greci de la Sinod și erau scârbiți de frazeologia și formulările latinilor. Într’adevăr, faptul că apusenii și-au formulat învățătura despre purgatoriu chiar la acel sinod le-a pricinuit serioase complicații în viitor.

Pe măsură ce negocierile pe tema purgatorului se adânceau, era tot mai vădit că teologii latini nu puteau să găsească nici temeuri puternice pentru păreriile lor, nici să se lepede de ele – chiar după ce răspunsul grecilor a arătat în chip vădit netemeinicia nou-scornitei învățături. Grecii au pus înaintea și pilda lui Lazăr, unde se pomenește de sânul lui Avraam (Lc. 16, 23) – locul fericirii, și de iad – locul osândeii, nespunându-se nimic despre vreun loc de mijloc pentru osânde vremelnice. Astfel că statornicii ortodocși, neclintiți în Credința predanisită lor de către Apostoli și Sfinții Părinți, au refuzat să primească sofismele latine și o învățătură neîntemeiată pe dovezi sigure.⁵⁴

Starea sufletelor celor adormiți

Întrucât problema purgatorului, a rămas fără răspuns, s’a pus o altă întrebare: Oare dreptii plecați din această viață au dobândit fericirea deplină? Deosebirea de păreri între Biserici fusese pomenită de Vissarion. Grecii găsiră de cuviință că trebuie să se sfătuiască asupra acestei probleme.

La 15 Iulie grecii s’au adunat în chilia Patriarhului spre a citi scrierile Părinților. Împăratul i-a poftit apoi să-și dea voturile. Unii au dat întrebării un răspuns negativ, întemeindu-se pe cuvintele Apostolului Pavel despre cei din vechime care, „mărturisii fiind prin credință, nu au luat făgăduința, Dumnezeu ceva mai bun pentru noi mai înainte văzând, ca să nu ia fără de noi desăvârșirea” (Evr. 11, 39-40). Restul zilei grecii au adus argumente pro și contra. În ziua următoare întregul sinod al episcopilor greci s’au învoit într’un gând că sufletele dreptilor gustă încă de pe acum fericirea, însă la Judecata de obște, când se vor uni cu trupurile, fericirea lor va fi mai mare și atunci vor străluci ca soarele.⁵⁵

DEZBINAREA GRECILOR

Spre paguba Ortodoxiei, tabăra grecilor s’a dezbinat. Vissarion a devenit delăsător, văzându-l pe Marcu ca pe un vorbitor rival, iar nu ca pe un frate. Cuprins de pizmă, era tot mai puțin sărguincios întru apărarea Credinței. De ce? Fiindcă cel ce primise sarcina de a scrie un răspuns latinilor despre purgatoriu fusese Marcu, iar nu Vissarion, deși a dat și el un răspuns. Pe de altă parte, Grigorie Mammas, supărat că Marcu îl înlocuise ca vicar al Patriarhului Antiohiei, a făcut tot ce-i stătea în putință spre a-l asmuți pe Vissarion împotriva lui Marcu și a ațâța flăcările pizmei lui Vissarion.

Odată Vissarion chiar s’a ridicat din scaunul său de lângă Marcu și s’a dus să șadă cu senatorii, lăsându-l pe Marcu să se certe singur cu latinii. La început sfântul bărbat a fost tulburat de fapta necugetată a fostului său coleg de clasă, dar nu și-a pierdut curajul și cumpătul. Ceilalți greci au observat îndată această dezbinare între principalii lor vorbitori.

Atunci grecii l-au îndemnat pe Patriarh să pună capăt neînțelegerii; dar, din nefericire, neputinciosul Patriarh Iosif a refuzat să se amestece în această tărașenie – deși printr’o blândă muștrare ar fi putut pune capăt zăzaniei. Neputinciosul Iosif nu s’a amestecat cu nici un chip în aceasta. Pe de altă parte, fățarnicul

⁵³ Ibid., p. 52.

⁵⁴ Ibid., p. 53.

⁵⁵ Ibid., pp. 52-53.

Grigorie Mammas îi găsea mereu cusururi lui Marcu și își bătea joc de cuvintele lui. Pe față se arăta că îl prețuiește pe Marcu, ședea mai jos decât el la Sinod, deși avea dreptul la privilegiile unui scaun patriarhal mai însemnat; când avea aceeași părere cu Marcu, totdeauna zicea: „Sânt de aceeași părere cu Preasfințitul Mitropolit al Efesului.” Dar toate acestea erau curată fățarnicie, căci când erau de față Vissarion și Împăratul, Grigorie îl puna pe Marcu mai prejos decât Arhiepiscopul Nikeii, fără să-i pese de vădita contradicție din purtarea sa.⁵⁶

Așa se face că, de îndată ce grecii începură discuțiile, s’au ivit unii care aveau să trădeze Ortodoxia, din pricina meschinilor gelozii și rivalității; iar alții au jertfit Biserica pentru propriile patimi și foloase.

Trecuseră mai mult de trei luni de la deschiderea Sinodului. Disputele asupra purgatoriului se încheiaseră, iar grecii, cuprinși de lăncezeală și suferind tot felul de lipsuri, începură să fie tot mai posomorâți și să le pară rău că își părăsiseră căminele. Stipendiile făgăduite tot nu veneau. Împăratul se temea ca nu cumva cei nemulțumiți să părăsească discuțiile. De-aceia nici un grec nu putea primi hârtii de liberă trecere fără încuviințarea și iscălitura Împăratului. El a poruncit căpeteniei cetății să nu lase pe nici un grec să plece.

⁵⁶ Ibid., pp. 53-54.

Gheorghe Sholarios, care era în favoarea unirii (deși mai târziu s'a răzgândit), a recunoscut că compatrioții săi nu erau pe măsura latinilor în erudiție și iscusința dialectică. Deși grecii aveau adevărata Credință, nu se înțelegeau între ei. Iar Împăratul, care avea propriile scopuri, nu le ușura sarcina. El a stăruit ca grecii să nu atingă problema energiilor dumnezeiești. Când latinii au ridicat problema energiilor, grecii, ascultători față de Împărat, au fost nevoiți să răspundă jenați că „nu pot să discute aceasta”. Într'adevăr, e greu de știut cum anume un sinod care evita principalele pricini de dezacord putea nădăjdui să ajungă la o înțelegere!

CIUMA LOVEȘTE FERRARA

Între timp, la Ferrara, grecii erau ținuți închiși. Împăratul s'a așezat într'o mănăstire nu departe de oraș, petrecându-și vremea la vânătoare. Încă îi mai aștepta pe trimișii monarhilor apuseni, deși numărul membrilor Sinodului, în loc să sporească, nu făcea decât să scadă. Mulți căzură pradă unei ciume înspăimântătoare; alții, de frică, se retraseră pe la casele lor. Însă grecii primiră o dovadă a ocrotirii dumnezeiești: nici unul nu a fost atins de molimă. La începerea ședinței solemne, din unsprezece Cardinali rămăseră numai cinci, iar din cei o sută de Episcopi, numai cincizeci.⁵⁷

ISIDOR, MITROPOLITUL KIEVULUI

La 18 August, 1438, Isidor al Kievului a sosit la Ferrara. Pe când se afla la Moscova, el a dezvăluit Marelui Cneaz Vasili Vasilievici că Biserica Bizantină plănuia să se unească cu Biserica Romei și că s'a convocat un Sinod. Marele Cneaz a răspuns: „Părinții și strămoșii noștri nici n'ar fi vrut să audă despre o unire a legii grecești cu cea romană, și nici eu nu o doresc.” Însă Mitropolitul Isidor stăruie pe lângă el, spunând că făgăduise să ia parte la sinod. Atunci Marele Cneaz l-a sfătuit: „Adu-ți aminte de curăția Credinței noastre și adu-o cu tine înapoi.” Isidor jură să rămână credincios Ortodoxiei.⁵⁸

Isidor părăsise Rusia cu o sută de clerici și mireni. Printre tovarășii de călătorie se numărau Avramie, Episcopul Suzdalului, Arhimandritul Vassian, reprezentantul Marelui Cneaz, și preotul Simeon din Suzdal. Părăsind sfânta Rusie, Isidor dovedi foarte curând o puternică înclinație de a trece de partea latinilor, căci când fu primit în Lituania de către clerul romano-catolic și de cel ortodox, el se închină mai întâi crucii latine și abia apoi sărută sfintele icoane. Însoțitorii lui fură cuprinși de groază și din acea clipă își pierdură orice încredere în el.⁵⁹

ȘEDINȚELE SOLEMNE ALE SINODULUI

Papa a primit vești foarte dezamăgitoare de la legatul său din Franța. Francezii se puseseră la adăpost de influența Papei folosindu-se de sancțiunea pragmatică (7 Iulie, 1438) întemeiată pe hotărârile Sinodului de la Basel. În același timp, Carol al VII-lea, regele Franței (1403-1461), i-a oprit pe Episcopii săi să se ducă la Sinodul de la Ferrara.⁶⁰

⁵⁷ Ibid., p. 55.

⁵⁸ Ibid., pp. 55-56.

⁵⁹ Ibid., p. 56.

⁶⁰ Ibid., p. 57.

Papa a început să-i îndemne pe greci să înceapă discuțiile oficiale, zicând: „Sânteti de-acum de șapte luni în Italia, iar în toată această vreme ați semnat un singur act – cel de deschidere a Sinodului.” Împăratul se întoarse de la vânătoare și, după câteva întrevederi aparte cu Papa Eugenie, se hotărî să deschidă Ședința Solemnă a Sinodului la 8 Octombrie.⁶¹

Însă Împăratul Ioan al VIII-lea a stârnit puțină vâlvă când a vestit că vrea să intre călare și să străbată toată sala sinodului. Această intrare aparte în sală se datora faptului că Împăratul șchiopăta foarte rău și nu voia să meargă pe jos până la scaunul său prin fața întregului sinod. Latinii s’au îngrozit de această propunere, dar totuși s’a ajuns la un pogorământ: aveau să deschidă o trecere și se va face o ușă chiar în spatele tronului Împăratului, încât acesta nu trebuia să facă decât câțiva pași până la scaun.

Apoi grecii s’au adunat deosebi ca să hotărască care din cele două întrebări se va discuta mai întâi: Este oare învățătura Bisericii Apusene asupra purcederii Duhului Sfânt ortodoxă? Avea dreptul Biserica Apuseană să facă acea adăugire la Simbolul Credinței? Sf. Marcu și Ghemistos filosoful au ales ultima întrebare, iar cei mai mulți dintre ceilalți s’au alăturat lor, între care și Împăratul.⁶²

Urmas să se țină trei ședințe ale Sinodului în fiecare săptămână, în capela palatului Papei, începând la un ceas și jumătate după răsăritul soarelui și ținând până la prânz. Grecii au numit pe Mitropoliții Marcu al Efesului și Isidor al Rusiei, pe Arhiepiscopul Vissarion al Nikeii, iar alături de ei pe filosoful Ghemistos, hartofilaxul și skevofilaxul. Ecclesiarhul Siropulos a fost și el numit ca vorbitor, dar a cerut îndată îngăduința să nu ia parte la discuții. Însă în realitate Împăratul i-a ales doar pe Marcu și pe Vissarion, dregătorilor civili fiindu-le oprit să ia parte în vreun fel la treburile Sinodului. La rândul lor, latinii au ales pe Cardinalii Giuliano Cesarini și Nicolo Albergati, pe Episcopii Andrei al Rhodosului și Ioan din Forli, și doi călugări, dintre care unul era Ioan de Montenero, faimos theolog al vremii și Provincial al Lombardiei.⁶³

Întâia ședință a început la 26 Septembrie, 1438, pomenirea adormirii Sf. Ioan Evanghelistul. Împresurați de mulțime de norod, Episcopii s’au adunat în palatul papal. În mijlocul capelei, între Împăratul Ioan și Papa Eugenie, două bănci erau așezate față în față, de fiecare parte stând câte doisprezece vorbitori greci și latini. Alături de vorbitori stăteau cei ce scriau darea de seamă și tâlmăcii. Ședința a fost deschisă de Vissarion cu un cuvânt în care elogia pe membri și-i îndemna să nu precupească nici un mijloc pentru a se ajunge la bun sfârșit. Un cuvânt asemănător a fost ținut și de către episcopul latin Andrei al Rhodosului.⁶⁴

CITIREA CANOANELOR ÎN FAȚA SINODULUI

După aceste cuvinte de început, Mitropolitul Efesului a deschis subiectul de competență al discuțiilor. El a spus: „Domnul nostru Iisus Hristos a lăsat dragostea moștenire ucenicilor Săi, și pacea Sa a lăsat-o lor: însă Biserica Romei a început a lăsa de-o parte porunca dragostei și a stricat pacea. Astăzi aceeași Biserică, prin adunarea acestui Sinod, arată dorința de a reazeza pacea, dar aceasta o poate împlini numai lepădând părerea care a fost și este pricina neînțelegerii dintre Biserici; iar Sinodul de față va izbândi numai dacă primește Canoanele Sinoadelor Ecumenice de mai nainte.” Apoi Marcu, stâlpul cel neclintit al buneii cinstiri și al sfintei Credențe a cerut cu îndreptățire ca, înainte de orice, acele Canoane să se citească cu glas tare.⁶⁵

Latinii, temându-se a fi vădiți, nu puteau să se învoiască cu cererea lui Marcu de a se citi canoanele Bisericii. Amândoi Cardinalii Giuliano și Nicolo, împreună cu câțiva episcopi, s’au dus la chilia Patriarhului și, de față fiind Împăratul și mai mulți episcopi greci, i-au îndemnat pe aceștia să amâne citirea canoanelor, sau cel puțin să schimbe citirea lor solemnă cu cercetarea lor aparte. Dar grecii nu au cedat la nici una din propunerile lor.

Latinii fură siliți să se dea bătuți, dar răspunseră că citirea va fi doar pentru greci. S’a făcut tot ce se putea spre a micșora solemnitatea citirii. Oamenilor nu li s’a îngăduit să intre în număr la fel de mare ca

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid., p. 58.

⁶³ Ibid., pp. 58-59.

⁶⁴ Ibid., pp. 60-61.

⁶⁵ Ibid., p. 61.

înainte. Evanghelia de pe masă era închisă iar statuile Apostolilor Petru și Pavel erau puse cu fața în jos și dinaintea lor nu s'au aprins lumânări.⁶⁶

Adăugirea lui „Filioque” la Crez

În sfârșit, s'a ajuns la discutarea problemei lui „Filioque”. Cuvântul *Filioque* înseamnă „și Fiul”, fiind adăugat de latini la Crez, zicând că Duhul Sfânt purcede de la Tatăl „și Fiul”. Aceasta era cea mai dureroasă problemă între ortodocși și latini. Grecii, în frunte cu Marcu, au stăruit că orice adăugire la Crez – fie că era vorba de Filioque sau nu – este necanonică. Unii Papi de dinainte de Eugenie nu au aprobat-o, însă alți Papi au sprijinit-o. Totuși cu vremea adăugirea a devenit parte permanentă a Crezului în Apus și Papii următori au întărit această învățătură eretică, declarând că Duhul Sfânt purcede din ipostasurile lui Dumnezeu Tatăl și Dumnezeu Fiul, adică își are existența de la amândouă ipostasurile. În încercarea de a combate arianismul, Apusul a creat două cauze în Dumnezeire. Ortodocșii afirmă că Tatăl este singura Obârșie a Fiului și Duhului – Unul născându-Se veșnic din El iar Celălalt purcezând veșnic din El. Deci Dumnezeu este Unul, fiindcă Tatăl este obârșia Dumnezeirii și cel ce face unitatea.

Adăugirea lui Filioque a fost treptată, dar Sinoadele al Treilea și al Patrulea dăduseră hotărâri stricte ca în Crez să nu se schimbe, adauge sau scoată nici un cuvânt – și nici măcar o silabă. Asupra celor ce cutezau a face schimbări s'au rostit osânde înfricoșătoare.

Al Treilea Sinod Ecumenic (Efes, 431)

Al Treilea Sinod Ecumenic, convocat de Împăratul Theodosie al II-lea (408-450), număra peste două sute de Părinți, inclusiv legații papali. Acest Sfânt Sinod a depus pe Nestorie din scaunul Constantinopolului și l-a excomunicat. Învățăturile lui au fost osândite și Crezul de la Nikea a fost din nou întărit. Sinodul a mai dat și porunca sfântă ca Pururea Fecioara Maria să fie numită în chip cuvenit și adevărat Născătoare de Dumnezeu (Theotokos).

La 16 Octombrie, Sf. Marcu, limba care a sprijinit toate învățăturile Părinților, a spus: „Să începem cu actele celui de-al Treilea Sinod Ecumenic..., și cu canonul Părinților Efeseni asupra păstrării Crezului în starea sa de la început.” Sub călăuzirea lui Marcu, *referendius*, iar Nicolo Secundini tălmăcea în latinește. Al șaptelea Canon al Sfântului Sinod al Treilea Ecumenic spune: „Acestea citindu-se, a hotărât Sfântul Sinod, altă credință nimănuia a-i fi slobod să aducă, sau să scrie, sau să alcătuiască, afară de cea hotărâtă de Sfinții Părinți, cei adunați în cetatea Nikeienilor împreună cu Sfântul Duh; iară pre cei ce îndrăznesc ori a alcătui altă credință, ori a propune, ori a o înfățișa celor ce voiesc a se întoarce la cunoștința adevărului, sau din Ellinism, sau din Iudaism, sau din orice fel de eres, aceștia, de ar fi Episcopi, sau Clerici, streini să fie episcopii de episcopie și clericii de cler, iar de ar fi mireni, să se afurisească”. (*Pidalion*)

După citirea celor de mai sus, Marcu, dumnezeiasca gură a bunei cinstiri, a spus: „Părinții Sinodului, dând acest Canon, au dat pildă ei înșiși de mare cinstire față de Crezul de la Nikeia, căci nu au voit să îngăduie adăugirea numelui de ‘Theotokos’, nume așa de folositor în iconomia mântuirii noastre.”

Sf. Marcu a citat apoi cuvintele Sfântului Chiril al Alexandriei (+444), cel ce a prezidat Sinodul de la Efes (ținând și locul Papei Celestin I): „Oprim orice fel de schimbare în Mărturisirea Credinței întocmită de Sfinții Părinți de la Nikeia. Nu ne îngăduim nici nouă înșine, nici oricui altcuiva să schimbe ori să lase un cuvânt sau o silabă din acel Crez.”⁶⁷

Al Patrulea Sinod Ecumenic (Halkidon, 451)

Al patrulea Sinod a avut loc în vremea Împăratului Marchian (450-457) și a osârduitoarei Împărătese Pulheria (399-453), care s'a străduit să adune 630 de episcopi. Ei au întărit hotărârile celui de-al Treilea

⁶⁶ Ibid., p. 62.

⁶⁷ *Binii Concil*, t. i, par. 2, p. 430, apud Ostrumov, *Sinodul de la Ferrara-Florența*, p. 63.

Sinod, dar au osândit unirea celor două firi ale Logosului contopite întru una; căci cele două firi ale lui Hristos sânt „fără amestecare și fără schimbare”.

S’a citit apoi hotărârea celui de-al Patrulea Sinod Ecumenic de la Halkidon (din al 5-lea document), poruncind tuturor să primească Crezul de la Nikea și pe cel Nikeo-Constantinopolitan ca pe unul singur, în care dogma purcederii Duhului Sfânt este înfățișată mai pe larg.

Sf. Marcu a spus că Sfinții Părinți care s’au adunat la al Patrulea Sinod Ecumenic, între care erau și legații Papei Leon I (440-461), au spus: „Acest sfânt Crez este de ajuns pentru deplina cunoaștere a adevărului, căci cuprinde în sine întreaga învățătură despre Tatăl, Fiul și Sfântul Duh”.

Sfântul Mitropolit al Efesului a pus apoi să se citească îndemnul lui Ioan al II-lea, Patriarhul Constantinoplei (518-520), cuprins în actele Sinodului de la Constantinopol (518): „Trebuie să ținem sfântul Crez întocmit de Sinodul de la Nikeia prin harul Duhului Sfânt, primit de către Sinodul de la Constantinopol și întărit de către cel de la Halkidon.”⁶⁸

Al Cincilea Sinod Ecumenic (Constantinopol, 553)

Al Cincilea Sinod Ecumenic, chemat de Împăratul Iustinian I (527-565), de față fiind 165 de episcopi, a osândit scrierile lui Diodor din Tars, Theodor din Mopsuestia, scrierea lui Theodorit împotriva „Capetelor” Sfântului Chiril al Alexandriei, ca și scrisoarea Episcopului Iva al Edessei. Sinodul a dat anathemei pe Orighen, Didim, Evagrie și pe urâții lor părtași. Același Sinod a afurisit pe Anthim al Trapezuntului, pe Sever, pe Episcopul Petru al Apameii și pe Zoora.

S’a citit de asemenea și epistola lui Evtihie, Patriarhul Constantinoplei, către Papa Vigilie (537-555), luată din actele celui de-al Cincilea Sinod Ecumenic, unde se spune: „Noi am ținut întotdeauna, și ținem și acum Credița deslușită de către Părinții ce au fost de față la cele patru Sinoade, și urmăm întrutotul acelor Sinoade.” Deși Papa Vigilie, pretextând că este bolnav, nu a vrut să ia parte la Sinod, temându-se de violențe, totuși în Februarie, 554, el a primit al Cincilea Sinod, ca și pe cele patru Sinoade de mai înainte.

Al Șaselea Sinod Ecumenic (Trullan, 680)

Al Șaselea Sinod Ecumenic, chemat de Împăratul Constantin Pogonatul (668-685), s’a ținut în încăperea de taină, numită Trullos, de la palat. După Fotie, Nikifor și Nil, s’au adunat 170 de Părinți la număr, sau, după alții, 389 de Părinți. Și a dogmatizat Sinodul că Domnul nostru Iisus Hristos, deși este o singură Persoană, după întrupare are două firi, și două firești voi, și două firești lucrări, Dumnezeiască adică voie și lucrare, și omenească voie și lucrare, nedespărțite, neîmpărțite și neamestecate.

Apoi în 692, Împăratul Iustinian al II-lea (685-695) a chemat din nou Sinodul la Constantinopol, tot în strălucitul palat numit Trullos. Au luat parte și legații Papei aflați în capitală. Acest Sinod este cunoscut ca Quinsext (al Cinci-Șaselea), fiind socotit ca o continuare al Sinoadelor Cinci și Șase. El a întărit toate hotărârile Sinoadelor Ecumenice de mai înainte, Canoanele Sfinților Apostoli, canoanele Sinoadelor Locale recunoscute și canoanele unor Părinți ai Bisericii. Canoanele 13, 30 și 15 au fost primite de legații papali fără împotrivire. Canoanele 13 și 30 se ocupă de căsătoria bărbaților primiți în rândul clerului, iar Canonul 55 atrăgea atenția membrilor Bisericii Romei asupra postului în zilele de Sâmbătă din Postul Mare. Papa Serghie (687-701), respingând aceste canoane, a refuzat să semneze.

Sf. Marcu a poruncit să se citească și Canonul celui de-al Șaselea Sinod Ecumenic care întărea Crezul întocmit de primele două Sinoade și primit ca o pravilă a Crediței de către următoarele trei.

Pe când se citeau aceste extrase, Mitropolitul Efesului întrepupea din când în când citirea cu observațiile sale. Apoi s’au citit cele două epistole ale Papei Agathon (678-681) către Împăratul grec Constantin al IV-lea, cuprinse în actele celui de-al Șaselea Sinod. Papa Agathon, după ce s’a ținut la Roma un Sinod în care dogma celor două voi ale lui Hristos a fost afirmată din nou, și-a trimis delegații la Împăratul bizantin Constantin al IV-lea, cu scrisori în care expunea această învățătură.

Într’una din epistole Papa Agathon scrie: „Biserica Romei susține credința lăsată moștenire de către cele cinci Sinoade Ecumenice și are mare grijă ca toate cele definite prin Canoane să rămână neschimbate, să nu se adauge și să nu se scoată nimic, păstrându-se nestrictate atât în cuvânt cât și în cuget.” Într’o altă epistolă, Papa Agathon scria: „Scaunul Apostolic păstrează credința Sobornicească și Apostolească. Noi credem în Dumnezeu Tatăl, în Fiul Său cel Unul-născut, și în Duhul Sfânt, Domnul de Viață Dătătorul, Carele din Tatăl porcede, Cea ce împreună cu Tatăl și cu Fiul este închinat și slăvit.”⁶⁹

Al Șaptelea Sinod Ecumenic (Nikea, 787)

⁶⁸ *Binii Concil.*, t. ii, par 1, p. 732, apud Ostrumov, *Sinodul de la Ferrara-Florența*, p. 64.

⁶⁹ Cf. Ostrumov, *Sinodul de la Ferrara-Florența*, p. 65.

În înțelegere cu Papa Adrian I (772-795), al Șaptelea Sinod a fost chemat de Împărăteasa Irina, în vremea domniei fiului ei minor, Constantin al VI-lea. Iar Părinți ortodocși au fost 350, între care și legații papali, adăugându-li-se alți șaptesprezece ce fuseseră erau luptători de Icoane, și care pe urmă căindu-se, au fost primiți la Sinodul acesta. Încât toți au fost 367. Sinodul s'a adunat mai întâi la 17 August 786 la Biserica Sfinților Apostoli din Constantinopol, dar a fost împrăștiat îndată de ostașii iconoclaști. Membrii Sinodului nu s'au mai adunat până la 24 Septembrie, 787, de data aceasta în Biserica Sf. Sofia din Nikea. Sinodul a arătat că primește învățătura închinării (proskŭnhsij) icoanelor, înfățișată de Papa Adrian I în epistola sa către Împărăteasa Irina, adăugând că icoanele se cinstesc cu o iubire cumpătată (scetikŭ pŏqw), cinstea dată chipului trecând către prototip, însă slujirea deplină (latreia) este numai pentru Dumnezeu.

Apoi Sf. Marcu a pus să se citească definiția celui de-al Șaptelea Sinod Ecumenic, în care se repeta Crezul Nikeo-Constantinopolitan. Latinii înfățișară un pergament, o copie grecească foarte veche, după părerea lor, a actelor Sinodului al Șaptelea, unde Crezul Nikeo-Constantinopolitan avea și Filioque. Cu excepția adăugirii, grecii aflară copia a fi întrutotul asemenea. Din această copie latinii traseră încheierea că Părinții celui de-al Șaptelea Sinod Ecumenic rosteau Crezul cu adaosul Filioque. Cum oare se putea face această adăugire fără ca să se pomenească pricina ei undeva în actele Sinodului? Cum putea fi adevărat lucrul acesta, când chiar în Biserica Romei, mult timp după Sinodul al Șaptelea, Crezul s'a citit fără adăugire?

Filosoful Ghemistos Plethon a arătat îndată latinilor greșala concluziilor lor. „Dacă mărturia copiei voastre și a istoricului vostru ar fi adevărate, ori cel puțin ar fi fost cunoscute de multă vreme în Biserica Romei,” a spus el, „atunci neîndoielnic Thomma din Aquino și teologii de dinainte nu ar fi folosit atât de multe argumente spre a dovedi îndreptățirea adăugirii. În loc de aceasta, ar fi putut doar să facă trimitere la adăugirea făcută Crezului de către al Șaptelea Sinod Ecumenic. Dar teologii voștri rămân tăcuți în această privință.” Atunci grecii au început să-și dea seama că ceea ce înfățișau latinii era un fals.⁷⁰

⁷⁰ Ibid., pp. 65-67.

Atunci Sf. Marcu încheie, zicând: „Iată dar că grecii, supunându-se hotărârilor Sinoadelor și îndemnurilor Părinților, și luând aminte la jurământul lor, nu pot primi adăugirea la Crez ca dreaptă și legiuită. Cu toate acestea sânt gata să asculte dovezile puse înainte de către latini spre a proba îndreptățirea adăugirii lor.”

Mulți dintre călugării latini de față la Sinod, după ce au auzit hotărârile și actele Sinoadelor, ca și deslușirea lor de către Marcu, mărturisiră că niciodată n’au mai auzit asemenea lucruri, exclamând că grecii învață mai adevărat decât teologii lor și minunându-se de Marcu al Efesului.⁷¹

ARGUMENTELE LATINILOR PENTRU ADĂUGIREA LA CREZ

Au fost însă și latini care au ieșit înainte și au afirmat că Filioque era o explicare la o dogmă sănătoasă. Discuțiile despre „purcederea Duhului Sfânt” au pricinuit cele mai mari tulburări, ținând mai mult decât orice alt subiect de la Sinod. S’au înfățișat nenumărate texte și s’au discutat. Problema traducerii era deosebit de acută în această pricină.

Prin Episcopul Andrei al Rhodosului latinii au susținut că cuvintele „și de la Fiul” nu sânt o adăugire la Crez, ci doar o simplă explicare, și că acest lucru nu este oprit de către Sinoade. În continuare el a afirmat că Biserica Romei avea dreptul de a face o asemenea „explicare” și de a o introduce în Crez. După care a început să țină o disertație despre sensul cuvintelor „adăugire” și „explicare”.⁷²

Andrei cită cuvintele Sfântului Chiril al Alexandriei care, după părerea sa, sprijineau purcederea Duhului Sfânt atât de la Fiul cât și de la Tatăl. Tâlcuind stihul: „*Și eu voi ruga pre Tatăl, și alt Mângâietor va da vouă, ca să fie cu voi în veac* (In. 14, 16), Sf. Chiril scrie: „Fiul, părtaș fiind fireștilor bunătăți ale lui Dumnezeu-Tatăl în chip ființial (οὐσιωδῆς=esențial), are pre Duhul întocmai așa cum se înțelege aceasta și pentru Tatăl – nu ca o adăugire, nici ceva din afară (căci ar fi lucru prostesc și chiar nebunesc a cugeta astfel), ci așa cum fieștecare dintre noi are în sine duhul său și îl răspândește din cele dinlăuntru în afară. Căci pentru aceea și trupește L-au suflat Hristos (In. 20, 22), arătând că precum din gura omului iese duhul trupește, așa și din Dumnezeiasca ființă (esență) iese, în chip vrednic de Dumnezeu, Duhul cel din El (τὸ ἄνωθεν)” (in *Johann.* Lib. 9, t. IV, p. 810). Însă cercetarea cuvintelor Sfântului Chiril sugerează că Duhul Sfânt este în chip ființial unit cu Fiul, fiind deoființă (de o esență) cu El. Sfântul Chiril admite că Duhul, purcezând din esența Dumnezeiască, este revărsat de către Fiul, dar nu se spune nimic despre veșnica Sa purcedere din Fiul.⁷³

Episcopul Andrei era chiar înclinat să creadă că Sf. Vasilie sprijină poziția latină. Deși Andrei face referință la Epistola acestui Sfânt Părinte către fratele său, Sf. Grigorie al Nissei (*Ep.* 38, ed. Garnier), Sf. Vasilie nu susține dubla purcedere. Sf. Vasilie scrie: „Cel ce Îl are în gând pre Tatăl – și Îl are în gând prin El Însuși – și pre Fiul în chip gândit împreună Îl are. Iar cel ce L-a primit pre Cel din urmă nu desparte pre Duhul de Fiul, ci adeverește propria credință în Trei, urmându-și unul altuia în ce privește orânduirea, dar în chip ființial uniți întru Una. Și cel ce vorbește doar despre Duhul, cuprinde în mărturisirea sa pre Acela al Căruia Duh este. Și întrucât Duhul este ‘al lui Hristos’ (Rom. 8, 9) și ‘de la Dumnezeu’ (1 Cor. 2, 12), cum zice Apostolul, înseamnă că la fel cum omul ce apucă de capătul unui lanț trebuie în chip firesc să tragă cu sine și celălalt capăt, tot așa și cel ce atrage Duhul (Ἐ τὸ Πνεῦμα ἴκῳσαι), prin El atrage deopotrivă pre Tatăl și pre Fiul.” Deci cercetarea amănunțită a Epistolei și a altor scrieri ale sfântului nu arată că credința într’o purcedere de la Tatăl implică în chip necesar purcederea Sa și de la Fiul.⁷⁴

Episcopul Andrei al Rhodosului nu a putut găsi alte argumente mai bune, deși s’a folosit de aceste argumente și de multe altele ce nu aveau legătură cu subiectul discutat. El a pretins că s’au făcut o mulțime de adăugiri la învățătura Scripturii, neținând seama de avertismentul Sfântului Pavel: „Ci măcar și noi, sau înger din cer de va binevesti vouă afară de ceea ce am binevestit vouă, anathema să fie” (Gal. 1, 8).

⁷¹ Ibid., p. 67.

⁷² Ibid., p. 68.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Ibid. p. 69.

Andrei a reamintit tuturor că Sinodul de la Nikea a adăugat destul de mult la Crezul Apostolic, Părinții celui de-al Doilea Sinod Ecumenic au adăugat la Crezul de la Nikeia, iar Părinții de la al Treilea Sinod au învățat multe alte lucruri ce nu se află în Crezul celui de-al Doilea Sinod.

Din toate acestea Andrei trase încheierea că opreliștea Sinoadelor privea doar adăugirea unor păreri mincinoase la învățătura Bisericii cea hotărâtă mai înainte, dar nu se întinde asupra adăugirii unor cuvinte și expresii explicative. El socotea că Biserica este una și își păstrează dreptul de a face adăugiri la Crez, căci Apostolul spune: „Un Domn, o credință, un botez, un Dumnezeu și Tatăl tuturor” (Efes. 4, 5-6). De asemenea Biserica, prin învățătura sa, trebuie să se împotrivescă tuturor ereziilor, oricând s’ar ivi ele. Ea are dreptul să adauge felurite explicări la Crez care ar putea-o ajuta să-și păzească fiii de erezie. El a stăruit din nou în a zice că purcederea Duhului Sfânt de la Fiul este doar o simplă explicare.⁷⁵ Latini îi mai întemeiau părerea pe citatul „Toate câte are Tatăl ale Mele sânt” (In. 16, 15).

Drepturile papalității

Episcopul Andrei a proclamat apoi dreptul Bisericii Romei și suprema autoritate și putere a Scaunului papal de a face acea adăugire necesară la Crez. În sprijinul părerilor sale el s’a întemeiat pe mărturiile mai multor Părinți, atât apuseni cât și răsăriteni. Însă nici unul dintre citatele sale nu sprijineau cu adevărat învățătura latină.

Grecii, opriți de Împăratul lor, nu au adus în discuție problema dreptului Papei de a face vreo adăugire la Crez. Latini stăruiau mereu că Papa are depline puteri disciplinare asupra întregii Biserici. Mai mult, în ce privește dogma, el ar avea dreptul, prin singura sa autoritate, să convoace un sinod care să se ocupe de dogmă și să oblige întreaga Biserică să primească hotărârile lui. Grecii au încercat în zadar să ceară să se pomenească despre drepturile și privilegiile Patriarhatelor Răsăritene.

Andrei a încercat apoi să explice împrejurările în care Biserica Romei a fost nevoită să facă adăugirea lui Filioque. El a spus că Papa și un sinod al Părinților apuseni, înainte de al Șaselea Sinod Ecumenic, au adăugat „explicația” spre a-i combate pe nestorienii, care spuneau că Duhul Sfânt nu purcede din veșnicie. Însă acest „sinod apusean” nu este pomenit de izvoare istorice. Dimpotrivă, se știe foarte bine că Papa Leon al III-lea (795-816) a oprit orice adăugire la Crez, și chiar pusese să se sape pe niște table de argint Crezul Nikeo-Constantinopolitan în grecește și latinește, fără Filioque, la mormântul Sfântului Petru.

RIPOSTA GRECILOR

Grecii dădură apoi un răspuns Episcopului Andrei și Cardinalului Giuliano. Gheorghe Sholarios a scris o respingere a acestora și a înfățișat-o Împăratului, care i-a înmănat-o Mitropolitului Vissarion. La începutul lui Noiembrie, la porunca Împăratului, Vissarion a înfățișat răspunsul în fața Sinodului. Mitropolitul dovedi mai întâi că Filioque nu era o explicare, ci o adevărată adăugire la Crez. Însă, după sfântul al Treilea Sinod Ecumenic, orice adăugiri sânt oprite.

Mitropolitul Vissarion a dat exemplul denumirii de „Theotokos” care nu a fost adăugată la Crez, deși înțelesul înfățișat de acest cuvânt nu e decât o scurtă explicare a învățăturii cuprinse în Crez. Adăugirea acestui cuvânt s’ar fi dovedit trebuincioasă pentru combaterea nestorienilor. Nestorienii susțineau că Maria nu se cuvine a fi numită „Theotokos” („Născătoare de Dumnezeu”), ci „Hristotokos” („Născătoare de Hristos”), căci, ziceau ei, ea nu a dat naștere lui Hristos care este Dumnezeu, ci lui Hristos care este om.

Un alt exemplu când un Sinod nu a îngăduit o adăugire este dogma privitoare la cele două firi și două voințe în Hristos, care ar fi fost de folos împotriva monofiziților și monoteleților. Vissarion a dovedit că atunci când Biserica a avut nevoie de noi deslușiri, Părinții nu au introdus termeni și definiții (óroi) în Crez, ci le-au înfățișat deosebi. Sinodul oprește orice adăugire la Crez, chiar în caz de neapărată nevoie.

⁷⁵ Ibid., pp. 69-70.

Însă opreliștea Sinodului de la Efes nu știrbește autoritatea Bisericii, ci mai curând dovedește unitatea ei, prin faptul că rămâne credincioasă întâielor sale hotărâri, păzindu-se astfel pe sine.⁷⁶

Apoi Vissarion a spus: „Noi știm preabine ce drepturi și ce privilegii are Biserica Romei; cunoaștem puterea ei, ca și marginile acestei puteri. Cum poate o Biserică locală să-și ia dreptul de a face o adăugire la Crez, când același drept este refuzat de către Sinod chiar și Bisericii Universale?”⁷⁷

UN REZULTAT NUL

Ca urmare a acestei respingeri, între 11 și 15 Noiembrie latinii l-au pus pe Episcopul Andrei al Rhodosului să răspundă grecilor. Obositoarea lui cuvântare s'a dovedit fără însemnătate pentru temele discutate. În următoarea ședință, Ioan, Episcop de Forli, nu a făcut decât să repete argumentele latine că „Filioque” este o simplă explicare. Până la urmă latinii au priceput că toată greutatea raționamentului grecilor stă în opreliștea dată de al Treilea Sinod Ecumenic. Astfel latinii, prin Cardinalul Giuliano, afirmară că al Treilea Sinod oprea numai crezurile neortodoxe, căci osândise un Crez nestorian. La Sinod mărturisirea de credință înfățișată de Harisie, preot din Filadelfia, nu fusese osândită. Crezul său era o apărare a ortodoxiei sale atunci când fusese excomunicat pe nedrept.

Însă Marcu, vasul ales al dreptei socoteli, arată îndată latinilor că mărturisirea de credință a lui Harisie, deși nu era identică cu Crezul de la Nikeia, era doar mărturisirea ortodoxă a credinței unei persoane particulare. Biserica nu a oprit nicicând pe cineva să-și mărturisească credința cu cuvintele sale, atâta vreme cât era o mărturisire ortodoxă. Totuși ea nu poate fi răspândită ca o mărturisire de credință a întregii Biserici. Marcu a arătat că se află multe exemple de „mărturisiri de credință”. El a citat epistolele Papei Agathon și ale lui Sofronie, Patriarhul Ierusalimului, citite și primite de către al Șaselea Sinod Ecumenic. De fapt, în Răsărit, orice Episcop nou-hirotonit trimite reprezentanților Bisericii o mărturisire de credință scrisă, ca dovadă a ortodoxiei sale.⁷⁸

Nedându-se bătut, Cardinalul Giuliano, împotrivindu-se felului cum tâlcuia Marcu Canonul VII de la al Treilea Sinod Ecumenic, a spus că acel Canon se aplică doar crezurilor heterodoxe. Cu lungile sale argumentări, Giuliano nu a reușit decât să obosească pe toată lumea.

Grecii și-au dat seama că toate strădaniile lor de a-și convinge potrivnicii se loveau de repetarea cu încăpățănare a argumentelor latinilor. Giuliano, nefiind în stare să respingă împotrivirea grecilor, s'a gândit să schimbe subiectul discuțiilor. El i-a spus lui Marcu: „Haideți, sfinte Părinte, să cercetăm dogma însăși, și dacă adăugirea la Crez se dovedește potrivnică învățaturii ortodoxe, atunci vom încheia discuția și o vom scoate din Crez. Dacă însă, dimpotrivă, se va dovedi că Duhul Sfânt porcede de la Fiul, atunci trebuie să tragem încheierea că adăugirea este dreaptă și trebuie să o păstrăm în Crez”.⁷⁹

SFÂNTUL MARCU MUSTRĂ PE LATINI

În cursul celei de-a patra ședințe din 1438, Sf. Marca s'a adresat Papei și cardinalilor săi, arhiepiscopilor și episcopilor. Preotul rus Simeon din Suzdal scrie că Marcu, „cu dulce glas”, a spus: „Auziți, preacinstite Papă al Romei, și voi, învățători ai latinilor, cum voi înșivă vorbiți și numiți această adunare ‘al Optulea Sinod’! Făcând astfel, faceți vorbire de Sinodul cel Întâi... Voi numărați sinodul vostru ca fiind al Optulea, însă tăgăduiți celelalte Șapte Sinoade (Ecumenice). Voi nu îi socotiți pe Patriarhi ca frați ai voștri și ați așezat Biserica Ortodoxă în urma Bisericii Latine.” Aceste cuvinte l-au mâniat mult pe Papa Eugenie și au stârnit nu puțină tulburare între cardinalii și episcopii latini.⁸⁰

⁷⁶ Ibid., pp. 73-74.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Ibid., pp. 75-76.

⁷⁹ Ibid., p. 78.

⁸⁰ Symeon de Suzdal, „Les Russes au Concile de Ferrare-Florence,” în *Irenikon*, nr. 2, 1974, pp. 196-199; Vasilide, op. cit., p. 91.

Dreptslăvitorul Mitropolit al Efesului a urmat netulburat: „O, latinilor, câți ani veți mai rămâne în puterea diavolilor, învățând răul? Cât oare veți mai vorbi despre cele Șapte Sinoade, tăgăduindu-le însă hotărârile, așa cum au fost ele înfățișate de către sfinții Papi și sfinții Părinți, care au poruncit nouă, creștinilor ortodocși, să urmăm și să păstrăm cele Șapte Sfinte Sinoade? Cel dintâi a fost Papa Silvestru I, care a sprijinit Întâiul Sinod Ecumenic (Nikea, 325) și hotărârile lui. Papa Adrian I și-a dat întregul sprijin celui de-al Șaptelea Sinod (Nikea, 783), trimițând la el nu numai doi reprezentanți, ci și un tratat dogmatic”. (...)

„Cum deci este cu puțință acuma, o, Papă Eugenie, ca nu numai să adaugi ceva, ci și să tăgăduiești cele Șapte Sinoade? Tu numești acest sinod ‘al optulea’, iar pe tine te numești ‘întâiul’, fără a numi sau pomeni pe Sfinții Părinți.”

Cu adevărul acestor cuvinte răsunându-le în urechi, Papa, cardinalii, italienii, francezii, milanezii, germanii, ungurii, cehii, polonezii și ceilalți au părăsit adunarea, lăsând în urmă numai pe grecii ortodocși.⁸¹

„Eu,” scrie Preotul Simeon, „am rămas uimit de această întâmplare. Când l-am văzut pe Mitropolitul Dorothei plângând și răsând totodată, l-am întrebat: ‘Înalt-preasfințite, pentru ce plângi și râzi?’ El a răspuns: ‘O, Simeoane, de ai fi văzut și auzit cea a spus preacinstitul Marcu, Mitropolitul Efesului, către Papa și către toți latinii, și tu ai fi răs și plâns. Așa cum vezi, sfântul Marcu al Efesului este deopotrivă cu Marele Vasilie și cu Grigorie Theologul. Poți să vezi și tu că latinii nu mai cutează să grăiască împotriva sfântului Marcu. Papa a plecat, luându-și cu el și cuvintele; adică și-au luat cărțile cu ei.’”⁸² Nu după multă vreme au plecat din încăperea sinodului și slujitorii latini ce fuseseră dați grecilor.

Însă Împăratul Ioan avea de spus câteva cuvinte. El s’a adresat Mitropolitului Efesului, zicând: „Părintele meu, preacinstite învățătorule, pentru ce grăiești așa de aspru către Papa și către cardinali, făcându-i pe toți să plece? Eu, părinte, nu pentru aceasta am venit. Dacă ai fi vorbit în chip smerit, fără ură, nimenea dintre noi nu te-ar fi învinuit.” Deși Împăratul îl învinuia pe Marcu că vorbise cu ură, acest lucru nu era defel adevărat. Marcu a rostit adevărul cu îndrăzneală și sfântă durere, după ce fusese martor al egoismului și disprețului arătat de latini. Apoi Împăratul a recunoscut că dorea unirea doar spre a alcătui o alianță militară cu Papa.⁸³

Marcu s’a adresat apoi atât Împăratului cât și Patriarhului, zicând: „Auziți, sfinte avtocrator și domn Ioan, și sfinte Patriarh Iosif, (...) și aduceți-vă aminte cuvintele rostite nouă în Constantinopol. Vorbeați despre felul cum Papa a trimis la voi ca să discutați despre reîntoarcerea creștinilor la vechea lor unire, ca Biserica și creștinii să fie una, precum creștinii din primele veacuri. Aduceți-vă aminte cum v’ați învoit cu aceste cuvinte. Acum deci, o, Împărate și Patriarhe Iosif, luați seama la ceea ce a fost spus acum de către Papa: el vorbește de un al optulea sinod, dar niciodată nu pomenește de cele Șapte Sinoade a toată lumea de mai nainte. El se numește pe sine cel dintâi și numește sinodul al său. Cât despre tine, Împărate, el nu pomenește niciodată; pe Patriarhi el nu-i numește frați. Numește întâi pe latini, iar nu pe creștinii ortodocși...”

Atât Împăratul cât și Patriarhul au rămas tăcuți iar apoi au plecat spre odăile lor.

Curând după aceea, spre a se pune bine cu grecii, Papa a acordat o mare sumă de bani Împăratului, Patriarhului și episcopilor. Însă Marcu i-a muștrat pe toți fiindcă au fost „cumpărați” de către Papa.

Sf. Marcu a dorit întotdeauna pacea și dragostea. La a zecea ședință, la 18 Noiembrie, 1438, el a vorbit despre aceasta, zicând: „Noi nu am venit aici să ne împotrivism unii altora, nici ca să ne arătăm iscușiți în a grăi împotriva. Am venit doar ca să vorbim despre unire, cu pace și cu dragoste, până când vom fi descoperit adevărul”.

⁸¹ Ibid.; ibid., pp. 91-92.

⁸² Ibid.; ibid., p. 92.

⁸³ Ibid.; ibid., pp. 92-93.

Din nefericire, latinii nu aveau același duh al păcii și dragostei. Cel dintâi vorbitor al lor, Cardinalul Cesarini, spunea că se va împotrivi la orice cuvânt al Mitropolitului Marcu Evghenicul al Efesului.⁸⁴

În toamna lui 1438 se ținuseră treisprezece ședințe, fără a aduce vreun rezultat concret. La 8 Decembrie, 1438, Mitropolitul Marcu, însuflat de Duhul Sfânt, a reîntărit poziția ortodoxă. „Eu nu recunosc și nu primesc aceste mărturii ale Părinților și dascălilor apuseni ce vorbesc despre purcederea Duhului Sfânt de la Fiul, căci bănuiesc că sânt măsluite. În cele ce țin de Credința Ortodoxă nu poate fi vorba de pogorământ... Nu îi primiți în părtășie cu voi, atâta vreme cât rămân în această înnoire.”⁸⁵

Cuvintele rostite de Sf. Marcu la încheierea Sinodului de la Ferrara îl arată ca un om plin de dragostea lui Hristos. El a spus: „Vă rugăm cu stăruință, părinților, fraților, cinstiți domni, așa cum v'am rugat și mai nainte, pentru mila milostivirii Domnului nostru Iisus Hristos: cei dintre noi care au dragoste, fie că sânt netrebnici, ticăloși, păcătoși și fără nădejde, să se întoarcă în bună înțelegere cu noi și cu Sfinții Părinți pe care i-am avut atunci când Răsăritul și Apusul erau una, când nu era schismă și ne socoteam unii pe alții frați. Să cinstim pe Părinții noștri de obște și să le cinstim hotărârile și să ne temem de înfricoșările lor; să păstrăm predaniile. Fie ca toți împreună, cu aceeași Credință, înțelegere și bunăvoință, cu un cuget și o inimă să slăvim preacinstitul și de mare cuviință nume al Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.”⁸⁶

Ca răspuns la cuvintele de încheiere ale lui Marcu, Cardinalul Cesarini a dat un răspuns la a patrusprezecea ședință și ultima, la 13 Decembrie, 1438. Cuvintele sale erau pline de patimă și mânie, încheind ședințele de la Ferrara cu aceste cuvinte de neuitat către Marcu al Efesului: „Dacă tu aduci zece argumente, eu sânt gata să le pun împotriva zece mii.”⁸⁷

NOI TEME DE DISCUȚIE

După două luni, grecii, cuprinși de lehamite și lipsiți de hrană și de cele trebuincioase, voiau să plece acasă, însă nu aveau mijloacele necesare călătoriei, iar Papa refuza să le plătească lefurile. Latinii sperau să urmeze o cercetare a dogmei lor despre purcederea Duhului Sfânt. Ei l-au atras de partea lor pe Împăratul care încă nădăjduia să-și asigure ajutorul latinilor pentru fărâmițata lui țară. Împăratul avea greaua sarcină de a-i îndupleca pe episcopii săi să continue discuțiile.

Episcopii greci socoteau că adăugirea latină la Crez nu poate fi apărută și că ea trebuie scoasă, mai nainte de a cerceta dogma însăși. Atunci Mitropolitul Vissarion al Nikeii a spus: „De ce să nu discutăm cu latinii asupra dogmei însăși? Le putem spune încă multe lucruri frumoase.” Acesta era de fapt simțământul lui Vissarion încă de la începutul sinodului. Însă episcopii greci credeau sincer că latinii vor respinge argumentele lor, întemeindu-se pe autoritatea papală și zicând tot ce vor dori.

Împăratul Ioan, punând la socoteală doar ajutorul făgăduit lui de latini, încerca să-i îmbărbăteze. Deși era împotriva unei cercetări amănunțite a dogmei despre purcedere, acum pretindea că acesta a fost „însuși țelul venirii noastre în Italia”. El spunea că subiectul acesta trebuie discutat cu latinii. După o discuție aprinsă cu episcopii, dar pe un ton de rugămintă, a reușit să obțină o majoritate de voturi. Atunci sfântul Marcu a cedat, zicând: „Dacă socotiți că este bine să mutăm discuția asupra dogmei însăși, mă voi învoi, dacă așa doresc și ceilalți.”

Papa dorește să mute Sinodul la Florența

Papa nutrea dorința de a muta sinodul la Florența. El s'a gândit să folosească ca pretext teama de ciuma care izbucnise în Germania. Nu se știe dacă teama de ciumă a înrăurit schimbarea locului. Pe deasupra, Papa se plângea că nu poate să plătească cheltuielile făcute de greci la Ferrara, sub cuvânt că fusese înșelat de către orășeni. Pe de altă parte, bogații florentini făgăduiseră să împrumute Papei 40.000

⁸⁴ *Praktika*, vol. V, fasc. I, pp. 187(4-11), 214(16-17).

⁸⁵ Sf. Marcu al Efesului (Marci Evghenici, Metropolitae Ephesi), *Opera anti-unionistica*, ed. ab. L. Petit, vol. X, fasc. II, Roma, pp. 127(8-9), 130(18-24), 132(5-8, 34-35), 133(1-6); Vasilide, pp. 102-103; PG 160, 69C, 97C.

⁸⁶ J.D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum Collectio*, Paris-Leipzig, 1901-1927, vol. 31A, 689D-692AB, citat în Vasilide, p. 107.

⁸⁷ *Praktika*, vol. V, fasc. I, p. 217 și fasc. II, p. 490; Vasilide, op. cit., ibid.

de galbeni, numai ca să mute Sinodul în orașul lor. Papa a stăruit, zicând: „Trebuie să mergem acolo spre a continua discuțiile. Dacă mă urmați, vă făgăduiesc să ajut Constantinopolul aflat în primejdie cu 12.000 de florini de aur și două trireme.” Papa a făgăduit să plătească banii datorți episcopilor greci, pe care până atunci îi reținuse. Deși Împăratul avea știre de mai multă vreme de o mutare a Sinodului la Florența, el nu dezvăluisese acest lucru episcopilor săi. Acum încerca să-i convingă pe episcopii greci să se mute la Florența.

La început grecii nu voiau să se mute la Florența, căci se temeau că nu vor avea parte de un tratament mai bun. Împăratul i-a rugat stăruitor să nu lase lucrurile neterminate. El i-a atras cu făgăduința că vor fi plătiți de către o bancă florentină, oricând vor dori. El le-a vorbit apoi de Imperiu. Pe de altă parte, erau și lipsiți de mijloacele de a se întoarce în capitala lor. Astfel episcopii s’au înduplecat să se pregătească de călătorie. Era 12 Ianuarie, 1439. Papa a fost primul care a plecat către Florența.

În mod curios, Patriarhul Iosif a poruncit ca toate bagajele în plus să se trimită la Veneția, luând doar veșmintele la Florența, întrucât acolo avea să aibă loc unirea. Grecii au rămas nespuse de uimiți și tulburați de această ciudată faptă. Întemeindu-se pe cele ce avuseseră loc mai înainte în discuțiile lor, nimeni nu putea fi sigur de rezultatele viitoare.

Sf. Marcu a îndemnat pe Împărat să adune păreri episcopilor asupra dogmei latine. „Dacă se învoiesc cu toții, sânt gata să încep lupta întru apărarea Ortodoxiei. Dacă nu, voiu șede alături de cei ce rămân mereu tăcuți la Sinod.” Plin de pizmă, Grigorie a răspuns: „Măria ta, oare l-ai pus cap al Sinodului? De este așa, spuneți-ne și nouă, ca să putem cu toții să ne supunem lui.” La fel de nemulțumit de cuvintele lui Marcu s’a arătat și Mitropolitul Vissarion. Împăratul a răspuns cu o grămadă de muștrări față de sfântul bărbat.⁸⁸

Toate acestea s’au petrecut fiindcă Împăratul lucra întru ascuns. El făgăduise Papei să găsească mijloacele de a încheia unirea. Aceasta explică cuvintele profetice ale Patriarhului și muștrările Împăratului față de Marcu. Grecilor li se plătiră stipendiile și cheltuielile pentru călătoria la Florența. Împăratul luă măsuri ca nici unul dintre greci să nu se furișeze și să se întoarcă la Constantinopol.

SINODUL LA FLORENȚA

Dintre greci, Împăratul a fost cel dintâi care a sosit la Florența, patria lui Dante, Petrarca, Boccaccio și Giotto. Bătrânul Patriarh a sosit la 12 Februarie, 1439, foarte obosit, și a fost întâmpinat de dregătorii cetății cu mare pompă și cu muzică. Ei l-au însoțit pe Patriarh până la reședința sa, pe când clopotele cetății răsunau pline de bucurie.

O primă întâlnire s’a programat la 15 Februarie, 1439, Duminica Lăsatului de Brânză.⁸⁹ În acea zi străzile erau pline de florentini bucuroși. Pe când Împăratul își părăsea reședința și se apropia de porțile cetății, a început o burniță. După ce Împăratul a trecut prin porțile cetății, ploaia era așa de puternică încât mulțimile au fost silite să fugă să se adăpostească. Împăratul, ud până la piele, mergea pe ulițele pustii ale Florenței, escortat numai de doi cardinali. În loc să fie întâmpinat de o mulțime plină de admirație și veselă, Împăratul a avut parte de o primire rece și „umedă”.

Prima ședință a reînceput oficial la 26 Februarie, 1439. Atmosfera era peste măsură de încordată. Împăratul era mult mai atent la Florența decât fusese la Ferrara și renunțase să-și mai petreacă vremea cu vânătoarea. Marcu știa în inima sa că Papa și adepții săi nu vor fi convinși. Totuși era hotărât să se împotrivescă cu toată puterea credințelor lor greșite.

Latinii, supărați pe cuvintele Mitropolitului Marcu de la Ferrara, rămâneau surzi la sfaturile lui. Dându-și seama că nu se pot împotrivi strălucirii lui Marcu în privința înfățișării hotărârilor Sinoadelor Ecumenice, discuțiile nu au mai cuprins validitatea adăugirii lui Filioque la Crez, ci dacă Duhul purcede cu adevărat de la Fiul. Aproape singurul care întreținea discuțiile din partea grecilor era luptătorul

⁸⁸ Ostrumov, *Sinodul de la Ferrara-Florența*, pp. 82-84.

⁸⁹ Întrucât nu s’a păstrat nici un act oficial pentru Sinodul de la Florența, informațiile noastre provin în principal din trei relatări ale unor participanți. Întâi, așa-numita *Praktika* sau *Acta Graeca (Quae Supersunt Actorum Graecorum Concilii Florentini necnon Descriptionis Cuiusdam Eiusdem)*, ed. Joseph Gill, Roma, 1953, scrisă în grecește, probabil de către un latinofil pro-unionist, Episcopul Dorothei al Mitilinei. A doua, relatarea latină sub formă de dialog, făcută de un adept al papalității, Andrea di Santa Croce, în J.D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum Collectio*, 31B, Col. 143ff., Florența/Veneția, 1759-98. În sfârșit, a treia sursă este istoria grecească sau amintirile Marelui Ecclesiarh Silvestru Siropulos, a cărui lucrare este bine cunoscută în Răsărit, dar adeseori respinsă în Apus. Vezi și J. Gill, *The Council of Florence*, Cambridge, 1959.

singuratic al ortodocșilor, Marcu, care a întâlnit un adversar iscusit în dialecticianul Ioan de Montenero, un provincial dominican. Ioan începu prin a spune că toate argumentele și raționamentele sale se vor întemeia pe autoritatea Scripturii și a Sfinților Părinți; dar de fapt cuvântările sale nu erau nimic altceva decât o demonstrație de raționament scolastic. Marcu a urmat cu strășnicie cuvintele și definițiile teologilor greci despre purcederea Duhului Sfânt de la Tatăl.⁹⁰

Când Patriarhul a fost întrebat ce crede despre felul cum înaintează discuțiile, a spus: „Văd că latinii sânt certăreți, plini de slavă deșartă și nu se lasă înduplecați, deși noi avem argumente puternice împotriva adăugirii lui Filioque. Este limpede că ei nu vor să primească nimic din ce spunem noi sau să se lase înduplecați de adevăr.”

⁹⁰ Cf. Ostrumov, *Sinodul de la Ferrara-Florența*, pp. 86-90.

Poziția latină

Dominicanul s'a dovedit a fi un om arțăgos și care despică firul în patru. Nu era ceva neobișnuit pentru el să schimbe subiectul cu lucruri fără legătură, atunci când era pus în încurcătură de cuvintele de pe buzele lui Marcu care tunau parcă din văzduh, mărturisind cu acrivie Credința. Deși grecii erau un grup de zece oameni, Împăratul i-a însărcinat să vorbească doar pe Marcu și pe Vissarion. Însă, din nou, Vissarion l-a părăsit pe fratele său ortodox. Atât Vissarion cât și Grigorie Mammās credeau că Marcu avea să fie înfrânt de către dominican, dar au fost sincer uimiți de cuvintele lui Marcu. Însă cearta pe texte s'a dovedit la fel de nesatisfăcătoare. Unele lucruri din texte erau complet diferite în versiunile greacă și latină. Astfel, problema traducerii adăuga noi greutăți.

Ioan de Montenero a afirmat că verbul „a purcede” înseamnă „a primi existență.” El a citat două locuri din lucrările Sfântului Epifanie, Episcopul din Salamina, dintr'o versiune latină cu o corectitudine îndoielnică. Primul loc suna în felul următor: „Tatăl Îl numește pre El Fiu, Care este din Sine, și Duh Sfânt pre Cel ce este de la amândoi.” Celălalt citat suna astfel: „(Duhul adevărului) Carele de la Tatăl purcede (ó par, toà Patrōj ἡκπορεύεται) [In. 15, 26] și dintru al Meu va lua (ἡκ toà ἡμοῦ ἐκταί) [In. 16, 14], zice Domnul. Precum cunoaște pre Mine Tatăl, și eu cunosc pre Tatăl [In. 10, 15]; întrucât nimenea a văzut pre Tatăl, fără numai Fiul, nici pre Fiul, fără numai Tatăl; la fel, îndrăznesc a zice, nimenea a văzut (ἡράκεν) pre Duhul Sfânt, fără numai Tatăl și Fiul, de la Carele El purcede, și de la Carele El primește; și nici pre Fiul și pre Tatăl, fără numai Duhul Sfânt, Carele întru adevăr proslăvește [In 16, 14] și învață toate [In 14, 26], și va mărturisi pentru Fiul [In. 15, 26], și Carele este de la (par) Tatăl și de la (ἡκ) Fiul.”

Cu aceste două citate Ioan de Montenero a tras concluzia că, după învățătura Sfântului Epifanie, Duhul Sfânt purcede atât de la Tatăl cât și de la Fiul. Însă dacă luăm cuvintele în deplinul lor înțeles, este vădit că Sf. Epifanie a împrumutat cuvinte din Evanghelie, cum ar fi că Duhul „de la Tatăl purcede” și „va lua” de la Fiul, folosindu-le în acest sens la sfârșitul afirmației. Altfel, este cu neputință să se explice pricina folosirii de către el a unor prepoziții diferite precum $\pi\alpha\rho\alpha$ și $\epsilon\kappa$, dacă ar fi descris purcederea Duhului Sfânt.⁹¹

Răspunsul ortodox

Sf. Marcu, fără a cerceta textul grecesc, spuse că cuvintele Sf. Epifanie nu duc neapărat la concluzia că Duhul purcede de la Fiul. El a explicat că expresia „a fi de la cineva” nu înseamnă „a purcede de la cineva”. Sf. Epifanie nu spune că Duhul primește existență, ci „dintru al Meu va lua” [In. 16, 14]. Apoi Marcu a arătat că atunci când Sf. Epifanie spune: „de la Carele El purcede, și de la Carele El primește”, el folosește de două ori pronumele „carele” la singular, punând între ele conjuncția „și”. Aceasta arată că Sf. Epifanie dă un înțeles cuvântului *purcede* și un altul cuvântului *primește*. Pe deasupra, prepoziția „de la” nu înseamnă întotdeauna „purcedere”, ci doar o asemănare sau primire a însușirilor și firii.⁹²

Spre a desluși mai bine înțelesul cuvintelor Mântuitorului folosite de către Epifanie, „dintru al Meu va lua”, Sf. Marcu a citat pe Sf. Chiril al Alexandriei și pe Sf. Ioan Gură de Aur. În *Cuvântul 78 la Sf. Ioan*, Sf. Ioan Gură de Aur spune că atunci când Hristos a spus „dintru al Meu va lua”, este ca și cum ar fi zis: „Orice v'am spus eu, vă va spune și El, (...) iar stihul 'de la Mine' înseamnă 'din ceea ce știu Eu', 'din cunoașterea mea,' 'căci cunoașterea mea și a Duhului este una' (...) și 'Duhul Sfânt va vorbi la unison cu ceea ce este al meu.'”

În continuare a fost adus ca dovadă manuscrisul Sfântului Epifanie. Sf. Marcu a arătat că textul fusese schimbat prin introducerea unor lucruri noi, zicând: „Cât privește cărțile voastre, știu în chip negreșit că au fost stricate și măsluite.” Ioan de Montenero citise: „Duhul Sfânt ... Carele este de la amândoi (ó mōnon ἡκ ἐμφοῦν ἡστ...n)”, dar Marcu a citit versiunea corectă, zicând, „Duhul Sfânt Carele este cunoscut de la amândoi (par ἐμφοῦν νοεῖται)”.

⁹¹ Ibid., pp. 86-87.

⁹² Ibid., p. 88.

Ortodocșii și Sf. Vasilie

Apoi Sf. Marcu cită din Sf. Vasilie cel Mare care în chip limpede spune că Duhul purcede de la Tatăl. „Dumnezeu dă naștere nu precum omul, ci dă naștere cu adevărat. El săvârșește o naștere din Sine Însuși – Cuvântul; nu un cuvânt omenesc, ci arată pre acest Cuvânt a fi cu adevărat din Sine Însuși. El ivește Duhul prin gura Sa, nu precum omul, căci gura lui Dumnezeu nu este trupească, dar Duhul este din El, iar nu de altundeva.”⁹³

Apoi Sf. Marcu a înfățișat epistola Sf. Vasilie către fratele său, Sf. Grigorie al Nisei, unde scria: „Fiul, prin carele sânt toate și cu carele Duhul Sfânt este gândit în chip nedespărțit, este de la Tatăl. Nu este cu putință ca cineva să Îl gândească pe Fiul dacă nu este mai întâi luminat de Duhul. Așadar Duhul Sfânt, de la care toată darea cea bună către zidire își are izvorul, ține de Fiul, cu carele în chip nedespărțit este primit (înțeleș), și își are existența de la Tatăl, ca de la Pricina de la care și purcede. Duhul Sfânt are o însușire aparte a firii sale ipostatice, adică faptul că este cunoscut după Fiul și împreună cu Fiul, și că își are ființarea de la Tatăl.”

Comentând cuvintele Sf. Vasilie, „Duhul Sfânt ... ține de Fiul, cu carele în chip nedespărțit este primit (înțeleș)”, Ioan de Montenero dădu cuvântului „ține de”, înțeleșul de purcedere după existență. Sf. Marcu i-a răspuns îndată că înțeleșul verbului e definit de către cuvintele cele mai apropiate: „cu carele în chip nedespărțit este primit (înțeleș)”⁹⁴.

Latinii respingeau totul cu textele lor greșite, cu traduceri slabe și tâlcuiri personale a ceea ce voiseră să spună Părinții greci când au scris în grecește. Apoi discuția a ajuns la întrebarea dacă darurile duhovnicești erau create sau nu. Supunându-se Împăratului, Marcu a ocolit de trei ori răspunsul la întrebarea latinilor despre energiile dumnezeiești.

⁹³ Ibid., p. 89.

⁹⁴ Ibid. pp. 93-94.

REZUMATUL MITROPOLITULUI MARCU

Rezumând cele discutate, Marcu a pomenit și pe Sf. Dionisie Areopagitul care scria: „Singurul izvor al Dumnezeirii mai presus de ființă este Dumnezeu Tatăl”.⁹⁵ Înfățișând însușirile personale ale Persoanelor Dumnezeiești, spunea Marcu, noi vorbim despre Cel Nenăscut, Cel Unul-născut și Cel Purcător din Tatăl.

Marcu, dumnezeiasca bună-mireasmă a cuvântării de Dumnezeu, a pomenit apoi de ultimul cuvânt al lui Hristos către ucenicii Săi, când le-a împărtășit tainele teologiei, zicând: „Iară când va veni Mângâietorul pre care Eu îl voi trimite vouă de la Tatăl, Duhul Adevărului carele de la Tatăl purcede, Acela va mărturisi pentru Mine” [In. 15, 26]. Tâlcuind aceasta, el a spus latinilor: „Aici, prin trei graiuri, Mântuitorul nostru a așezat cele trei Persoane Dumnezeiești în legătura lor una cu cealaltă. Despre Duhul zice, „când va veni”; despre Sine și Tatăl zice, „pre care Eu îl voi trimite vouă de la Tatăl”; apoi numai despre Tatăl zice, „carele de la Tatăl purcede”. Oare nu vedeți strașnica acrivie a Dumnezeieștii învățături? (...) El nu a spus despre purcederea Aceluia: ‘Carele de la Noi purcede’. (...) Ca urmare, nu poate fi vorba aici de nici un fel de ‘Filioque’.”⁹⁶ Apoi Marcu a spus că adăugirea la Crez era „cea dintâi pricină a schismei.” El socotea că pentru a săvârși unirea trebuie mai întâi înlăturată această înnoire.

În tot acest timp Marcu era bolnav trupește, dar continua să vorbească îndelung. În continuare el a citit câteva definiții de la Sinoadele Ecumenice care întăreau dogma ortodoxă.

Întâiul Sinod Ecumenic (Nikea, 325)

Întâiul Sinod Ecumenic, chemat de sfântul Împărat Constantin cel Mare, de față fiind 318 episcopi, l-a osândit pe Arie. La sinod a prezidat Episcopul Osie al Cordovei. Au fost de față doi legați ai Papei Silvestru, împreună cu alți episcopi apuseni. S’a stabilit o metodă de calculare a Paștilor și s’au dat canoane referitoare la hirotonia clericilor și la alte aspecte ale rânduielii bisericești. De asemenea, Sinodul a proclamat primele șapte articole din Crez.

Iată, din *Istoria* acestui Sinod, ce spunea Episcopul Leontie al Chesariei: „Primește Dumnezeirea cea una a Tatălui, Carele a zămislit pre Fiul, și a Fiului născut din El, și a Duhului Sfânt purcător din Același Tată și aparținător Fiului, precum zice dumnezeiescul Apostol: ‘Iar de nu are cineva Duhul lui Hristos, acela nu este al Lui’ (Rom. 8, 9)”. Sf. Marcu a arătat că cuvintele „aparținător Fiului” înseamnă că deși Duhul Sfânt nu purcede de la Fiul, El nu Îi este străin, fiind al Lui prin esență, deoființă cu El. Tot așa învață Sf. Vasilie cel Mare, zicând: „Duhul este numit Hristos, fiind unit ființial cu Hristos.”⁹⁷

Al Doilea Sinod Ecumenic (Constantinopol, 381)

Al Doilea Sinod Ecumenic, chemat de Împăratul Theodosie cel Mare, fiind de față 150 sau 180 de episcopi, a osândit pe semiarieni și pe Patriarhul Machedonie al Constantinopolului. Sinodul a formulat ultimele cinci articole din Crez.

Articolul din Crez care zice: „Cred... întru Duhul Sfânt, Domnul de viață Făcătorul, carele din Tatăl purcede, cel cu Tatăl și cu Fiul împreună-închinat și împreună-slăvit”, trebuie înțeles în contextul său. Sinodul al Doilea dorea să afirme co-esențialitatea și egalitatea de cinste a Duhului Sfânt cu Tatăl și cu Fiul.

⁹⁵ *De div. nominib*, II, 5. (Pt. trad rom. cf. Sf. Dionisie Areopagitul, *Opere complete*, trad. D. Stăniloae, Ed. Paideia, București, 1996, p. 141.)

⁹⁶ Cf. Ostrumov, *Sinodul de la Ferrara-Florența*, pp. 99-100.

⁹⁷ *Ibid.*, p. 101.

Marcu, tunetul cel puternic al sfântului har, a grăit atunci către latini: „Dacă Sinodul ar fi vrut să spună despre purcederea Duhului de la Tatăl și de la Fiul, atunci de ce nu a zis, cum a zis și mai apoi, spunând că Duhul este închinat și slăvit împreună cu Tatăl și cu Fiul? În primul caz Părinții nu pomenesc de Fiul când vorbesc de pricina purcederii Duhului, dar Îl pomenesc pe Fiul când arată deopotrivă cinstirea și deoființimea Duhului... Sinoadele au oprit și au osândit prin hotărârile lor orice adăugire, ca și cum procește ar fi văzut mai dinainte ceea ce avea să se petreacă între voi.”

Apoi Marcu l-a citat pe Sf. Grigorie Theologul, care zice: „Tot ceea ce are Tatăl aparține și Fiului, afară de obârșire.”⁹⁸

⁹⁸ Ibid., pp. 102-103.

Al Treilea Sinod Ecumenic (Efes, 431)

Un Părinte de la al Treilea Sinod Ecumenic, Sf. Chiril al Alexandriei, a fost chemat să răspundă învinuirilor că încuviința purcederea Duhului de la Fiul. Sf. Chiril, plângându-se că este ponegrit, scria Episcopului Evtropie că „Deși Duhul purcede din Tatăl, El nu e totuși străin de Fiul, căci Fiul le are pe toate de obște cu Tatăl.” În epistola sa către Ioan al Antiohiei scria: „Nu ne îngăduim nici nouă și nici altora a schimba un singur cuvânt în Simvolul Credinței, a scoate o singură silabă, pururea luând seama la cel ce a zis: ‘Nu ridica hotarele vecinice, carile au pus părinții tăi’ (Pilde 22, 28), că nu ei au fost cei ce au vorbit, ci Duhul lui Dumnezeu și Tatăl, Carele purcede de la El, nefiind însă străin Fiului în ce privește esența Sa”.

Sf. Marcu a spus apoi: „Noi învățăm potrivit Sfintei Scripturi și Sfinților Părinți și Dascăli, nimica schimbând ori strâmbând în dogmele predanisite nouă, nimica adăugând ori scoțând din ele, și neaducând nimic nou.”⁹⁹

Deși Ioan de Montenero l-a întrerupt de mai multe ori pe Marcu cu comentariile sale, sfântul bărbat a spus că acest fel de desfășurare a discuției nu poate dura la nesfârșit. El i-a îndemnat să nu aducă argumente scoase din documente măsluite, interpolate ori puțin cunoscute. Sf. Marcu și-a încheiat cuvântul susținând că argumentele concrete trebuie întemeiate pe Sfintele Scripturi și pe locurile de la Părinți primite de către toți.¹⁰⁰

⁹⁹ Ibid., pp. 103-105.

¹⁰⁰ Ibid., p. 105.

AFIRMAȚIA LUI IOAN DE MONTENERO

Apoi Ioan găsi de cuviință să proclame în chip solemn că „Biserica Romei nu încuviințează existența a două principii sau cauze în Treime, ci numai o cauză și un principiu, afurisind pe toți cei ce cred dimpotrivă.” Era însă o proclamare superficială, căci ocolea cu deadinsul să deslușească deplin ce anume vrea să spună. Ioan nu refuzase niciodată să recunoască pe Fiul drept cauză a Duhului Sfânt, ci spusese că deși Tatăl este cauza primă a Duhului, Fiul ia (λαμβάνει) putere de la Tatăl spre a da la iveală (προβλεπείν, a pune înainte, a proiecta) Duhul, nu din Sine, ci din Tatăl. Cuvintele lui Ioan aveau să aibă un mare răsunet.¹⁰¹

GRECII SE SFĂTUIESC ÎNTRE EI

Împăratul, nemulțumit de faptul că discuțiile făcuseră mult prea puțin pentru ca lucrurile să înainteze, într’o adunare aparte cu episcopii a găsit de cuviință să înfățișeze o expunere scrisă de Ioan de Montenero, în care se recunoștea că Tatăl este singura cauză a Fiului și Duhului Sfânt. Dar Episcopii nu erau încredințați, dându-și seama de dublul înțeles din cuvintele lui Ioan de Montenero. Ei doreau ca unirea să se clădească pe un temelii mai puternic.

¹⁰¹ Ibid.

Sf. Maxim Mărturisitorul

Grecii au găsit o epistolă a theologului și scriitorului duhovnicesc Sf. Maxim Mărturisitorul (cca. 580-662), scrisă cu mult înainte de schisma din 1054, în care vorbea astfel despre creștinii apuseni: „Chemând în ajutor mărturia Părinților Apuseni și a lui Chiril al Alexandriei [din tâlcuirea la Evanghelia Sfântului Ioan], romanii nu spun că Fiul este pricina Duhului, căci ei știu că pricina Fiului și Duhului este Tatăl – al Unuia prin naștere, iar a Celuilalt prin purcedere; ci doar arată că Duhul este trimis *prin* Fiul, și prin aceasta înfățișează legătura (sunafsj) și nedeosebirea (aparēllakton) esenței lor.”¹⁰² Se știe însă că Părinții apuseni din primele opt veacuri au învățat la fel ca Părinții răsăriteni în ce privește purcederea Duhului Sfânt numai de la Tatăl. Însă acum latinii nu se învoiau cu cuvintele Sfântului Maxim, cerând continuarea ședințelor.

Florența s'a dovedit a fi deosebită de Ferrara căci, după cuvântul Sfântului Marcu, latinii „și-au dat jos masca.” S'au făcut presiuni mari asupra grecilor ca să se dea bătuți în fața Bisericii Romei. Latinii cereau ca ortodocșii să primească toate învățăturile Romei și să se supună cu totul Vaticanului în toate problemele administrative. Grecii se găseau din nou într'o situație de neacceptat, înrăutățită de lipsa de bani pentru întreținerea lor. Trebuie spus că Vaticanul avea și el greutate financiară în acea vreme. Atât Marcu cât și Siropulos scriu că grecii erau istoviți de foame. Vaticanul îi lăsa în acea stare ca să-i poată manevra și silii pe greci să se supună și să se dea bătuți.

¹⁰² Ibid., p. 106.

Pe lângă lipsurile și suferințele personale, delegația greacă purta și povara sincerei lor îngrijorări pentru împărăție și popor, aflate în pragul nimicirii. Mulți din membrii delegației socoteau că, pentru a salva Bizanțul, scopul îndreptătea mijloacele, adică trebuie să se învoiască cu orice, dacă este nevoie. Însă de fapt, această atitudine nu era „salvarea” Bizanțului, ci pricina vicleană a nimicirii lui.

**„MULȚI SÂNT CEI CE MĂ PRIGONESC
ȘI MĂ NECĂJESC: DE LA MĂRTURILE
TALE NU M’AM ABĂTUT”
(Ps. 118, 157)**

Întrucât nu putea să-i mai stăpânească pe antiunioniști, Împăratul îi opri pe cei doi luptători pentru Ortodoxie, Marcu al Efesului și Antonie al Iracliei, să se mai arate.

La una din ședințe, Antonie al Iracliei, observând părtinirea, neconținută rivalitate și certurile grecilor cu cuget latinesc care se împotriveau lui Marcu, a exclamat: „Aceștia toți vorbesc cu patimă”. Aceste cuvinte i-au înfuriat tare pe Vissarion al Nikeii și pe Isidor al Rusiei. Împăratul, în loc să facă pace, s’a repezit la preacinstitul Episcop Antonie și i-a spus cu asprime: „Ești un om neînvățat, un grosolan și un țărănoi nesimțitor și nerușinat!” Cuvintele lui i-au smintit pe toți, căci se vădea că delegația grecilor se destramă. Mânia Împăratului i-a înrâurit pe mulți dintre grecii cu cuget latinesc să cadă în rătăcire.

Înainte de ultimele două ședințe (din 21 și 24 Martie), Împăratul a pus ca Marcu să fie închis în chilia sa, mergând până acolo încât a pus străji la ușă, în caz că mitropolitul ar fi vrut să plece. Deși Papa a vorbit cel mai mult, lipsa lui Marcu s'a făcut simțită. Unul dintre mulții potrivnici ai lui Marcu, Ioan Provincialul, ceru cu încăpățănare revenirea lui. Împăratul, preferând monologul, i-a răspuns: „Nu mai dorim acum să înnoim disputele; iată de ce lipsește Marcu. Am venit aici doar spre a răspunde cererii voastre. Spuneți ce vreți, noi nu vom mai răspunde.”¹⁰³

Astfel Ioan a fost singurul vorbitor. Împăratului voia ca nici un grec din delegație să nu răspundă. Astfel, ședințele solemne luară sfârșit. Papa Eugenie trimise vorbă Patriarhului Iosif că, de vreme ce grecii refuză a continua discuțiile, aveau de ales: fie să se învoiască cu învățătura Romei, fie să se întoarcă acasă pe la Paști (5 Aprilie).¹⁰⁴

MIJLOACELE FOLOSITE DE ÎMPĂRAT PENTRU UNIRE

În acest punct de răscruce începu o dureroasă luptă în conștiința Împăratului față de cererile latinilor. Împăratul, plin de grijă pentru împărăția sa pământescă, socotea că salvarea Bizanțului, aflat acum în pragul prăbușirii, se poate atinge numai prin unire. Împăratul Ioan știa că lucrurile cereau o mare băgare de seamă. El nu dorea o unire silită, căci se temea că, dacă lucrurile se făceau cu silnicie sau vătămare, supărarea poporului său va cădea asupra sa. Deci a hotărât să nu facă nimic fără a se sfătui cu episcopii, însă în același timp manevra oamenii în așa fel încât să-și atingă scopul.

Astfel, s'a apropiat de cei ce erau înclinați și chiar hotărâți să se unească cu Biserica Romei: Vissarion al Nikeii, Isidor al Rusiei și Grigorie Singhelul. Curând Împăratul a început să-i îndemne pe unii episcopi să încheie discuțiile și să se împace cu Apusul. Argumentele latine au reușit să-l învingă pe Vissarion, care s'a lăsat înduplecat pentru că dorea unirea. El dorea de asemenea să unească cultura bizantină cu cea apuseană. Isidor al Kievului și-a urmat căpetenia, așa cum au făcut și filosofii mireni, afară de Ghemistos Plethon.

Cu aceștia se sfătua Împăratul și prin ei pleca mințile celorlalți către dorirea lui. Astfel, în scurt timp delegația grecească s'a împărțit în două. Singurii membri care au rămas neclintiți pentru Ortodoxie erau cei trei locțiitori ai patriarhatelor răsăritene, împreună cu câțiva episcopi și câțiva dintre dregătorii împăratului.

Dar Marcu, steaua cea mult strălucitoare a cerului duhovnicesc al Bisericii, îndrăznind mai mult decât ceilalți, proclama tuturor că latinii nu erau doar schismatici, ci și eretici. „Biserica noastră,” spunea adevăratul purtător de cuvânt al scaunelor răsăritene, „a păstrat tăcerea asupra acestui lucru, fiindcă latinii sânt mai puternici și mai numeroși decât noi; dar noi de fapt am rupt toate legăturile cu ei tocmai fiindcă sânt eretici”¹⁰⁵.

Între timp Papa i-a ținut mai mult decât la Ferrara fără să le dea ajutorul făgăduit. După patru luni încă nu primiseră nici un ban și sufereau de foame. Iar când în sfârșit banii au fost aprobați, li s'a plătit doar întreținerea pe două luni. Împărțitorul mărinimiei papale avu chiar neobrăzarea de a porunci ca Mitropolitului Marcu să nu i se dea nimic, zicând: „Mănâncă pâinea Papei și i se împotrivesțe ca Iuda. Tot ce i se cuvine efeseanului este un ștreang ca să fie spânzurat!”

NOUA „FORMULĂ”

Discuțiile aparte între greci continuară și după Paști. Latinii doreau să reînceapă convorbirile, dar Împăratul nu s'a învoit. Însă mai apoi a primit să numească un comitet de zece membri. El i-a ales pe Marcu al Efesului, pe Antonie al Iracleiei, pe Isidor al Rusiei, pe Dosithei al Monemvasiei, pe Vissarion al Nikeii și pe încă câțiva.

¹⁰³ Ibid., p. 107.

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Ibid., p. 112.

În ce privește purcederea Duhului, latinii au aflat că grecii dădeau mare însemnătate la două exprimări: „prin (δι) Fiul” și „de la (ἐκ) Fiul”. Pentru a ușura lucrurile, latinii au scris o formulă pentru greci, nădăjduind că aceștia o vor primi. Ea suna astfel: „Noi (grecii) proclamăm că, deși primim purcederea Duhului Sfânt de la Tatăl, totuși nu tăgăduim că Duhul Sfânt purcede și primește de la Fiul ca și de la Tatăl; dar întrucât am auzit că latinii mărturisesc purcederea Duhului Sfânt de la Tatăl și de la Fiul ca de la două principii, din această pricină am ocolit aceste cuvinte. Dar noi (latinii) spunem că, deși mărturisim purcederea Duhului Sfânt de la Tatăl și de la Fiul, totuși nu tăgăduim că Tatăl este izvorul și obârșia întregii Dumnezeiri, adică a Fiului și Duhului Sfânt; astfel că, mărturisind purcederea Duhului Sfânt de la Fiul, nu tăgăduim că Fiul o are de la Tatăl, și nu primim două principii sau două purcederi ale Duhului Sfânt, ci o obârșie și o purcedere”.¹⁰⁶

Toți episcopii greci au respins această formulă, afară de Isidor, Vissarion, Dorothei și Grigorie. Părtașul latinilor, Vissarion, s’a străduit a dovedi că cuvintele „prin (δι) Fiul” sânt identice cu latinescul „de la (ἐκ) Fiul”. Folosind cuvintele Sfântului Ioan Damaschin din *Înfățișarea amănunțită a credinței ortodoxe* (Cartea I, cap. XII), Marcu s’a împotrivit lui Vissarion, zicând: „Sf. Ioan scria că ‘Duhul Tatălui purcede din Tatăl. Noi vorbim și de Duhul Fiului, nu ca fiind din El, ci ca unul ce prin El din Tatăl purcede. Căci numai Tatăl este cauza’”. Latinii „au introdus două principii în Dumnezeire ... dar pentru ortodocși singurul izvor, singura cauză a Dumnezeirii celei supra-ființiale, este Tatăl, ceea ce Îl deosebește de Fiul și de Duhul Sfânt”. Sf. Marcu a spus că dacă „primim că Duhul Sfânt purcede și de la Fiul, atunci desființăm monarhia în Dumnezeire și primim două cauze ale Dumnezeirii.” Apoi Sf. Marcu a pomenit cele spuse de Sf. Grigorie Theologul și Sf. Grigorie al Nisei.

Păstrându-și adâncul respect pentru tradiția apofatică a Bisericii, Marcu s’a dovedit fără putere asupra potrivnicilor săi, atât dinlăuntru cât și din afara taberei sale. El era stingherit și de opreliștile puse lui de Împăratul, de greutatea de traducere și de necunoașterea limbii latine. Cu toate acestea, Ortodoxia era mai de preț pentru Marcu decât Statul; Ortodoxia era o comoară veșnică, adevărata Biserică a celor ce se mântuiesc. Statul bizantin este al pământului; s’a născut, a înflorit și avea să moară. Dar Ortodoxia este veșnică și trebuie păstrată ca o veșnică lumină. Acestea erau gândurile lui Marcu.

Însă pentru tronul său, Împăratul Ioan se străduia să-i împingă către unire cu orice preț – chiar cu prețul Ortodoxiei. El a poruncit să se alcătuiască o formulă în care partea latină și cea greacă să-și păstreze fiecare propria învățătură fără a respinge părerea potrivnică.

S’au purtat multe discuții fără rost despre cele două cuvinte grecești ἐκ (de la) și δι (prin). Apoi grecii au venit cu următoarea formulare: „Noi (grecii) credem și mărturisim că Duhul Sfânt purcede din Tatăl, dar este ca al Său pentru Fiul, revărsându-se (αναβλύζον) din El; spunem de asemenea și credem că El în chip ființial se revarsă din Amândoi, adică din Tatăl și prin Fiul.”¹⁰⁷ Ei credeau că prin formula citată fiecare parte își păstrează propria învățătură, fără a respinge părerea opusă. Însă Sf. Marcu, susținut de câțiva ierarhi, respinse această propunere ambiguă.

Cei aflați de partea Mitropolitului Marcu știau că adăugirea frazei „și de la Fiul” la Simbolul Credinței era deosebirea dogmatică fundamentală între Ortodoxie și Biserica Romei. Ei știau că această deosebire nu era doar o trăsătură aparte apărută la Ferrara-Florența, ci era mult mai veche. Biserica din Constantinopol a osândit adăugirea adoptată mai întâi de sinoadele latine de la Toledo (547 și 589). Ea a apărut în Simbolul de Credință al francilor pe la 769. Introducerea ei de către călugării franci de la mănăstirea de pe Muntele Măslinilor a stârnit o aprigă împotrivire din partea călugărilor ortodocși de la Mănăstirea Sf. Sava. Problema a ajuns la Papa Leon al III-lea, care s’a împotrivit cu tărie adăugirii ca fiind neîndreptățită și necanonică.

Sf. Fotie a criticat pe acei clerici – uneltele Papei – care au năvălit în Bulgaria și au introdus cuvintele „și de la Fiul” în Simbolul Credinței. Eretica adăugire a fost osândită la Sinodul din 879, adunat de Patriarhul Fotie. La acest Sinod, Papa Ioan al VIII-lea a trimis pe Cardinalul Petru și pe Episcopii Pavel al Anconei și Eugenie al Ostiei, care au rostit sfântul Simbol al Credinței fără adăugirea lui Filioque. La acest Sinod s’a declarat că orice cleric care adaugă ceva la Crez să se scoată din treapta sa, iar mireanul să se afurisească. Nici unul dintre cei trei legați papali nu a ridicat vreo împotrivire la aceste hotărâri. Când s’au întors la Roma, Papa Ioan a citit actele și a scris Împăratului Vasilie I și Patriarhului Fotie că este de acord.

¹⁰⁶ Ibid., pp. 116-117.

¹⁰⁷ Ibid., p. 119.

În anul 1009, Papa Serghie al IV-lea, luând scaunul papal, avea adăugirea „și de la Fiul” în Sfântul Simvol din scrisoarea de înscăunare. Când urmașul său, Papa Venedict al VIII-lea a consimțit la această adăugire la Crez, Biserica Ortodoxă s’a împotrivit cu strășnicie. Totodată Patriarhul Serghie al Constantinopolului (999-1019), nepotul lui Fotie, după o hotărâre sinodală a osândit încăpățânarea îndărătnică a Papei. În diptice, el a tras o linie peste numele Episcopului Romei care, de la acea dată nu a mai fost pomenit.

De fiecare dată când Biserica Romei a făcut o încercare de a strica sfântul Simvol, s’au ridicat împotriviri, chiar și din partea Papei sau a altor latini. Oricum, de fiecare dată Biserica Ortodoxă Răsăriteană s’a opus cu tărie acestui lucru.

De-aceea Mitropolitul Marcu a stăruit că Scripturile și Părinții arată că cuvintele „de la Fiul” și „prin Fiul” sânt diferite. El a spus că dacă Domnul Iisus ar fi descoperit ucenicilor Săi că Duhul Sfânt purcede de la Fiul, atunci ar fi zis că Duhul purcede de la El Însuși, adică τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ υἱοῦ.

Totuși Împăratul a nesocotit chibzuitul sfat al lui Marcu Evghenicul, al lui Antonie al Iracliei, al lui Sofronie al Anhiarei și al lui Dosithei al Monemvasiei. Împăratul a făcut tot ce-i stătea în putință să sporească numărul voturilor favorabile noii formule. El a încercat să-i înduplece pe ecclesiarhul Silvestru Siropulos, pe marele hartofilax Mihail Valsamon și pe protoekdikul Gheorghe din Cappadokia să primească părerea lui Vissarion, cum că nu este vreo deosebire esențială între cuvintele „de la Fiul” și „prin Fiul”.

MOARTEA THEOLOGULUI PAPEI

Preotul rus Simeon din Suzdal consemnează o întâmplare neobișnuită, care nu e pomenită de nici unul dintre ceilalți scriitori. Părintele Simeon scrie că unul dintre teologii papistași, pe nume Ioan (probabil Ioan de Montenero) a început să-l defaime aprig pe sfântul mitropolit. Însă Marcu nu a răspuns nimic.

Apoi, rămânând singuri, pe când ieșeau din palatul Papei, Marcu i-a spus lui Ioan: „Du-te și te pregătește, că de acum nu vei mai cugeta în chip mincinos despre cele Șapte Sinoade ale sfinților Părinți.” După ce a rostit aceste cuvinte Marcu s’a întors la locuința sa. Theologul papistaș Ioan s’a dus în odaia sa unde îndată a murit.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Symeon de Suzdal, „Les Russes au Concile de Ferrare-Florence,” op. cit., p. 201; Vasilide, p. 115, n. 5. Cei trei principali vorbitori împotriva Ortodoxiei și a Sf. Marcu au fost provincialul dominican Ioan de Montenero, theologul spaniol Juan de Torquemada și theologul dominican Ioan de Ragusa.

„SÂNT ERETICI!”

Sf. Marcu, descriind pe papistași, a zis iarăși: „Aceștia nu sânt doar schismatici, ci și eretici... Deci nu trebuie să facem unirea până ce nu se vor lepăda de adăugirea la Crez și vor mărturisi Crezul la fel ca și noi.” Nefiind în stare a se împotrivi vorbelor Mitropolitului Marcu în fața Patriarhului, Episcopii Methodie al Lakedemoniei și Dorothei al Mitilenei s’au ridicat din scaune și, fără să se rușineze, se apropiară de Marcu rostind amenințări ca să-l plece, zicând: „Cine ești tu ca să-i numești pe latini eretici? Cât să te mai răbdăm? Vom spune Papei despre tine, ca să te pedepsească precum meriți!”

CÂINELE ÎMPĂRATULUI

Siropulos consemnează o întâmplare vrednică de a fi pomenită. Ca martor ocular, el scrie că, pe când Împăratul vorbea în favoarea unirii, s’a adresat unei adunări ce stătea smirnă. Alături de el era un câine mare de vânatoare care-l însoțea întotdeauna și chiar dormea la picioarele stăpânului. În clipa când Împăratul și-a deschis gura să vorbească în favoarea unirii, animalul îndată s’a sculat și a început să urle în chip înfricoșător. Slugile au încercat să-l liniștească, strigând la el ca să-l sperie și chiar au vrut să folosească bâtele. Nimic nu-l făcea pe animal să înceteze din urlat și scheunat cu un glas parcă melodios. Câtă vreme Împăratul a vorbit, animalul i-a însoțit fiecare cuvânt cu un sunet, oprindu-se doar când Împăratul a terminat de vorbit.

Toți cei de față au tâlcuit întâmplarea ca un semn rău. Neîndoielnic, unii și-au amintit de istorisirea biblică despre Valaam și asina sa (Num. 22, 21-24). Asina fără grai a prorocului a înțeles ceea ce era ascuns prorocului amețit. Tot așa și Împăratul Ioan al VIII-lea Paleologul fusese orbit de făgăduințele Papei. Împăratul ar fi trebuit să-i vorbească Papei cu cuvintele Apostolului Petru: „Argintul tău să fie cu tine întru pierzare, căci ai socotit că darul lui Dumnezeu cu bani se agonisește; nu este ție parte nici sorț întru cuvântul acesta, pentru că inima ta nu este dreaptă înaintea lui Dumnezeu” (Fap. 8, 20-21). Din nefericire, Împăratul nu s’a gândit să spună astfel de vorbe.

Împăratul însă a izbutit să obțină o majoritate de 21 de voturi, față de 12 împotriva. Latini socoteau aceasta o izbândă, în vreme ce Sf. Marcu și Antonie al Iracliei erau neconținți înfrunțați de către frații lor latino-cugetători.

SEMNĂTURI DE VÂNZARE

Dorothei al Mitilenei zicea: „Dacă Papa dorește, să-mi dea mie florini, ca să-i împart celor ce știu ceea ce este în folosul Papei. În acest chip am să pregătesc calea iscălirii unirii.” Cineva i-a repetat Papei aceste cuvinte, care îndată a făcut așa, dând Episcopului Dorothei florini de aur. Siropulos notează: „Nu știu cât a primit dar, după unii, suma era de două sute de florini.” Episcopul Dorothei a făcut așa cum făgăduise și a împărțit banii cu unii dintre ierarhi. Siropulos consemnează că până și votul marelui hartofilax Mihail s’a cumpărat cu nouă florini.

SFÂNTUL MARCU NU SE DĂ BĂTUT

*„Pleacă inima mea la mărturiile Tale,
și nu la lăcomie” (Ps. 118, 36).*

Cei favorabili unirii s’au gândit că lucrurile vor fi ușurate dacă Papa avea să-i înștiințeze pe greci despre foloasele concrete pe care Bizanțul putea nădăjdui să le câștige prin unire. Papa, văzând îndată latura „materială” a lucrurilor, făgădui următoarele: Vaticanul se învoiește să plătească călătoria de întoarcere a grecilor la Constantinopol. Roma avea să dea trei sute de ostași care să stea la Constantinopol și două galere în Bosfor pentru paza împotriva turcilor. Eugenie a mai făcut alte două oferte pur teoretice: Papa avea să îndemne pe monarhii apuseni să dea ajutor Bizanțului și avea să predice o Cruciadă care să treacă prin Constantinopol.

Latinii însă erau nemulțumiți de duplicitatea din formula greacă. Știau că în limba greacă cuvintele „purcede de la” (ἄνωθεν) și „revărsându-se din” (ἀνωβλύζον) au sensuri diferite, acesta din urmă referindu-se la lucrarea vremelnică, nu la purcederea din veșnicie a Duhului Sfânt de la Fiul. Latinii doreau ca grecii să primească formula lor, mărturisirea lor, și să lase de-o parte formula ortodoxă.

Discuțiile zadarnice dintre greci nu făceau decât să întetească mânia și resentimentul. Vissarion chiar a ajuns să declare în public că Marcu este îndrăcit. Dorothei al Mitilinei împreună cu Methodie al Lakedemoniei amenințau că vor spune Papei că Marcu îl socotește eretic. Unii îl defăimau pe Marcu și ziceau în batjocură: „Are demon și este nebun. Ce-l mai ascultați?” Dregătorul împărătesc Iagaris, observând cum se poartă Marcu cu cei ce se contraziceau cu el, a văzut că sfântul bărbat putea aduce argumente convingătoare și astfel îi biruia. Iagaris se minuna cum aceia nu se puteau lupta cu unul singur, iar el ținea piept tuturor.

Între timp latinii încă așteptau un răspuns. Episcopul Dorothei al Monemvasiei i-a spus Împăratului: „Dar ce oare mai doriți? Oare doriți să ne trădăm Credința, ca Papa să ne dea ajutorul de care avem nevoie ca să ne întoarcem la Constantinopol? Mai bine mor decât să mă fac latin!” Grecii erau dezbinați. Împăratul nu putea face altceva decât să spună Papei că episcopii săi „au îndoieli și sânt dezbinați.” Până la urmă Papa îl convinse pe Împărat să-i poftască pe episcopii greci la o întrevedere personală cu el.

La întâlnirea din 27 Mai, Papa i-a amenințat pe greci că dacă nu ascultă nu pot nădăjdui la nici un ajutor din partea monarhilor creștini din Apus. El și-a arătat nemulțumirea, spunând că, după ce iscălise toate cheltuielile grecilor vreme de doi ani, aceștia erau obligați să i se supună și să-și dea semnătura pentru unire.

Gheorghe Sholarios și-a dat seama de îndată că Papa și latinii nu erau nebuni să cheltuiască bani fără nădejdea de a câștiga din acest sinod. El a înțeles că aceștia conduceau sinodul și știau cu mult timp înainte că totul se va sfârși exact după dorința lor.

Curând după aceea s’au adunat voturile în favoarea formulei de credință și a infamei uniri ce avea să urmeze. Episcopii afurisiră pe toți cei potrivnici unirii.

GRECII SE ÎNVOIESC CU UNIREA

Bătrânul Patriarh Iosif, copil din flori al unui țar bulgar și al unei doamne grecoaiice, slăbise cu puterea minții. Sănătatea lui se șubrezea grabnic, astfel că lipsise la cele mai multe ședințe. Când era de față, nu contribuia de fapt cu nimic. Deși în silă, el și-a lăsat de-o parte legământul de a păstra Credința și până la urmă s’a învoit, zicând: „Să facem și puțină economie, puțin pogorământ. Atât unirea cât și pacea Bisericilor sânt folositoare și trebuincioase.” Astfel, nu prea zelosul Patriarh dorea unirea și era gata a recunoaște că expresia ortodoxă „prin Fiul” și cea latină „de la Fiul” înseamnă același lucru.

Gheorghe Sholarios avea să spună mai târziu în chip ironic că, după ce Iosif a încurcat prepozițiile, nu-i mai rămânea nimic altceva de făcut decât să moară.

Patriarhul, căutând sprijin pentru unire, a stat de vorbă cu Mitropoliții Moldovei, Târnovei și Amasiei, muștrându-i pentru nerecunoștința și neascultarea lor. Patriarhul a avut o întâlnire și cu Marcu, implorându-l pe acesta să semneze, cerându-i-se să se învoiască la unire, fie și numai de hatârul celorlalți. Însă Marcu a răspuns: „Nu se cade a face pogorăminte ori a șovăi în privința Credinței.” Patriarhul, trădătorul proprie sale mântuirii și evlavii, a stărui, dar degeaba.

O vreme Marcu a fost iarăși arestat la domiciliu. Între timp Împăratul, cu tot felul de făgăduieli, izbutise să câștige de partea sa pe câțiva episcopi, dar mulți alții rămâneau neînduplecați în ce privește formula latină. Fratele Împăratului, Dimitrie, refuză să-și dea votul și plecă. El se socotea un apărător al Credinței grecești împotriva tendințelor latinizante ale fratelui său, Împăratul. Vârstnicul și excentricul filosof neo-platonic, Ghemistos Plethon, a reușit și el să se abțină de la a semna. El socotea Biserica Latină mai potrivnică gândirii libere decât cea Grecească. Luase parte la foarte puține ședințe, preferând să-și petreacă vremea în Florența, ținând conferințe despre Platon unui public entuziast. Siropulos arată că delegaților mireni li s'a cerut să declare că sprijină unirea. Totuși Plethon a reușit să evite acea declarație. Mult mai târziu, după adormirea lui Plethon, Academia Platonică din Florența, întemeiată în 1449, avea să fie închinată memoriei sale.

**„DUMNEZEULE, CĂLCĂTORII DE LEGE S'AU SCULAT ASUPRA MEA, ȘI
ADUNAREA CELOR TARI A CĂUTAT SUFLETUL MEU,
ȘI NU AU PUS PRE TINE ÎNAINTEA LOR”
(PS. 85, 13)**

Formula finală

Pe când negocierile asupra „formulei” continuau, episcopii care erau din toată inima pentru unire – Mitropoliții Vissarion și Isidor – s'au ridicat cu îndrăzneală împotriva Sf. Marcu. Încetul cu încetul, prin tot felul de mijloace și favoruri, episcopii erau biruiți. Sf. Marcu și-a dat seama că în curând avea să fie singur.

Sfântul bărbat se temea pentru viața sa și chiar a spus: „Mă tem că latinii vor pune mâini ucigașe asupra mea.” Marcu suferea și de o boală cumplită, o formă de cancer al intestinelor, care s'a înrăutățit în Italia. Astfel că era mereu istovit, prigonit și defăimat între cei care, de fapt, se defăimau pe ei înșiși. Marcu, uriașul duhovnicesc fără asemănare, înfățișa prin persoana sa un „stâlp al Ortodoxiei.”

Până la urmă părerile episcopilor au fost adunate și s'a alcătuit următoarea formulă: „Noi credem că Duhul Sfânt este pururea și în chip ființial de la Tatăl și Fiul, purcezând pururea și în chip ființial de la Tatăl prin Fiul.” Latinii suspectau faptul că cuvintele „prin Fiul” sânt lipsite de precizie în privința purcederii Duhului în timp sau în veșnicie. Ei socoteau aceasta ca o încercare a grecilor de a împăca „Treimea transcendentă” a Crezului de la Nikea cu starea „Treimii iconomice” care lucrează în Biserică și este legată de Biserică și lume. Mulți Părinți ai Bisericii, atât din Răsărit cât și din Apus, au spus că Duhul purcede *de la Tatăl prin Fiul*. Sfinții Chiril al Alexandriei, Grigorie Theologul, Ioan Damaschin și alții au mărturisit veșnica purcedere a Duhului numai de la Tatăl, deși El „locuiește” în Fiul. Cu toate acestea Cardinalii cerură să se scoată din mărturisire grecilor cuvintele „prin Fiul.” Grecii, după ce discutară o bună bucată de vreme despre aceasta, fură siliți până la urmă să schimbe cuvintele cu pricina. Astfel, la 8 Iunie, 1439, mărturisirea a fost citită în prezența Papei, în grecește și în latinește. Apoi latinii au dat grecilor sărutul dragostei.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Ostrumov, *Sinodul de la Ferrara-Florența*, p. 128.

NOI DISPUTE ASUPRA ÎNVĂȚĂTURILOR LATINE

Papa a început apoi să-i silească mai tare pe greci, amintindu-le tuturor că le rămâne să lămurească învățătura despre purgatoriu, despre autoritatea Scaunului papal, despre pâinea de la Euharistie și despre sfințirea Ostiei. După lămurirea acestor lucruri orice pricină de neînțelegere va fi înlăturată. După câteva discuții, lucrurile au fost rezolvate prin compromis. Grecii au reușit să-l facă pe Papa să recunoască validitatea Euharistiei săvârșite fie cu pâine dospită, fie nedospită. Latinii s'au învoit că se poate admite folosirea de către greci a apei calde (*zeon*) la împărțășanie. Grecii puteau continua să rostească epicleza (chemarea Duhului Sfânt în Dumnezeiasca Liturghie) dar li s'a cerut să recunoască că ea nu este necesară.

Ca răspuns la propunerea Papei de a discuta problema purgatorului, grecii au răspuns: „Noi mărturisim că sufletele celor buni primesc deplina răsplată iar cele ale păcătoșilor deplina osândă, pe când cei aflați într'o stare de mijloc sânt supuși chinurilor în temniță; dar care este pricina anume a chinurilor lor, fie că este focul, sau întunericul, sau orice altceva, nu putem spune în chip lămurit.”¹¹⁰

În ce privește autoritatea Papei, grecii s'a învoit că Pontiful se cuvine să-și păstreze drepturile pe care le avea înainte de Schismă. Grecilor li s'a mai cerut să dea o definiție a esenței și energiilor dumnezeiești. Marcu nu a rostit un cuvânt, iar tovarășii săi greci au dat răspunsuri neîndestulătoare.

Papa a dorit apoi ca grecii să dea în scris că primesc toate cererile papistașilor, adică să recunoască toate privilegiile Papei ca „Vicar al lui Iisus Hristos”. Papa mai dorea ca grecii să primească adăugirea la Crez, să primească învățătura despre purgatoriu și să cerceteze învățătura despre esența și energiile dumnezeiești. Episcopii, speriați de noi dispute fără sfârșit, au încuviințat doar prin viu grai față de Împărat și de Patriarh. Aceasta se petrecea în dimineața zilei de 10 Iunie.¹¹¹

MOARTEA PATRIARHULUI

Patriarhul se plângea că suferă de hidropizie și de palpitații groaznice. Miercuri, 10 Iunie, 1439, un alt necaz s'a abătut asupra apostatilor de la Ortodoxia de odinioară când, în seara aceleiași zile, Patriarhul Iosif a murit în timpul cinei. Cu doar opt zile mai devreme, după ce Patriarhul Iosif se învoise cu unirea, a spus că era nerăbdător să se întoarcă la Constantinopol. Pentru aceea și-a trimis bagajul la Veneția, zicând: „Am să mai zăbovesc câteva zile aici până se semnează hotărârea; apoi îndată voi pleca din Florența.”

Cu siguranță nu fusese un mare apărător al Ortodoxiei și i se pot reproșa multe, totuși în adâncul inimii sale era mâhnit pentru viitorul Bisericii. Spre cinstea sa, el nu și-a îngăduit niciodată, și nu a îngăduit nici altora să vatăme în vreun fel pe sfântul și strălucitul Marcu.

Presupusul testament al Patriarhului pare a fi un fals, recunoscând purgatoriul și numindu-l pe Papa Părinte al Părinților, Pontif Suprem și Vicar al lui Hristos. El sună așa: „Iosif, prin harul lui Dumnezeu Arhiepiscop al Constantinopolei, Noua Romă, și Patriarh Ecumenic. Întrucât am ajuns la capătul vieții și curând va trebui să-mi dau obolul cel de obște, cu ajutorul lui Dumnezeu înștiințez acum pe toți fiii mei asupra părerilor mele. Eu însumi mărturisesc și încuviințez toate cele ținute și propovăduite de Biserica Catholică și Apostolică a Domnului nostru Iisus Hristos, Vechea Romă. Mărturisesc că Papa Romei celei Vechi este Părintele Părinților, Pontiful Suprem și Vicarul lui Hristos. Întăresc aceasta înaintea tuturor. Recunosc purgatoriul sufletelor. Drept pentru care semnez, 9 Iunie, indictul al 2-lea, anul 1439”¹¹²

De ce oare ar fi afirmat Patriarhul mai mult decât ceea ce era cerut de Biserica Romei, mai ales că fusese totdeauna zăbavnic în a-și spune părerea? Nici Împăratul și nici Papa nu-i ceruseră să facă asemenea declarații.

¹¹⁰ Ibid., p. 129.

¹¹¹ Ibid., pp. 129-130.

¹¹² Ibid., p. 131.

În orice caz, moartea l-a scăpat de nenumăratele și asprele umilințe la care Biserica avea să fie supusă. A fost înmormântat în mănăstirea dominicană Santa Maria Novellae din Florența, unde locuia atunci Papa.

Lipsa iscăliturii patriarhale pe Actul de Unire avea să dea prilej mai târziu apărătorilor Ortodoxiei să conteste pretențiile Sinodului Florentin de a fi Ecumenic, căci cum poate fi numit Sinod Ecumenic când Actul de Unire nu a fost iscălit de Patriarhul Ecumenic al Bizanțului?

Împăratul s'a văzut acum deplin răspunzător înaintea Bisericii pentru toate cele petrecute la Ferrara și Florența. La moartea lui Iosif, Împăratul a luat în mâinile sale conducerea Bisericii de unul singur. Acest act necanonic a fost aspru osândit de către Sf. Marcu, apărătorul Credinței. Într'una din epistolele sale el osândește anume această faptă, scriind: „Nimenea să nu stăpânească în Credința noastră: nici Împărat, nici ierarh, ci numai unul Dumnezeu Care, atât prin Sine cât și prin ucenicii Săi, a predanisit-o nouă.”¹¹³

La 13 Iunie Împăratul a poftit întregul Sinod al Grecilor spre a discuta noile cereri ale Papei. Împăratul nu a luat în seamă discuțiile despre purgatoriu și Euharistie, dar dorea să se ajungă la o încheiere în problema Ostiei, a autorității papale și a lui Filioque.

SFÂNTUL MARCU RĂMÂNE NECLINTIT

*Și am grăit întru mărturiile Tale înaintea
împăraților, și nu m'am rușinat (Ps. 118, 46).*

Marcu, apărătorul nebiruit al Ortodoxiei, știa că frații săi sânt gata să semneze. El a făcut apel la fratele Împăratului, Dimitrie, să se împotrivească, însă zadarnic.

Sub conducerea Împăratului Ioan Paleologul, „formula” a devenit „hotărârea Unirii Florentine”, prin care ortodocșii capitulau în fața latinilor. Ortodocșii erau obligați să primească învățătura papistașă a lui Filioque, folosirea pâinii nedospite la Dumnezeiasca Liturghie, autoritatea Papei ca Pontif suprem al întregii lumi și purgatoriul. Grecii au recunoscut că latinii au dreptate iar ei greșesc, când de fapt adevărul era de partea lor. Latinii nu acceptaseră nimic; grecii erau siliți să accepte totul.

¹¹³ Arhim. Amvrosie Pogodin, „St. Mark”, *Orthodox Word* 3, Nr. 3 (14), p. 90.

În schimbul unirii, grecilor li se făgăduiseră fonduri și corăbii pentru călătoria de întoarcere la Constantinopol. Pe deasupra, dacă monarhii europeni aveau să ajute, avea să se trimită o flotă și o oaste pentru apărarea Bizanțului.

Împăratul, departe de a fi entuziast din pricina semnării unirii, îi privea pe latini ca pe niște oameni îndărătnici care o țin întotdeauna pe a lor. El mărturisi în fața episcopilor săi că grecii au cedat latinilor mai mult decât se cuvenea. De fapt Împăratul Ioan era aproape deznădăjduit și a înțeles că fusese prins în capcană. Știa că latinii nu fac decât să se certe pentru cuvinte, fiind mistuiți de un duh de potrivnicie; scârbit, el spunea: „Dacă unul dintre noi ar fi spus că Hristos este adevăratul nostru Dumnezeu, peste o zi sau două ei (latinii) ar fi încercat în orice chip cu puțință să se împotrivescă spuselor noastre și să spună că Hristos nu este adevăratul nostru Dumnezeu!” Din aceste cuvinte putem să pricepem ce impresie i-au lăsat papistașii Împăratului.

Pe deasupra Împăratul era revoltat de lingușirea Papei de către episcopii greci. Pierzându-și încrederea în episcopii săi, Împăratul s'a reîntors la Marcu. El i-a încredințat sfântului bărbat alcătuirea unei expuneri a învățaturii ortodoxe despre sfânta Euharistie. Însă fiind încă tulburat și agitat, i-a chemat la el pe Mitropoliții înclinați spre unire, nădăjduind ca ei să-l înduplece pe Marcu să se învoiască la unire. Dar neobositul Marcu nici nu voia să audă, spunând mereu că nu va face compromisuri sau pogorăminte în ce privește credința. El a spus: „În ce privește Credința, nu se află vreun cuvânt mic sau fără rost; iar ceea ce pare neînsemnat cuprinde cel mai însemnat înțeles”.¹¹⁴ Întrebat dacă iscălește, ridicând glasul, a răspuns: „Nu am să iscălesc. Nu voiu face ceea ce-mi ceri, chiar de ar fi să-mi primejduiesc viața.”¹¹⁵ Apoi Marcu a tăcut, dar inima sa era plină de durere pentru toate cele petrecute.

Papa îi adună din nou pe episcopii greci spre a le arăta temeiul autorității și privilegiilor sale. Până la urmă grecii recunoscuseră privilegiile Scaunului papal. Papa nu a vrut să renunțe la dreptul de a convoca Sinoadele Ecumenice fără învoirea Împăratului și de a-i judeca pe Patriarhi în caz că s'ar depune plângere împotriva lor. Papa respinse toate excepțiile grecilor de la privilegiile pe care și le luase, dorind doar să obțină deplina lor supunere voinței sale. Împăratul, scârbit, a spus doar atât: „Pregătiți toate cele trebuincioase pentru plecare”. Acestea se petreceau în ajunul prăznuirii Nașterii Sfântului Ioan Botezătorul, la 24 Iunie. Între timp, fără ca grecii să știe, Sinodul de la Basel, sprijinit de principii apuseni și de marile universități, l-a depus pe Papa Eugenie, la 25 Iunie, 1439.

La 27 Iunie, după ce unele persoane au reușit să-i înduplece pe Papa și pe Împăratul, grecii se învoiră să scrie că recunosc pe Papa ca Pontif Suprem, Vicar al lui Iisus Hristos, Păstor și Dascăl al tuturor creștinilor. El domnește peste Biserica lui Dumnezeu, ca și peste drepturile și privilegiile Patriarhatelor Răsăritene, astfel încât Patriarhul Constantinopolei este al doilea după el; urmează apoi Patriarhul Alexandriei, apoi al Antiohiei și în sfârșit Patriarhul Ierusalimului.¹¹⁶

¹¹⁴ Siropulos, „Memoirs”, Vol. IX, cap. 11, pp. 444-446.

¹¹⁵ Ibid., Vol. X, cap. 9, p. 484.

¹¹⁶ Ostrumov, *Sinodul de la Ferrara-Florența*, pp. 137-138.

TRĂDAREA ORTODOXIEI

Până la urmă, totul s'a încheiat. La 5 Iulie, 1439, prin semnarea Actului de Unire, Ortodoxia a fost trădată și vândută. Pseudo-ortodocșii s'au lepădat de Ortodoxie și au îmbrățișat toate formulele și inovațiile latine. La început s'a iscat o nouă ceartă pentru numele ce trebuie pus în capul hotărârii. Latini, firește, voiau să pună la început numele Papei, dar Împăratul ceru ca să se pună numele său. Până la urmă s'a hotărât să se adauge la cuvintele Papei „cu învoirea Împăratului.” Apoi hotărârile au fost scrise în latină de Ambrogio Traversari și traduse în grecește de Mitropolitul Vissarion al Nikeii.

Mitropoliții Isidor și Vissarion propuseră apoi să se adauge la hotărâre o listă de anatheme împotriva tuturor potrivnicilor unirii Bisericii. Dar Împăratul nu a îngăduit.¹¹⁷

După Împăratul, toți delegații, mulți dintre ei fără voia lor, au primit să semneze Actul de Unire, unii în nume propriu, alții în numele Patriarhiilor Răsăritene pe care au fost numiți să le reprezinte. Siropulos notează cu jale că după Marele Protosinghel și după dregători și ierarhi, toți ceilalți din delegația grecilor au fost puși să semneze, între care și el însuși. Deși Împăratul nu a îngăduit decât celor numiți de el să ia parte la discuții, totuși i-a pus și pe mireni să iscălească. Siropulos se numește pe sine și pe ceilalți „lași ticăloși” și „voluntari fără de voie” care erau chinuți de foame și se temeau de moartea apropiată. El scrie că cei mai mulți „suspinau din adâncul inimii și au iscălit plângând”. Deși Siropulos a fost ultimul dintre mireni care a semnat, el scria: „Semnez de nevoie, spre a împlini hotărârea și voia Împăratului”; și comentează: „Știam că unirea nu va ajuta defel Biserica.” Recunoaște că știa că dacă ar fi refuzat să semneze, ar fi fost pedepsit. El spune că Dumnezeu, cel ce cunoaște inimile și răunchii, ca și lucrurile și gândurile cele ascunse, știe cum a semnat fiecare și cine a luat bani. Apoi Siropulos scrie: „Dumnezeu îmi cunoaște sufletul, că nici nu primesc această (unire), nici nu iscălesc de voie.” Apoi Siropulos a închis ușa camerei Împăratului de la Palatul Peruzzi și s'a uitat cu băgare de seamă la fiecare grec care a semnat. Deși în inima lor mulți nu doriseră să semneze, totuși și-au călcat în picioare conștiința lor ortodoxă de frica morții, pentru bani, pentru hrană sau ca să-l liniștească pe Împărat. După ce delegații greci au sărutat genunchiul Papei, au fost ospătați cu dărnicie de către Papa.

Episcopul Avramie al Suzdalului

Când Papa a aflat că episcopul rus Avramie al Suzdalului nu iscălise, l-a trimis pe episcopul său, Hristofor Garatoni de Corona, ca să-i ia semnătura, dar nu a reușit. Atunci episcopul rus Isidor al Kievului l-a arestat pe Avramie și a pus să fie întemnițat vreme de o săptămână. După aceea l-a scos pe Avramie care, după multă silnicie, a primit să semneze.¹¹⁸

¹¹⁷ Ibid., p. 138.

¹¹⁸ Symeon de Suzdal, „Les Russes au Concile de Ferrare-Florence,” op. cit., p. 203.

Mitropolitul Antonie al Iracliei

Mitropolitul Antonie al Iracliei lipsea din pricina bolii, dar a fost totuși silit să iscălească hotărârea în pat. Chiar și cei ce nu au avut îngăduința să voteze la Sinod au fost acum puși să iscălească. Au fost lăsați afară doar cei ce muriseră ori cei ce izbutiseră să fugă din Florența. Nimeni dintre greci nu s'a gândit să-l tulbure pe Marcu, fiind încredințați de neclintirea sa.

FUGARI

Cei ce izbutiseră să fugă la Veneția pentru a nu semna au fost Isaia al Stavropolei și Episcopul Tverului.¹¹⁹ Când Episcopul Isaia a aflat că latinii plănuiau să-l omoare pentru că nu voia să semneze, a părăsit pe ascuns orașul. Episcopul georgian Grigorie a plecat și el din Florența pe ascuns, ca să scape de semnarea hotărârii. Despotul Dimitrie plecase cu patru zile înainte de moartea Patriarhului Iosif. Împreună cu el au plecat Gheorghe Ghemistos Plethon, care nu iubea Biserica Latină, Gheorghe Sholarios, care a plecat în semn de protest, și Ioan Evghenikos, hotărâțul frate al luptătorului pentru Credință. De asemenea au părăsit Florența diaconul și arhifilaxul Marii Biserici. În chip curios, semnătura lui Methodie al Lakedemoniei nu se află niciunde.

NOI PRESIUNI ASUPRA LUI MARCU

Papa a vorbit apoi cu Împăratul, cerându-i să-l convingă pe Efesean să semneze unirea. Împăratul Ioan a spus: „Dacă dorești să vorbești cu Marcu cu aceleași cuvinte nepotrivite și necugetate care au fost rostite de teologul tău Ioan, care apoi îndată a murit, atunci, o, Papă, alege pe unul dintre ai tăi. Trimite-l din partea ta, nu a mea, dacă vrei să îi trimiți vorbă”.¹²⁰

Auzind aceste cuvinte din gura Împăratului, Papa Eugenie s'a temut și a trimis un reprezentant papal la Marcu, nu spre a-l muștra, ci spre a-l cinsti. Trimisul, căruia i se poruncise să ducă o tavă plină cu florini de aur și un vas aurit, trebuia să-l roage pe Marcu să primească darul, ca și invitația Papei care avea să-l primească cu cinste. Trebuie spus că, cu puțin înainte, Papa spusese multe lucruri rele împotriva lui Marcu și amenințase să-l arunce în foc. Acum Papa schimbase tactica și nădăjduia să-l cumpere pe dreptul bărbat cu aur și cu lingușeli. Sfântul bărbat nu numai că nu a primit darul, dar a refuzat să primească în apartamentul său pe orice reprezentant al Papei, zicând: „Oare stăpânul tău Papa nu a auzit ce spune Domnul cărturarilor și fariseilor? 'Fățarnicilor, că voi curățiți cea din afară a paharului și a blidului, iar dinlăuntru sânt pline de hrăpire și nedreptate' (Mt 23, 25). Tot așa și tu, o, Papă, ai adunat un aur necurat. Deci dă-l oricui voiești, 'că unde este comoara ta, acolo va fi și inima ta' (Mt. 6, 21). Sinodul tău nu va fi un sinod, și voi toți veți pieri.”¹²¹

Atunci Papa a trimis un alt reprezentant, pe Ambrogio Traversari, Superiorul Ordinului Camaldolez de la Mănăstirea St. Maria degli Angioli din Florența. Fra Ambrogio avea o splendidă colecție de manuscrise patristice grecești pe care dorea să le traducă în latinește. Din nefericire, pentru el era doar o ocupație erudită, nu o dorință de a afla adevărul. Venind la ușa lui Marcu, acesta i-a spus: „Dacă vei defăima și tu cele Șapte Sinoade ale sfinților Părinți, și tu vei muri în patruzeci de zile”. Într'adevăr, Ambrogio a murit în acel răstimp.¹²²

¹¹⁹ Acta nu pomenește de fuga Episcopului Isaia, dar semnătura sa lipsește din tomos, iar Siropulos, 292, pomenește explicit plecarea sa pe ascuns înainte de semnarea unirii.

¹²⁰ Vasilide, pp. 147-148.

¹²¹ Ibid., p. 148.

¹²² Symeon de Suzdal, „Les Russes au Concile de Ferrare-Florence,” op. cit., p. 202.

SFÂNTUL MARCU ÎNFRUNTĂ PE PAPA

***Pre mine au așteptat păcătoșii să mă piarză;
mărturiile Tale am cunoscut (Ps. 118, 95).***

După ce episcopii greci și-au pus iscălitura pe hotărârea sinodului, Împăratul a trimis zece episcopi să fie martori la semnarea de către Papa. Eugenie, după ce cercetă cu grijă iscăliturile episcopilor greci, în timp ce semna el însuși hotărârea, a întrebat dacă iscălise și Efeseanul. I s'a spus că nu. „Atunci nu am făcut nimic,” a exclamat Papa fără să vrea.¹²³ Apoi s'a ridicat în picioare și a cerut ca Marcu să fie silit să semneze unirea sau să fie predat spre a fi judecat ca potrivit neînduplecat al hotărârii. Împăratul însă l-a apărat, spunând că, fiind Mitropolit al Bisericii Răsăritene, poate fi judecat numai de către episcopii răsăriteni. Totuși Papa stăruia ca Împăratul să-l trimită la el pe Marcu spre a primi cel puțin o muștrare aparte.¹²⁴

Deci Împăratul l-a chemat pe Sf. Marcu al Efesului și i-a spus: „Întrucât Papa ți-a cerut de două sau trei ori să te înfățișezi la el, trebuie să te duci. Dar nu trebuie să te sfiești, fiindcă i-am spus multe lucruri despre tine. Ți voi purta de grijă și voi căuta să nu ți se întâmple nimic rău. Du-te și vezi ce vrea să-ți spună. Dacă este nevoie, îndrăznește și fă o apărare deplină.” Nu mai era nevoie de aceste ultime vorbe, căci viteazul Marcu se și hotărâse la aceasta. Este vădit însă că Împăratul îl privea pe Marcu cu respect și cu dragoste.

Așezat pe tron și flancat de cardinali și episcopi, Papa Eugenie l-a primit pe Marcu, podoaba Efesului, cu muștrări și amenințări. Papa i-a adus aminte de pedepsele statornicite de Sinoadele Ecumenice pentru cei ce îndrăznesc să nu se supună hotărârilor lor.

Marcu, văzând că toți ceilalți erau așezați, i-a spus Papei că rinichii și picioarele îi pricinuiau multă durere și că nu poate sta în picioare. Apoi, fără să mai aștepte răspunsul Papei, Mitropolitul Marcu s'a așezat pe un scaun. Prin aceasta el a arătat și faptul că nu se teme de Papa Eugenie. Din nou Papa a încercat să-l înduplece pe Marcu să semneze hotărârea. Văzând însă că nu e nici o nădejde să-l înduplece pe Efesean, Papa a amenințat că-l va depune dacă nu semnează.¹²⁵

Dar neînfricatul apărător al Ortodoxiei dădu Papei un răspuns hotărât, zicând: „Sinoadele au osândit pe cei nu se supun Bisericii și se alătură părerilor potrivnice învățaturii sale. Eu nu propovăduiesc slava mea, nici am spus ceva nou sau necunoscut în Biserică. Nu fac decât să păstrez în chip neclintit învățătura curată și neprihănită pe care Biserica, primind-o de la Hristos, Mântuitorul nostru, a ținut-o întotdeauna și încă o ține. Această învățătură a fost ținută și de Biserica Romei dimpreună cu cea a Răsăritului până la începutul schismei. Voi înșivă ați încuviințat mereu această binecinstitoare învățătură de mai nainte, laudând-o adeseori, chiar în timpul Sinodului de acum. Și cine poate defăima ori osândi această învățătură binecinstitoare? Deci dacă stau neclintit în această învățătură și nu voiesc să mă abat de la ea, cine cutează a mă judeca drept eretic? Mai întâi trebuie să judecați învățătura în care cred, și apoi să mă judecați pe mine. Însă dacă mărturisirea mea este sfântă și dreptslăvitore, așa cum și este, cum oare sânt vrednic de judecată?”¹²⁶ Totuși aceste îndrăznețe cuvinte au fost rostite în duh de smerenie. Dacă răspunsul său era în dezacord cu cel al Împăratului, de ce să nu-și ridice glasul împotriva nesimțirii Papei? Marcu era într'adevăr un erou. Deși trupește părea slab și zdruncinat de cancer, puterea lui Dumnezeu se vădea în el.

Papa, văzând neclintirea lui Marcu, a înțeles până la urmă că nu este nici o nădejde să-l facă pe singuratecul și viteazul păzitor al adevărului ortodox să se lepede de părerile lui. El i-a cerut lui Marcu să piară din fața sa. Împăratul a avut mult de furcă ca să-l apere pe Marcu de amenințările continue ale Papei și ale clicii sale.

¹²³ Ostrumov, *Sinodul de la Ferrara-Florența*, pp. 139-140.

¹²⁴ Ibid., p. 143.

¹²⁵ Vasilide, p. 162.

¹²⁶ Ostrumov, *Sinodul de la Ferrara-Florența*, pp. 143-144.

SĂRBĂTORIREA UNIRII

Luni, 6 Iulie, 1439, la Biserica Santa Maria del Fiore din Florența, sărbătorirea unirii s'a încheiat cu slujirea unei Messe după rânduiala latină, însă nici unul dintre episcopii greci nu a luat parte și nici nu s'au împărțit cu ostie. Grecii doar au schimbat între ei sărutul păcii. Crezul s'a citit în latinește și în grecește, firește, cu adăugirea lui Filioque. Când s'a citit hotărârea de unire, Vissarion al Nikeii și Cardinalul Cesarini s'au îmbrățișat. Împăratul bizantin a fost văzut cum se închină în fața Papei, cea ce a făcut pe mulți să plângă, zicând: „Doamne, am păcătuit.”

Pacea fusese proclamată, dar mai târziu latinii au refuzat să fie de față la Liturghia grecească. Papa a mers până acolo încât a spus că dorea să vadă slujba liturgică a grecilor pe a-i da aprobarea sa. Aceasta l-a jignit adânc pe Împărat care a spus: „Noi nădărduiam să îndreptăm rătăcirile latinilor. Acum însă văd că latinii care au făcut noi dogme, au spurcat Credința și au păcătuit în multe privințe, voiesc să ne îndrepte pe noi, cei ce nu am schimbat cu nimic vechile rânduiele, ci am păstrat sfânta Credință neștirbită și neschimbată.” Din acea clipă Împăratul nu și-a mai arătat dorința ca Liturghia să fie slujită în fața Papei.¹²⁷

Papa, folosindu-se din plin de avantajul auto-proclamatului său drept de Cap al Bisericii, puse grecilor întrebări despre Sfânta Euharistie, Mirungere, divorț și alegerea Patriarhului. Apoi Papa a dorit să se numească un nou Patriarh, și chiar a oferit un cardinal din partea sa, zicând: „Este un bărbat de viță aleasă, cinstit, bogat și foarte bătrân. Dacă-l alegeți pe el ca Patriarh, el poate fi de mare folos Bisericii voastre, fiindcă este destul de bătrân și nu va mai trăi mult; astfel Biserica voastră va moșteni averea lui”.¹²⁸

Împăratul refuză să numească un Patriarh cât se aflau la Florența, căci trebuia să fie ales cu învoirea tuturor eparhiilor aflate sub jurisdicția sa și hirotonit în Sfânta Sofia. În privința divorțului, Împăratul răspunse prin episcopii săi că ortodocșii au destule temeuri ca să îl îngăduie.

Papa nu voia să recheme episcopii latini din eparhiile grecești, ci să rămână amândoi episcopii, și cel latin și cel grec, pe același Scaun, hotărând ca urmașul să fie ales din grupul episcopului care supraviețuiește. Papa, deși fusese depus la Sinodul de la Basel, a trimis epistole în tot Apusul, proclamând că grecii, Împăratul Ioan și mitropoliții săi s'au închinat înaintea lui și au iscălit hotărârile sinodului.¹²⁹

¹²⁷ Ibid., p. 142.

¹²⁸ Ibid., pp. 142-143. Editorul „Memoriilor” lui Siropulos, vol. X, cap. 18, p. 503, notează că alesul Papei era Cardinalul Giovanni de Contarini. Ostrumov (p. 143) și *Praktika*, vol. V, fasc. II, p. 47(12-15) identifică candidatul ca fiind nepotul Papei, Cardinalul Francisc Candulmer.

¹²⁹ Symeon de Suzdal, „Les Russes au Concile de Ferrare-Florence,” op. cit., p. 203.

O UNIRE MINCINOASĂ

Hotărârea de unire a fost o „pânză de păianjen”, avea să scrie Sf. Marcu lui Sholarios. Acest sinod nu poate fi numit nici „sfânt” nici „ecumenic”, din următoarele pricini: Documentul nu a fost roada unor discuții despre credință dintre frați veniți liber întru Hristos. Împotriva grecilor s’au folosit mijloace silnice pentru a-i înfricoșa și a-i face să semneze. Episcopul Avramie al Suzdalului a fost chiar întemnițat. Alții au fost slăbiți prin foame și prin amenințarea morții; iar alții au fost siliți de Împăratul sub pretextul nevoii de ajutor pentru patria lor. Unii s’au lăsat în chip rușinos să fie mituiți cu bani, iar unii chiar au fost convinși de argumentele latine.

Sf. Marcu a numit acest sinod „adunarea lui Caiafa” (Mt. 26, 3 și 57), adică au existat întâlniri și învoieli ascunse în chilii și în case, nu la vedere, așa cum se cuvine unei adunări ecumenice. Când s’a ajuns la semnat, „mulți nu știau prea bine cuprinsul actului pe care-l iscăleau,” declară Siropulos. Acest lucru e întărit și de Ioan Evghenicul, Gheorghe Amiruțis, Mihail Valsamon și Manuil Ritorul. Subiectele însemnate nu fuseseră discutate în ședințe deschise. Nu a exista un vot al întregii adunări. Mulți au semnat fără a-și face publice părerile. Nu a fost o unire printr’o dezbateră teologică liberă, ci una ce slujea scopuri politice. Siropulos spune că „mărimea acestei înfricoșătoare situații este nebunia și rușinea neamului grecesc.” Gheorghe Sholarios observă că „Nimic nu era sfânt în acest sinod, nici de la cap la picioare, nici de la început la sfârșit.”

Manuscrisele și textele înfățișate de latini în sprijinul părerilor lor erau adeseori corupte și măsluite. Mai era și hotărârea Sinodului de la Basel care îl osândește pe Papa Eugenie. Când Papa Eugenie a semnat hotărârea de unire din Iulie, el fusese deja osândit, la 25 Iunie, 1439.

GRECII LA VENEȚIA

Grecilor li s'a îngăduit să plece fără „onoruri” pe la sfârșitul lui August. Înainte de sosirea Împăratului Ioan la Veneția, Mitropolitul Mitrofan al Kizicului a săvârșit Sfânta Liturghie la una din mănăstirile papistașe din cetate și a pomenit la slujbă pe Papa. Purtarea sa a fost privită cu indignare și neplăcere de ceilalți episcopi greci și de Despotul Dimitrie, care a rămas uluit de acest fapt.

Împăratul Ioan și Mitropolitul Marcu au sosit în Veneția la 6 Septembrie. Pe data de 17 Septembrie grecii au slujit Sf. Liturghie în Biserica Sf. Marcu din Veneția. Împăratul Ioan era bolnav, așa că a lipsit. Lângă fratele său, Despotul Dimitrie, stătea dogele venețian Foscari, dorind să vadă o Liturghie. Clerul latin nu a luat parte și numele Papei nu a fost pomenit. Siropulos comentează: „Unii ne-au defăimat că am slujit Liturghia într'o biserică latină; dar pe nedrept ne judecă. Noi am slujit pe antimisul nostru și am folosit vasele noastre sfinte. Totul s'a săvârșit după rânduiala noastră bisericească. Mai mult, citețul nostru a rostit cu glas mare sfântul Simvol ... fără adăugirea (lui Filioque); și nici numele Papei nu s'a pomenit.”¹³⁰ Această întâmplare nu face decât să arate că o adevărată unire nu a avut niciodată loc, ci doar o parodie de unire.

GRECII PĂRĂSESC ITALIA

După ce au petrecut o vreme la Veneția, grecii au plecat la 19 Octombrie, călătorind pe două vase venețiene. Deși Papa făgăduise să le dea corăbii mari și confortabile, Siropulos descrie navele ca fiind „corăbii de negoț, potrivite doar pentru robii cerchezi sau sciți.”

Marcu, dorind să ajungă în siguranță acasă, a cerut Împăratului să fie chezaș siguranței sale, iar el a încuviințat. Deci Marcu a călătorit pe aceeași galeră cu Împăratul care i-a dat și cele de trebuință. Împăratul îl trata pe Marcu cu cinste și dragoste, lucru ce poate părea paradoxal multora. Dar în chip tainic Duhul Sfânt a vorbit inimii Împăratului, ca astfel să priceapă că Marcu era un ierarh de Dumnezeu purtător. Gheorghe Sholarios întărește aceasta atunci când zice că Împăratul „îl privea pe Marcu ca pe un bărbat virtuos și înțelept.”

Când grecii au trecut prin Kerkira (Corfu), Methonia Peloponnesului și Evvia, creștinii orthodoxi din acele locuri i-au întâmpinat. Însă, spune Siropulos, auzind despre unirea făcută de episcopii greci, aceștia erau „nespus de scârbiți și plini de silă.” Ei strigau: „Mai bine nu vă duceți la sinod!” Siropulos scrie: „Râvnitorii orthodoxi din Methonia ne-au muștrat, zicând: ‘Până acum puteam să ne apărăm credința împotriva latinilor și să-i muștrăm... Dar acum nu mai putem să zicem nimic. Ne-ați pricinuit mult rău prin ceea ce ați făcut la Florența!’”¹³¹

¹³⁰ Siropulos, *Mémoires*, vol. XI, cap. 5, 9, pp. 526, 530.

¹³¹ Ibid., vol. XI, cap. 11, 13, 14, pp. 532, 534, 536.

La 18 Decembrie, 1439, Papa i-a ridicat pe foștii ortodocși Isidor și Vissarion la rangul de cardinali, ca răsplătă pentru sârguința lor în cauza unirii. În acest timp, bieții călători înfrânți, aflați vreme de doi ani departe de casă, sosiră la Constantinopole la 1 Februarie, 1440.

MITROPOLITUL ISIDOR

La încheierea Sinodului, sarcina de a îndupleca pe ruși și pe lithuanieni să primească mincinoasa unire a fost dată lui Isidor al Moscovei, acum cardinal al Papei Eugenie. În Polonia Isidor nu a întâlnit nici o împotrivire. În 1440 Isidor a sosit la Vilna, capitala Lithuaniei, unde a fost silit să rezolve, pe temeiul unirii florentine, tot felul de probleme canonice legate de drepturile feluriților episcopi care fuseseră atinse din această pricină. După Vilna s'a dus la Kiev, unde a rămas mai multe luni, pomenind pe Papa la Dumnezeuiasca Liturghie și propovăduind unirea. Apoi Isidor a călătorit la Smolensk, unde i se spusese că Diaconul Simeon, care-l însoțise la Florența, răspândea scrieri antiunioniste în Novgorod. Pe când era în Italia, diaconul fusese sub înrâurirea adâncă și sfântă a Sfântului Marcu. Deci Cardinalul Isidor a poruncit stăpânirii să-l prindă pe diacon și să-l aducă în lanțuri la Moscova, în luna Martie, 1441. Însă veștile aduse de cei ce îl auziseră pe Diaconul Simeon ajunseseră deja la Moscova. Intrând în cetate, Isidor era precedat de purtători de cruci latine care-și croiau drum pe ulița spre Catedrala Adormirii Maicii Domnului. În timpul Liturghiei el a pomenit pe Papa și s'a citit hotărârea de unire.

Dar patru zile mai târziu, Marele Cneaz Vasili al II-lea i-a închis pe cardinal și pe legații papistași în Mănăstirea Ciudov, învinuindu-i de erezie. Vasili l-a numit pe Isidor „lup răpitor” iar pe greci „apostați”. Însă Isidor a reușit să scape, fugind în Italia în luna Iunie, 1443.

Acesta a fost un mare punct de răscruce în istoria Bisericii Ruse, căci de atunci înainte rușii aveau să-și aleagă propriul Mitropolit. Ei au întors spatele apostatului Bizanț, întrucât acesta, prin trădarea adevăratei Credințe, își pierduse dreptul la orice pretenție de a conduce lumea ortodoxă. Astfel Bizanțul a pierdut o Rusie plină de amărăciune. Prin felul său de a înțelege unirea florentină, Biserica Rusiei s'a arătat a fi o vrednică fiică a Ortodoxiei.

ALTE UNIRI

Papa Eugenie a folosit politica „dezbină și stăpânește” în negocierile cu fiecare dintre Bisericile Răsăritene ca unitate separată. Unirea cu grecii s'a săvârșit la 6 Iulie, 1439. După plecarea lor au fost aduși armenii, care s'au unit la 22 Noiembrie, 1439, și coptii din Egipt și Ethiopia, care au semnat decretul de unire cu Roma la 4 Februarie, 1442.

După ținerea unui sinod la Roma, s'a încheiat unirea cu sirienii, adică monofiziții din Mesopotamia, la 30 Noiembrie, 1444. După plecarea lor, s'a făcut unirea cu nestorienii din Haldeia și cu maroniții din Chipru, la 7 August, 1445. Astfel Sinodul de la Florența a dus la o serie de manipulări politice din partea Papei. Ca urmare, prestigiul Papei Eugenie al IV-lea și al Scaunului Romei a crescut. Aceasta a contribuit la înlăturarea unei noi și prelungite schisme apusene și a dus la înfrângerea definitivă a anti-sinodului de la Basel și a anti-Papei Felix al V-lea, care până la urmă a abdicat.

Toate „unirile” următoare au fost clar formulate ca o predare necondiționată față de Biserica Romei. Șireții latini, alegând pe greci ca primi parteneri de negociere, i-au zdrobit. Roma a folosit acest fapt ca argument în dificilele lor negocieri cu alte Biserici, de la care au obținut supunere deplină.

REÎNTOARCEREA GRECILOR LA CONSTANTINOPOL

La 1 Februarie, 1440, corăbiile ce îi aduceau pe greci au intrat în Cornul de Aur. Prin negustorii ce fuseseră la Ferrara și Florența, faima și isprăvile lui Marcu au ajuns cu mult înaintea lui în capitală. După zvonurile despre curajoasa lui împotriviare, poporul aștepta să-și aplaude și să-și aclame eroul.

De îndată ce călătorii au ajuns pe țarm, locuitorii Constantinopolului i-au copleșit pe Episcopi cu întrebări, zicând: „Cum s’ a încheiat Sinodul? Am izbândit?”

Episcopul Antonie al Iracliei și cu ceilalți au răspuns cu adâncă întristare: „Ne-am vândut credința, am schimbat buna cinstire cu necinstirea, am trădat credința cea curată; am schimbat Ortodoxia cu heterodoxia, și trădând jertfa cea curată de mai nainte, ne-am făcut azimiți.” Oamenii au întrebat: „Dar pentru ce ați semnat?” Cu multă părere de rău ei au răspuns: „Ne-am temut de franci... ne-au silit.” Însă oamenii au stăruit: „Oare latinii v’ au bătut, ori în temniță v’ au aruncat?” Ei au răspuns: „Nicidecum; tăia-ni-s’ ar mâinile ce au iscălit nelegiuita hotărâre! Smulge-ni-s’ ar limbile ce au rostit învoirea cu latinii!”¹³²

Oamenii erau pe drept cuvânt mânioși. Ortodoxia fusese vândută pe doar două corăbii și trei sute de oameni de la Papa. Episcopii se simțeau muștrați de conștiință. Iată cum este descrisă purtarea oamenilor față de Marcu: „Efeseanul a văzut că mulțimea îl slăvea fiindcă nu iscălise. Mulțimile îl slăveau precum Israelii din vechime pe Moisi și Aaron. Toți îl lăudau și îl numeau ‘sfânt’.”¹³³ Chiar potrivnicii lui Marcu spuneau: „Nu a primit nici daruri, nici aur” de la Papa.¹³⁴

Îngroziți, credincioșii îi ocoleau pe episcopii care semnaseră, și chiar le aruncau cuvinte de batjocură. Clericii rămași la Constantinopol nu voiau să mai slujească cu unioniștii. Curând Patriarhii Răsăriteni vestiră că nu se simt datori să primească nimic din cele semnate de reprezentanții lor. Preacinstitul Marcu a fost numit un nou Sf. Athanasie și Sf. Ioan Theologul. Era socotit mărturisitor și mucenic de aproape întregul trup al Bisericii Grecești. Era întâmpinat cu entuziasmul și respectul tuturor.

La sosire Împăratul Ioan al VIII-lea s’ a tulburat de dezaprobarea de obște. Măhnirea sa a sporit când a aflat de moartea de ciură a iubitei sale soții, Doamna Maria de Trapezunt. Și fratele Împăratului, Dimitrie, a aflat că este văduv, prin moartea soției sale, Doamna Evghenia.

Negocierile de la Ferrara și Florența nu au avut rezultate politice pozitive. De fapt sultanul Murad al II-lea (1421-1451) era bănuitor iar Împăratul a trebuit să-l liniștească, explicându-i că negocierile fuseseră de natură pur religioasă. Turcii însă nu-l credeau pe Împărat. Prin iscusitele lor intrigi, turcii încercau cu orice preț să țină Creștinătatea divizată politic și bisericește. Autoritatea lui Marcu al Efesului și uneltirile turcilor au contribuit la respingerea unirii de la Florența de către Patriarhii Antiohiei, Alexandriei și Ierusalimului.

Împăratul și-a dat seama că era mai ușor să semnezi unirea decât să o impui. Întrâurit de vârstnica sa mamă, Elena Dragases, din dinastia sârbă din Macedonia de răsărit, Împăratul nu și-a silit poporul la unire. Însă el personal a rămas credincios unirii, fiind silit să găsească pe cineva care să primească scaunul patriarhal vacant.

Bizantinii nu au primit unirea și au nesocotit toate îndemnurile partizanilor ei. O tăcere aproape dureroasă învăluia Biserica atunci când, în vremea Postului Mare din 1440, bisericile au fost goale și nu s’ au ținut slujbe. Nimeni nu voia să slujească cu episcopii care semnaseră. Cu toate acestea, aproape întreaga curte și întregul episcopat era în mâinile unioniștilor.¹³⁵

¹³² Ostrumov, *Sinodul de la Ferrara-Florența*, p. 148.

¹³³ Iosif Methon, *Despre întâmplările de la Sfântul Sinod de la Florența*, PG 159, 992C; Vasilide, p. 172.

¹³⁴ Ibid., PG 159, 1024C; ibid.

¹³⁵ Pogodin, „St. Mark of Ephesus...,” ibid., p. 94.

POPULAȚIA LAICĂ DIN RĂSĂRIT

De-a lungul istoriei Împărăției Romane de Răsărit, mare parte din popor era bine educat, la fel ca și clericii. Profesorii, dregătorii și chiar și cei din oaste erau de obicei la fel de cultivați ca și preoții. Mulți dintre ei erau foarte bine pregătiți în teologie și se simțeau foarte bine pregătiți spre a lua parte oricând la discuțiile teologice, chiar și pe străzi ori în piețe. Nimenea în Bizanț nu socotea că teologia este numai în grija preoților. Și fiindcă în Bizanț erau atâția teologi râvnitori, fie de meserie, fie simpli îndrăgitori, mirenii păstrau cu osârdie dreapta slujire, dreapta credință și predaniile. Bizantinii țineau cu scumpătate la Liturghia lor. La liturghie lua parte întreaga obște. În fapt, chiar și decorarea bisericii era legată de ea; icoanele și chipurile în mozaic luau parte și ele la slujbă. Atât clericii obișnuiți cât și mirenii răspundeau cu amărăciune la orice critici aduse sfintelor lor rânduiri și datini și priveau cu neîncredere orice încercări de înnoire sau preschimbare. Există o opinie publică bine încheată care nu șovăia să-l critice nici pe Împărat, nici pe ierarhi.

POPULAȚIA LAICĂ DIN APUS

Aproape de la început Răsăritul și Apusul au avut păreri potrivnice în ce privește autoritatea bisericească. Întreaga atitudine a Apusului medieval era diferită. Creștinismul se răspândise mai încet în Apus decât în Răsărit iar păgânismul dăinuise mai mult, mai ales în cercurile cultivate. Biserica Romei fusese silită, pentru propria apărare, să stăruiască asupra nevoii de unitate și uniformitate a credinței. Totodată în Apus era mai puțin interes față de filosofia speculativă și dezbaterile teologice. Împrejurările politice au făcut ca legalismul civilizației latine să fie pus în slujba Bisericii. Când stăpânirea împărătească s'a prăbușit în Apus sub presiunea năvălirilor barbare, Biserica Romei a fost singurul așezământ care a supraviețuit. Deși locuitorii împărătești și ocârmuitorii dispăuseră, Papa și episcopii au rămas să negocieze cu noii cuceritori barbari, asumându-și chiar administrarea orașelor. De-aceia, cu timpul, Episcopul Romei a moștenit treptat poziția de singur-stăpânitor și obârșie a legii. Până la urmă Biserica Apuseană a ajuns un trup centralizat cu un cap autocratic și „dumnezeiește insuflat”, un trup cârmuit de dregători și juriști experimentați, a căror teologie le reflecta concepțiile. Astfel, Apusul a avut o concepție mai simplă, mai strictă și mai legalistă, o concepție logică despre credința dreaptă sau greșită.

Pe de altă parte, Apusul nu avea nici un laicat educat și nici o opinie publică bine încheată în ce privește problemele religioase. Criticile, dacă existau, erau îndreptate nu asupra credințelor, ci asupra purtării clerului. Singurul învățământ care supraviețuise era cel făcut de Biserica Romei. În perioada de început a Evului Mediu erau puțini laici în Apus care știau să citească. Nivelul de cultură era în general mai scăzut în Apus decât în Răsărit, fiindcă năvălirile barbare avuseseră un efect nimicitor asupra învățământului secular apusean. De-aceia Biserica Apuseană a dobândit în societate o poziție pe care Biserica Răsăriteană nu a avut-o niciodată.

Spre deosebire de Liturghia răsăriteană, Messa apuseană era un mister săvârșit de preot, iar mirenii nu aveau același simțământ de participare intimă. Numai în Biserica Răsăriteană mirenii primeau atât Trupul cât și Sângele lui Hristos. Pe deasupra, în vreme ce limba Liturghiei bizantine era destul de accesibilă bizantinului de rând, latina Messei era o limbă străină pentru cei mai mulți dintre credincioșii apuseni. Mai mult, în vreme ce greaca este o limbă flexibilă și subtilă, ce poate exprima minunat orice nuanță de gândire abstractă, latina este mult mai rigidă și mai nenuanțată, instrument perfect pentru juriști. Laicilor apuseni li se îngăduia rareori să se amestece în cele ce țineau de religie. Pe de altă parte, clerul apusean, o elită intelectuală, se amesteca mereu în treburile statului. Nu este deci de mirare că Biserica Latină a putut impune fără prea mare rezistență înnoiri de felul lui Filioque, unei populații laice în general neștiutoare și analfabete.

TURBANUL SAU TIARA?

Ca un nou Zorovavel, Marcu reclădea Credința. Poporul din Bizanț a priceput îndată dreptatea Sfântului Marcu. Ei s'au strâns în jurul lui, căci știau că viața pământească este numai un început pentru viața veșnică ce avea să vie. Nimeni nu se gândea să cumpere aicea jos o siguranță materială, cu prețul mântuirii veșnice. Grecii erau credincioși neclintiți în purtarea de grijă a lui Dumnezeu. Dacă avea să cadă asupra lor o nenorocire, aceasta avea să fie pedeapsa lui Dumnezeu pentru păcatele lor. De asemenea, mulți socoteau, pe bună dreptate, că Apusul nu avea nici voința și nici puțința de a trimite destul ajutor spre a opri puterea militară foarte bine organizată a turcilor.

Alții, mai ales oamenii Bisericii, chibzuiau cu dreptate că ortodocșii din Caucaz, din Rusia și de la Dunăre nu se vor alătura unirii. Îndeosebi rușii erau știuți că privesc cu ură Biserica Latină, care era Biserica dușmanilor lor polonezi și scandinavi. Astfel unirea cu Roma avea să-l coste pe Patriarhul Constantinopolului pierderea multora dintre episcopii ce țineau de el. Pe deasupra, Patriarhatele surori din Răsărit și-au arătat limpede dezaprobarea.

Întrucât majoritatea grecilor se aflau sub stăpânirea turcească, integritatea greacă s'ar fi putut păstra mai bine de către un popor aflat sub domnia musulmană decât de o părțică legată la carul lumii apusene. Iată ce spunea marele dregător bizantin Luca Notaras: „Mai bine turbanul sultanului, decât tiara Papei.”¹³⁶ Nu erau vorbe în vânt, căci se observase că în Asia Mică, potrivit Koranului lor,¹³⁷ turcii îngăduiseră îndeobște ortodocșilor să-și păstreze religia și ierarhia bisericească.

SFÂNTUL MARCU EROUL

Între timp toți râvnitorii dreptei slăviri, călugării aghioriți și chiar preoții din sate s'au adunat în jurul lui Marcu și îl cinsteau ca pe un erou. Sfântul bărbat zdrobea neconținut tăria apostatilor de la Sinodul de la Florența prin scrierile și cuvântările sale împotriva unirii. Deși Gheorghe Sholarios tolera unirea și admira mult opera lui Thoma din Aquino, curând a fost încredințat de către Marcu, bucuria creștinilor și vasul harului Duhului Sfânt, că se află în greșală. Astfel Sholarios putea zice dimpreună cu Prorocul David: „Socotit-am căile tale și am întors picioarele mele la mărturiile Tale” (Ps. 118, 59).

Cum era de așteptat, Marcu a refuzat dregătoria scaunului patriarhal. Antonie al Iraclei, cuprins de remușcări, a lepădat pe față unirea, declarându-o potrivnică vechii predanii a Sfintei Biserici Sobornicești. El a refuzat cinstea de a fi Patriarh, socotindu-se vinovat.

¹³⁶ Dukas, *Historia Turco-Byzantina*, ed. V. Grecu, p. 329, apud Runciman, *The Great Church in Captivity*, p. 111.

¹³⁷ Koranul (9, 29) legiuiește ca popoarele Scripturii să nu fie atacate dacă plătesc un bir aparte pentru ocrotire și își păstrează un loc inferior.

PATRIARHUL MITROFAN

La 4 Mai, 1440, praznicul Înălțării Domnului, Mitrofan al Kizicului (1440-1443), cel ce semnase Actul de Unire și se arătase lingușitor față de Papa în Italia, s'a urcat pe scaunul patriarhal. Episcopii și poporul ce nu primeau hotărârea de unire îl numeau în batjocură pe Mitrofan cu porecla de „Mitrofonos” (Μιτροφονος), care înseamnă „ucigaș de mamă”, adică „ucigaș al Maicii Bisericii”. Un alt joc de cuvinte se folosea cu sens înjositor pentru a caracteriza Sinodul de la Ferrara. În greacă cuvântul „Ferrara” amintea ortodocșilor de cuvintele *ἄρτω*, „a purta, a căra”, și *ἄρτι*, „blestem”. Deci se zicea în batjocură că Ferrara aduce blestemul.

La 15 Mai, 1440, la Sfânta Liturghie de înscăunare a lui Mitrofan, Mitropolitul Marcu nu a luat parte. El nu dorea să slujească împreună cu latino-cugetătorul Mitrofan. El nu-l recunoaștea nici pe Mitrofan, nici pe adepții lui. Dar nu numai sfântul Marcu a lipsit de la Liturghie, ci și Antonie al Iracției și Mihail Valsamon, ca și mulți dintre mireni. Cei ce au luat parte erau supărați de prezența episcopului latin Hristofor Garatoni, care stătea totdeauna la dreapta lui Mitrofan.

La 14 Mai, înainte de înscăunare, când era praznicul Cincizecimii, fericitul Marcu și Antonie al Iracției au fugit pe ascuns din capitală, căci se așteptau să aibă necazuri. Ei au pornit spre Prusa (Brusa), așezată la poalele Muntelui Olimp, la vreo șaizeci de mile sud de Constantinopol. De acolo Marcu plănuia să plece la Efes, probabil din pricina grijii sale păstorești pentru turma sa, aflată sub stăpânirea turcilor.

Fuga lui Marcu l-a impresionat pe Împărat, care se temea că și alții vor face la fel. Curând după ridicarea sa în scaun Mitrofan a încercat să-i silească pe episcopii potrivnici unirii să slujească cu el. Atât el cât și Împăratul au început a lucra în folosul unirii, numindu-și prietenii în eparhiile vacante și tulburând pacea Bisericii cu dogmele lor cele stricate.

În corespondența lui Marcu și în toate cuvântările sale se vede cum râvna neostoită pentru Ortodoxie ardea în sufletul său. Marcu, strălucitul luminător al Răsăritului, cel ca un fier înroșit pentru Apus, spunea că nu poate fi pogorământ în privința Credenței Ortodoxe.

LUCRAREA SFÂNTULUI

Sfântul Marcu, podoaba cea strălucită a nevoitorilor, acum în vârstă de patruzeci și nouă de ani și aproape de sfârșit din pricina unui cancer, era încă tare cu duhul și nu rămânea tăcut. În epistolele sale către toți creștinii el îi îmbărbăta să se depărteze de unirea florentină ca de una ce era urâtă lui Dumnezeu. „Acești oameni,” scria el, „recunosc împreună cu latinii că Duhul Sfânt purcede de la Fiul și Își trage existența de la El, căci așa spune definiția lor, și în același timp spun împreună cu noi că Duhul purcede de la Tatăl. Cu latinii socotesc că adăugirea la Crez este legiuită și dreaptă, iar când sânt cu noi nu vor să o rostescă. Cu ei spun că azimele sânt Trupul lui Hristos, iar când sânt cu noi nu îndrăznesc a se împărtăși cu ele. Oare aceasta nu este de ajuns spre a arăta că ei au venit la Sinodul Latin nu spre a cerceta adevărul, pe care cândva l-au avut și apoi l-au trădat, ci doar spre a câștiga niște aur și a ajunge la o unire mincinoasă, iar nu la una adevărată? Mincinoasă, căci rostesc două Crezuri, așa cum au și făcut; săvârșesc două liturghii osebite, una cu pâine dospită, alta cu pâine nedospită; două botezuri, unul prin trei scufundări, iar celălalt prin stropire, unul cu Sfânta Mirungere, altul fără de ea. În același chip, toate celelalte datini ortodoxe sânt osebite de ale latinilor, adică posturile, rânduielile bisericesti, icoanele și multe altele. Ce fel de unire este aceea ce nu se arată în afară? Cum pot sta împreună, păstrând fiecare al său?”¹³⁸

Într'o scrisoare către Ieromonahul Theofan din Evia, Marcu scria: „Fugiți, fraților! Fugiți de părtășia cu cele de neîmpărtășit, și de pomenirea celor de nepomenit. Iată eu, Marcu păcătosul, vă spun că oricine pomenește pe Papa ca pe un ierarh ortodox este vinovat. Iar cel ce cugetă dogmele latinilor, cu latinii se va judeca și se va socoti vânzător al Credenței.”¹³⁹

¹³⁸ Ostrumov, *Sinodul de la Ferrara-Florența*, pp. 153-154.

¹³⁹ *Epistola lui Kir Marcu al Efesului către Theofan*, PG 160, 1096-1100.

Cuvintele cinstului episcop, ca și trecerea sa, au înrâurit în chip covârșitor atât pe cei neștiutori cât și pe cei învățați, plecându-i spre apărarea Ortodoxiei. Din toate părțile se ridicau glasuri împotriva unirii florentine, și mulți socoteau că nereușita ei se datora scrierilor și lucrării Sfântului Marcu. Pricinile ascunse ale grecilor și ale faptelor sinodului au fost aduse la lumină în scrierile lui Siropulos și Amiruțis. Împreună cu ei, filosoful Ghemistos Plethon, care apăraseră poziția ortodoxă la Sinod, a publicat și el o apărare a învățaturii ortodoxe despre purcederea Duhului Sfânt. Fratele sfântului, Ioan, a scris și el o combatere a unirii florentine.

Sfântul Marcu a călătorit cam în aceleași ținuturi unde trudise preavestitul Apostol și Evanghelist Ioan. Deși grav bolnav, râvnitorul Ortodoxiei a petrecut lungi și grele răstimpuri de trudă pentru turma sa. Nu numai că s'a ocupat de zidirea catedralei cu clădirile alăturate ei, dar a și vizitat mulțipătimitoarele biserici din eparhia sa și pe preoții hirotoniți de el. El apăra, întărea și mângâia pe cei din turma sa, pe văduve și orfani, ca și pe toți cei ce suferiseră nedreptăți, fiind prigoniți sau trași la judecată nedreaptă. Cât despre chinuitorii lor, el îi rușina, îi oprea, îi ruga sau îi sfătuia; „tuturor toate se făcea”, după cum zice Apostolul Pavel (1 Cor. 9, 22).

Ioan, fratele sfântului bărbat, zice că Marcu dorea neconținut singurătatea și retragerea monahală și tânjea să se retragă în Sfântul Munte. Deși Marcu, păstorul cel neîntrecut al turmei lui Hristos, se jertfise pentru turma sa, știa că nu avea învoire din partea autorităților de a sluji în Efes. El pomenește acest lucru într'una din scrisori, arătând că șederea sa la Efes poate fi socotită ca „fără îngăduință”. De-aceea, din pricini politice și din dorința de singurătate monahală, Marcu s'a simțit silit să se retragă și să-și părăsească turma.

OSTROVUL LIMNOS

Sfântul bărbat a plecat și s'a imbarcat spre Muntele Athos. Corabia lui s'a oprit în Limnos, un ostrov în nodul Mării Egee, care era încă în stăpânirea bizantinilor. Împăratul Ioan dăduse poruncă stăpânirii din Limnos să-l aresteze pe Mitropolitul Marcu. La sosirea sa, Marcu a fost recunoscut, arestat și întemnițat. Fericitul bărbat avea să sufere doi ani de întemnițare.

Vorbind despre acest răstimp din viața sfântului, fratele său scria: „Cine nu se va minuna, și cine nu va recunoaște mărimea de suflet și răbdarea în nenorocire arătate de Marcu? Suferea de arșița soarelui și se lupta cu lipsa celor mai trebuincioase lucruri. Era chinuit de boli ce urmau una după alta. Când flota musulmanilor celor urători de Dumnezeu a împresurat Limnosul, el avea să îndure o aspră închisoare. Odată, când ostrovul era amenințat de flota turcească, primejdia a trecut pe neașteptate. Locuitorii au pus salvarea lor în seama rugăciunilor sfântului întemnițat în fortăreața lor.”¹⁴⁰

Adevăratul atlet al lui Hristos nu s'a plâns niciodată de starea sa jalnică. Într'o scrisoare către proistosul Mănăstirii Vatopedi scria: „Am aflat mare mângâiere de la frații voștri aflați aici în Limnos, între care preacinstitul ecclisiarh, marele iconom și alții. Privim la ei ca la niște icoane însuflețite ale dragostei și evlaviei, căci prin dragostea ce ne-au arătat ne-au alinat și ne-au întărit. Dea lor Domnul răsplata cuvenită pentru truda și dragostea lor!”¹⁴¹

Mereu priveghind, sfântul bărbat continua să scrie scrisori în lupta sa pentru Ortodoxie. Într'una din ele scria: „Am fost legat; însă cuvântul lui Dumnezeu și puterea adevărului nu se leagă, ci curge și mai tare sporește. Mulți dintre frați, îmbărbătați de surghiunul meu, au înfrânt învinuirile acelor nelegiuți călcători ai Ortodoxiei și predaniilor părintești.”¹⁴²

Sfântul Marcu socotea mărturisirea sa pentru Credință ca neapărat trebuincioasă. El scrie: „Dacă nu ar fi fost prigoană, mucenicii nu ar fi strălucit cu atâta putere. Tot așa, mărturisitorii care, cu isprăvile lor, au întărit și au umplut de bucurie Biserica Ortodoxă, nu ar fi primit cununa biruinței de la Hristos.”¹⁴³

Iată cum este descris Marcu într'o caracterizare susținută de mai mulți: „Marcu era cu adevărat un bărbat minunat, împodobit cu toate darurile duhovnicești și plin de toată cunoașterea dumnezeiască. Și înainte de ridicarea sa la episcopie dusesse o viață cucernică. Afierosindu-și viața cu totul lui Dumnezeu, a

¹⁴⁰ Pogodin, „St Mark,” *Orthodox Word* 3, Nr 3(14), pp. 95-96.

¹⁴¹ Ibid., p. 96.

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ Ibid.

depărtat de la sine toată patima. Nu căuta nicicând să-și dezmierde trupul. Nu se temea de surghiun sau de foame, și nu se gândea defel la sete. Nu tremura în fața sabiei călăului și de temniță nu se spăimânta. Ba încă și moartea o vedea ca pe o binefacere.”¹⁴⁴

SCRISOAREA ENCICLICĂ

În vremea întemnițării sale la Limnos Marcu a scris faimoasa Enciclică către toți creștinii Ortodocși de pe uscat și din ostroave (Iulie, 1440), în care îndemna pe credincioși să rămână în Ortodoxie. Era un document ce cuprindea poziția ortodoxă împotriva ereziilor Bisericii Romei și ale celor ce „doresc să se abată către ‘Vavilonul’ dogmelor și riturilor latine”. El descrie cititorilor săi pe grecii cu cuget latinesc ca pe unii ce au întemnițat adevărata Ortodoxie și i-au dus în robie prin încheierea mincinoasei uniri. „Ce fel de unire este aceea ce nu se arată în afară? ... Căci rostesc două crezuri, așa cum au și făcut; săvârșesc două Liturghii osebite, una cu pâine dospită, alta cu pâine nedospită; două botezuri, unul prin trei afundări, iar celălalt prin stropire, unul cu Sfânta Mirungere, altul fără ea. În același chip, toate celelalte datini sânt osebite pentru ei, adică posturile, rânduielile bisericești și celelalte.”

Marcu critica apoi duplicitatea unioniștilor, care rămân undeva la mijloc, nefiind în stare să lepede cu totul ceea ce era canonic și binecuvântat. El scria: „Ei voiesc să păstreze și ale lor..., dar totuși nu urmează predaniile Părinților.” Sfântul bărbat spunea că „sfintele canoane zic că cel ce se abate și cu puțin de la Ortodoxie este eretic și supus canonisirii.” Apoi zice: „Dacă latinii nu s’au abătut de la dreapta Credință, atunci i-am tăiat de la noi în chip nedrept. Însă dacă s’au abătut de la Credință în ce privește theologia Duhului Sfânt, a căruia hulire este cea mai mare dintre primejdii, atunci sânt în chip limpedeeretici, și ca eretici i-am tăiat de la noi.” Nu poate fi o învățătură de mijloc în privința purcederii Duhului Sfânt.

Citându-l pe înțeleptul Theodor Valsamon, Patriarhul Antiohiei, spunea: „Nu trebuie să sfîntim pe cineva din neamul latinilor cu dumnezeieștile și preacuratele daruri date de mâini preoțești, până ce nu se va hotărî să se depărteze de dogmele și obiceiurile latine și va fi catehizat și alăturat ortodocșilor.”¹⁴⁵ El încheie zicând că greco-latinii, susținând o învățătură de mijloc, s’au făcut cumpărători și vânzători de Hristos, care „socotesc a fi câștig bunacinstire” (1 Tim. 6, 5). Apostolul sfătuiește a fugi de aceste lucruri (1 Tim. 6, 11). Acei oameni s’au dus la latini nu spre a dobândi o unire legiuită, ci pentru câștig. „Căci ce părtășie are lumina cu întunericul? Sau ce învoire are Hristos cu Veliar? Sau ce parte este credinciosului cu cel necredincios?” (2 Cor. 6, 14-15).

Mitropolitul Marcu afirma solemn că ortodocșii, dimpreună cu Părinții, nu spun că Duhul purcede de la Fiul. Împreună cu Sf. Grigorie Theologul noi deosebim pe Tatăl de Fiul prin puțința Sa de a fi Cauză.¹⁴⁶ Unioniștii greci, dimpreună cu latinii, au unit pe Tatăl și pe Fiul întru o puțință de a fi Cauză, în ciuda faptului că Sf. Maxim spune că Părinții Apuseni, până în vremea lui, „nu au făcut pe Fiul cauza Duhului”.¹⁴⁷ Cu toate acestea, în Actul de Unire, unioniștii greci proclamă pe Fiul drept Cauză a Duhului iar latinii proclamă pe Fiul ca Principiu. „Însă noi,” spune Sf. Marcu, „dimpreună cu Filosoful și Mucenicul Iustin, întărim: ‘Așa cum Fiul este din Tatăl, tot așa și Duhul este din Tatăl.’”¹⁴⁸

Ca un adevărat palamit, Marcu afirma, în acord cu Părinții, că voia și lucrarea (energia) necreatei și dumnezeieștii firi sânt necreate. Însă unioniștii greci, împreună cu latinii și cu Thoma din Aquino spun că „voia” și „firea” sânt identice, iar energia dumnezeiască este creată.

Theologii Apusului heterodox, tăgăduind orice deosebire între esența și energia lui Dumnezeu, declarau că energiile sânt create, atribuind însușirile pozitive și morale ce aparțin acestor energii – milă, bunătate, dragoste, răbdare etc. – firii Dumnezeiești ca atribute.

Respingând această părere, Sf. Marcu al Efesului scria: „Nu trebuie să ne mirăm dacă nu găsim la cei vechi nici o osebire limpede și hotărâtă între esența lui Dumnezeu și energiile Sale. Că dacă în vremea noastră, după solemnă întărire a acestui adevăr, părtașii înțelepciunii lumești au făcut atâta tulburare în Biserică pentru aceste lucruri și au învinuit-o de politeism, ce răutăți nu ar fi săvârșit în

¹⁴⁴ Citatul este luat de la Theodor Agallianos, de sfântă pomenire, dintr’o discuție a sa cu un călugăr. Apud Kallistos Vlastos, *Dokimion historikon peri tou shismatos tis ditikis Ekklesias apo tis Anatolikis*, Athena, 1896, p. 121.

¹⁴⁵ *Răspuns lui Marcu, Preasfințitul Patriarh al Alexandriei*, PG 138, 968.

¹⁴⁶ PG 36, 252.

¹⁴⁷ PG 91, 136.

¹⁴⁸ PG 6, 1224.

vremurile dedemult împotriva acestui adevăr cei umflați de învățătură deșartă. Iată de ce teologii noștri au stăruit totdeauna asupra simplității lui Dumnezeu, mai mult decât a deosebirii ce se află în El. Ar fi fost nepotrivit să se înfățișeze învățătura despre esență și energii înaintea celor ce abia dacă puteau primi deosebirea ipostasurilor. Astfel, printr'o sfântă economie, această sfântă învățătură s'a limpezit cu trecerea vremii, Dumnezeu folosind pentru aceasta nebuneștile potrivnicii ale ereticilor.”

Vorbind despre purgatoriu, luptătorul pentru Ortodoxie spune din nou că nici sfinții nu primesc Împărăția și acele negrăite bunătăți pregătite lor, și nici păcătoșii nu sânt azvârliți în Gheena, căci toți aceștia așteaptă ca să li se dea cele cuvenite lor în veacul viitor, după înviere și Judecată. După cum se scrie în Actul de Unire, unioniștii doresc a primi și a se bucura de răsplata lor îndată după moarte. Pe cei aflați în starea de mijloc, care au adormit în pocăință, ei îi așează într'un foc curățitor, deși nu același cu Gheena. Odată curățiți, ei se pot bucura de Împărăție împreună cu dreptii.

Vorbind despre practica liturgică Marcu spune că noi ne supunem Apostolilor atunci când ne îndepărtăm de pâinea nedospită a Iudeilor. Unioniștii, pe de altă parte, recunosc ceea ce se folosește în slujbele latinilor ca fiind Trupul lui Hristos. Unioniștii afirmă de asemenea că Filioque este îngăduit și binecuvântat, deși noi îl socotim nelegiuit.

Vorbind despre papalitate, Mitropolitul Marcu scrie: „Pentru noi, Papa este unul dintre Patriarhi – și numai dacă este ortodox; pe când ei îl proclamă vicar al lui Hristos, Părinte și Învățător al tuturor creștinilor.”

Strălucitul mărturisitor muștră iarăși: „Fugiți de ei, fraților și de părtășia cu ei.” Apoi spune, cu cuvintele dumnezeiescului Pavel: „Aceștia sânt apostoli mincinoși, lucrători ai celui viclean prefăcuți în apostoli ai lui Hristos. Și nu e de mirare! Căci Satana însuși se preschimbă în înger de lumină. Deci nu este lucru mare dacă și slujitorii lui se preschimbă în slujitori ai dreptății, al cărora sfârșit va fi după lucrurile lor” (2 Cor. 11, 13-15). În alt loc apostolul Pavel scrie: „Că unii ca aceia Domnului nostru Iisus Hristos nu slujesc, ci pântecelui lor, și prin cuvinte plăcute și prin cuvântări de bine înșală inimile celor proști” (Rom 16, 18). „Însă temelia cea tare a lui Dumnezeu stă, având pecetea aceasta: Cunoscute-au Domnul pre cei ce sânt ai lui” (2 Tim. 2, 19). Și iarăși, altundeva: „Ci măcar și înger din cer de va binevesti vouă afară de ceea ce am binevestit vouă, anathema să fie” (Gal. 1, 8). Deci luați seama ceea ce procește s’a zis, „măcar și înger din cer” – adică nimenea nu poate aduce ca îndreptățire de sine un rang deosebit de înalt. Ascultă pe ucenicul cel iubit al lui Hristos care zice: „Oricine va veni la voi și nu va aduce învățătura aceasta, să nu-l priimiți în casă și să nu ziceți lui: Bucură-te; că cela ce va zice lui: Bucură-te, se va face părtaș faptelor lui celor viclene” (2 In. 1, 10-11).¹⁴⁹

Apoi Marcu, gura theologilor, le-a amintit tuturor de al șaptelea Canon de la al Doilea Sinod Ecumenic, care zice: „Pre cei dineretici ce se adaugă la Ortodoxie și la partea celor ce se mântuiesc, îi priimim după supus, urmare și obicei. Pre Arieni adică, și pre makidonieni, și pre savvatieni, și pre novațieni, pre cei ce se zic pre sineși curați (cathari), și mai buni, și pre cei patrusprezelnici, adică tetrađiți (mercurieni), și pre apollinariști îi priimim dându-și *libelle* (adică mărturisirea Credinței), și anathematisind pre tot eresul carele nu cugetă precum cugetă sfânta Catholiceasca și Apostoleasca Biserica a lui Dumnezeu. Și pecetluindu-i mai nainte cu sfântul Mir pre frunte, și pre ochi, și pre nări, și pre gură, și pre urechi, și pecetluind pre ei, zicem: Pecetea darului Sfântului Duh. Pre evnomiani, carii se botează într-o afundare, și pre montaniști, cei ce aici se zice frighi, și pre saveliani, carii învață că Tatăl și Fiul este o față, și alte oarecari cumplite fac, și pre celelalte eresuri toate (fiindcă aici sânt mulți, mai ales cei ce năvălesc din țara Galatenilor). Pre toți cei ce din aceștia vor voi a se adăuga la Ortodoxie, ca pre Ellini îi priimim. Și în ziua cea dintâi îi facem creștini. Iar într-o a doua catehumeni, iar într-o a treia îi jurăm, cu însuflare de trei ori în față, și în urechi, și așa îi catihisim, și îi facem să zăbovească în biserică îndestul, și să asculte Scripturile. Și atunci îi botezăm” (*Pidalion*).

În încheiere el scria: „Deci acestea fiind poruncite vouă de către sfinții Apostoli, ‘stați, și țineți predaniile carile v’ ați învățat, ori prin cuvânt, ori prin epistolia noastră’ (2 Thes. 2, 15), ca să nu vă lipsiți de neclintirea voastră și să fiți luați de înșelările celor nelegiuți. Dea Domnul să-și cunoască înșelarea lor. Să ne adune pe noi într-o jitnițele Sale ca pe niște grâne curate și de folos, într-o Iisus Hristos Domnul nostru, Căruia se cuvine slava, cinstea și închinăciunea, împreună cu cel fără de început al Său Părinte și cu Preasfântul, bunul și de viață făcătorul Său Duh, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.”

Răstimpul necazurilor lui Marcu în Limnos se apropia de sfârșit. După doi ani, Împăratul Ioan a poruncit ca sfântul bărbat să fie slobod să plece oriunde va voi. Ziua eliberării sale a fost 4 August, când Sfânta Biserica prăznuiește pomenirea celor Șapte Tineri Mucenici din Efes. Ca mulțumire, Marcu le-a dedicat un poem.

RESPINGERE SINODULUI DE LA FLORENȚA

Luna Aprilie, 1443, a marcat prima judecată oficială împotriva mincinosului sinod de la Ferrara-Florența, judecată începută de Patriarhul Ioachim al Ierusalimului (1431-1450). La Ierusalim el s’a întâlnit cu Patriarhul Dorothei al Antiohiei și cu Mitropolitul Arsenie al Chesariei Cappadochiei și au osândit Sinodul Florentin ca „viclean” și făcut doar pentru „slava latinilor și a Papei Eugenie”. De asemenea Patriarhul Mitrofan al II-lea la Constantinopolului a fost osândit ca eretic. Apoi s’a trimis o scrisoare Împăratului Ioan al VIII-lea, cerându-i-se să nu-l păstreze pe latino-cugetătorul Mitrofan.

Un alt val de respingere a semnăturilor de la Sinodul de la Florența a venit în urma eșecului unei Cruciade – aducând adâncă îngrijorare Papei Eugenie – care a sfârșit cu înfrângerea de la Varna din 1444. Până la urmă numai câțiva au rămas credincioși sinodului: Patriarhii Ecumenici Mitrofan al II-lea și

¹⁴⁹ Ostrumov, *Sinodul de la Ferrara-Florența*, pp. 154-155.

Grigorie Mammas Melissenos Strategopulos (1446-1450), și doi cardinali răsăriteni Isidor al Kievului și Vissarion al Nikeii. La 23 Februarie 1447 Papa Eugenie al IV-lea a murit.

Oficial, unirea de la Florența a fost revocată de Patriarhul Simeon I al Constantinopolului (1466, 1471-74), la Sinodul din 1472. Latinii au fost din nou denunțați ca eretici la Sinodul din 1484, ținut sub ocârmuirea aceluiași Patriarh Simeon, la a treia suire a sa pe scaunul patriarhal.

SFÂNTUL SE ÎNTOARCE LA CONSTANTINOPOL

După surghiun, sfântul bărbat nu mai avea puterea trupească pentru nevoița de la Sfântul Munte. Ajungând cu totul slăbit, a plecat către casa lui din Constantinopol. Anii rămași din viață și i-a petrecut cu dureroasele stări și complicații ale bolii sale. Însă prigoana episcopilor uniați și a curții împărătești nu a încetat. Cu toate acestea, prin înrâuirea sa, sfântul bărbat i-a readus pe mulți la Sfânta Ortodoxie.

Patriarhul Mitrofan al II-lea a murit la 1 August, 1443, scaunul rămânând vacant până în 1445. Întrucât Împăratul încă nu se putea hotărî să rupă legăturile cu Papa, scaunul a fost dat protosinghelului Grigorie Mammas, un prounionist. El a scris respingeri ale scrierilor lui Marcu, fiind lăudat de Papa pentru zelul său pentru cauza latină. La Constantinopol s'au făcut încercări însemnate de întărire a unirii. Reprezentanții permanenți ai Vaticanului, între care Cardinalul Isidor, vegheau loialitatea oficialilor față de unire. Primejdia pentru Biserică era cu bătaie lungă. Marcu era foarte conștient de acest lucru atunci când zicea: „Sufletele ucise s'au ispitit pentru taina Credinței.” Marcu era căpetenia luptei, deși abia dacă putea să umble, istovit de boală și hărțuit de viclesugurile oamenilor. Însă puterea lui Dumnezeu întru neputințe se desăvârșește!

ADORMIREA SFÂNTULUI MARCU

„Săvârșindu-se degrab, cel drept a plinit ani îndelungați” (Întel. lui Solomon 4, 13)

Cu mult înainte de moartea sa, sfântul, ca un părinte, a dat povețe celorlalți pentru mersul Bisericii și al dreptei credințe, sfătuind pe mulți să nu primească nici o înnoire.

Însă vremea trecerii sale de la cele pământești se apropia, ca să poată primi răsplata cea de-a pururea. În 1444, retrăgându-se în casa copilăriei sale din Galata, o mahala a Constantinopolului, sfântul bărbat a suferit cumplit vreme de patrusprezece zile înainte de moarte. Fratele său, nomofilaxul Ioan, povestește: „Din tinerețea sa până la primirea sfântului chip monahicesc, Marcu a sălășluit pururea în dragostea lui Dumnezeu. Strălucea în toate: în preasfântul chip îngeresc, în treptele slujirii preoțești, în dregătoria arhierescă, în controversile pentru Credința Ortodoxă și în râvnitoarea și osârdnica mărturisire a Credinței. Apoi, ajungând la cincizeci și doi de ani, la 23 Iunie a plecat bucurându-se. Asemenea dumnezeiescului Pavel, dorea să plece spre a fi cu multdoritul său Hristos, pe Care Marcu Îl proslăvise prin lucrările sale cele bune, Îl theologhisise în chip ortodox și Îi bineplăcuse cu întreaga sa viață. A zăcut bolnav vreme de două săptămâni și, după cum însuși fratele meu mi-a spus, simțea boala ca pe uneltele de chinuire din fier cu care călăii îi munceau pe sfinții mucenici. Cancerul ajunsese la metastază, strângându-i ca o curea coastele și măruntaiele, apăsându-le și pricinuindu-i o durere de neîndurat. Deci ceea ce oamenii nu au putut face acestui sfânt trup de mucenic, a împlinit boala. Aceasta a fost potrivit judecății de necunoscut al Dumnezeieștii Pronii, astfel ca Marcu, mărturisitorul adevărului, mucenicul, biruitorul tuturor suferințelor cu putință, să se înfățișeze înaintea lui Dumnezeu ca unul ce a trecut prin toată pătımirea, până la cea din urmă suflare. Deci, ca aurul lămurit în cuptor, sfântul Marcu avea să primească pentru veșnicie încă mai mare cinstire și răsplată de la dreptul Judecător.”

Sfântul, cunoscând apropiata sa moarte, era îngrijorat ca nu cumva Patriarhul sau ierarhii și clericii săi să-i arate o părută cinstire la înmormântarea sa, amăgind astfel poporul să creadă că Marcu era în părtașie cu ei. Deci, înaintea unor oameni de încredere, a spus fără ocolișuri că niciodată nu a primit părtașia cu prounioniștii și că leapădă unirea și dogmele latine. Apoi a spus: „Sânt pe deplin încredințat că cu cât stau mai departe de el (adică de Patriarh) și de cei ca el, cu atât sânt mai aproape de Dumnezeu și de toți sfinții.”¹⁵⁰ Fericitul bărbat a poruncit apoi ca nimeni din acea partidă să nu se apropie nici de înmormântarea sa, nici de mormântul său. Apoi a poruncit ca nimeni din cei ce erau cu el să nu slujească împreună cu Patriarhul și clerul său în dumnezeieștile slujbe. El a spus că li se cade să nu se amestece cu unioniștii, și să rămână osebiți de ei până când Dumnezeu va da îndreptare și pace.

În ziua fericitei sale adormiri, ultimele gânduri ale sfântului au fost pentru Ortodoxie, căreia își afierosise întreaga viață. El s'a adresat mai cu seamă lui Gheorghe Sholarios, fost ucenic al său și fiu duhovnicesc, încredințându-i sarcina de apărător al Bisericii. Mai apoi Sholarios a devenit un înfocat luptător pentru Credință.

Gheorghe Sholarios dădea o foarte lămuritoare descriere a simțămintelor sale față de marele Marcu, atunci când îi scria: „Cine altul ca domnia ta cunoaște dorințele mele, țelurile și socotințele. Eu cred că înșiși părinții mei, care mă cunosc preabine, pot să învețe de la tine despre aceste lucruri. Așa cum ei își cunosc copilul trupesc încă de la naștere, la fel și domnia ta, prin cuvinte, învățătură și buna călăuzire. Deși ei sânt cei ce au dat naștere odinioară, totuși tu ai lucrat și ai udat pentru mine în toți acești ani.”¹⁵¹ Dar iată și felul cum își arată Marcu simțămintele față de Sholarios: „L-am cunoscut din prima sa tinerețe. Nutresc simțăminte sincere și o mare dragoste față de el. El îmi este ca un fiu și ca un prieten...”¹⁵²

Deși agonia sfântului bărbat a fost cumplit de dureroasă, moartea a venit ușor și cu bucurie atunci când și-a dat fericitul și luminatul său duh, zicând: „Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu celui

¹⁵⁰ Pogodin, op. cit., p. 104.

¹⁵¹ *Epistola către Marcu al Efesului*, PG 150, 746A.

¹⁵² *Concilium Florentinum*, p. 179.

Viu, în mâinile Tale îmi dau duhul.”¹⁵³ Strălucind în faptele bune, Marcu a plecat spre viața cea fără de sfârșit, unde privește sfânta lumină a Soarelui celui Întreit Unul. Deși data morții sale este încă disputată, fratele său Ioan nota că Sf. Marcu avea 52 de ani și că a adormit la 23 Iunie. Manuil Ritorul afirmă că anul era 1444.

¹⁵³ Pogodin, p. 98.

ÎNGROPĂCIUNEA SFÂNTULUI

*„Căci plăcut era Domnului sufletul său,
pentru aceea au grăbit să-l scoată din
mijlocul vicleşugului” (Înțel. lui Solomon 4, 14).*

Scumpele moaște ale sfântului au fost îngropate lângă fereastra altarului de la iubita sa Mănăstire Sf. Gheorghe din Mangan, de față fiind o mare mulțime de oameni care îi arătau multă cinstire. Iată ce scria Gheorghe Sholarios despre adormirea sfântului: „Durerea noastră era sporită mai mult de faptul că fusese luat din îmbrățișarea noastră înainte să fi îmbătrânit în virtuțile pe care le dobândise și înainte să putem a ne bucura destul de prezența lui în viața aceasta trecătoare. Nici un șiretlic nu putea să-i clinească mintea ori să-i abată sufletul, căci era puternic hrănit și cumpănit de către virtute. Chiar bolta cerului de ar fi căzut, și atunci dreptatea acestui om ar fi rămas neclintită, tăria sa nu ar fi slăbit, sufletul său nu s’ar fi mișcat, iar gândirea sa nu s’ar fi vătămat de aceste grele încercări.”¹⁵⁴

Din cuvântul la îngroparea sa, rostit de către Gheorghe Sholarios, putem înțelege adâncă tristețe ce i-a cuprins pe ortodocși la pierderea unui asemenea mare stâlp al Bisericii; căci Marcu era învățat, blând și primitiv, încât atrăgea pe toți, așa cum magnetul atrage fierul.

ULTIMUL ÎMPĂRAT BIZANTIN

Obosit și dezamăgit, Împăratul Ioan al VIII-lea a murit fără urmași, în vârstă de 57 de ani, la 31 Octombrie, 1448. Manuil Ritorul scrie că, pe patul de moarte, el s’a căit de cele săvârșite la Ferrara-Florența și a lepădat orice fel de unire cu Biserica Romei. El a recunoscut înainte de moarte că unirea cu Roma adusese doar tulburare și dezbinare supușilor săi. Înainte de adormirea sa Sf. Marcu a spus și el că Împăratul „s’a căit pe față de acea întâmplare (unirea)”.

Următorul în succesiunea la tron era Theodor al II-lea, dar el tocmai murise. Astfel lui Ioan al VIII-lea i-a urmat Despotul Constantin Dragases care era căsătorit cu Magdalena Leonardo Tocco.

Înainte ca Constantin al XI-lea Dragases Paleologul să urmeze la tron fratelui său, Gheorghe Sholarios a propus ca încoronarea lui să fie condiționată de făgăduința de a rămâne credincios Ortodoxiei. Însă noul Împărat l-a amenințat cu represalii, astfel că Gheorghe s’a refugiat în Mănăstirea Pantokratorului unde a fost tuns în monahism, primind numele de Ghennadie.

În anul următor, 1449, trei Patriarhi Răsăriteni (Filothei al Alexandriei, Dorothei al Antiohiei și Theofan al Ierusalimului) au ținut un sinod la Ierusalim unde din nou au osândit Sinodul de la Florența ca „tiranicesc și nebunesc”. În anul următor ei s’au întâlnit din nou la Constantinopol, în Biserica Sfânta Sofia. La acest Sinod (1450), sub înrăurirea călugărului Ghennadie Sholarios, ei au denunțat din nou „unia” și l-au scos din Scaun pe Patriarhul Grigorie Mammas, punând în locul său pe cucernicul călugăr Athanasie (1450-1453). După ce a ținut cu încăpățănare acea dregătorie, boicotat de cea mai mare parte a clerului, acest Grigorie, lipsit de scaunul său, a fugit spre mai prietenoasa atmosferă de la Roma (August, 1451).

În vreme ce forțele turcești începeau lunga pregătire pentru ceea ce avea să fie asaltul final asupra Bizanțului, Papa Nicolae al V-lea (1447-1455) a trimis un ultimatum Împăratului. Nelegiuitul cardinal Isidor l-a citit în capitală la 12 Decembrie, 1452. Papa cerea trei lucruri:

1. Împăratul Constantin să proclame solemn că „Unirea de la Florența” este validă și să o impună;
2. Grigorie Mammas să fie reprimat ca Patriarh al Constantinopolului;
3. toți clericii greci să fie siliți să pomenească numele Papei la Dumnezeiasca Liturghie.

În schimb Nicolae făgăduia ajutorul său împotriva necredincioșilor năvălitori. Împăratul, înspăimântat și temându-se de un atac puternic al lui Mahommed al

¹⁵⁴ Ibid., p. 97.

II-lea, a încuviințat cererile Papei. El a trimis o ambasadă la Roma, cerând ajutor și poftind pe fugarul Grigorie Mammas înapoi.

Poporul din Constantinopol era împărțit. Jumătate din ei erau cu Împăratul, ceea ce l-a făcut pe Ghennadie să se încuie în chilia sa, pe a cărei ușă pusese un înscris ce suna astfel: „O, grecilor vrednici de milă, cum de încă rătăciți și, lepădând orice nădejde în Dumnezeu, ajutorul francilor căutați? Cum de, împreună cu întreaga Cetate, care curând va cădea, pierdeți Ortodoxia voastră?”¹⁵⁵

Cealaltă jumătate a poporului nu se învoia cu Împăratul și, împreună cu clericii, alergau pe ulițe furioși și indignați, strigând: „Nu vrem ajutor de la latini!” Blestemând unirea, strigau cu glas mare: „Nu vrem unire, nu primim slujbele azimiților!” Cu toate acestea Constantin al XI-lea a proclamat „unirea” în Marea Biserică, de față cu legații papali. Firește, Ghennadie nu a luat parte la ceremonie. Clericii greci și latini împreună au slujit în chip solemn Liturghia, pomenind numele Papei Nicolae și al fostului Patriarh Grigorie. Dar mulți dintre cei prezenți la slujbă nu au vrut nici măcar să ia anafură de la preoții slujitori.¹⁵⁶ Astfel, în ultimele luni de existență a împărăției bizantine, Catedrala Sfânta Sofia a fost pângărită din nou de mâinile clericilor latini și ale grecilor latino-cugetători.

Orice ajutor adevărat din partea Apusului era sortit eșecului, din pricina intereselor potrivnice ale domnitorilor apuseni. Cel mai puternic principe în Mediterana în acea vreme era Alfonso al V-lea de Aragon și Neapole. El nădărduse să întemeieze un nou imperiu latin la Constantinopol, cu el însuși ca împărat. Foarte modestele mijloace ale urmașului lui Eugenie, Nicolae al V-lea, pentru apărarea Constantinopolului erau înghițite de agresiva politică a Regelui Neapolelui, ale cărui necontenite cereri de bani de la Roma erau satisfăcute. Chiar dacă Roma ar fi intervenit activ în ajutorul Cetății, țelul latinilor nu ar fi fost, cu siguranță, salvarea Imperiului pentru bizantini; și nici întemeierea unui nou imperiu latin în Răsărit nu era cu putință.

¹⁵⁵ Ostrumov, *Sinodul de la Ferrara-Florența*, pp. 161-162.

¹⁵⁶ *Ibid.*, p. 161.

PROSLĂVIREA SFÂNTULUI MARCU

Pomenirea solemnă a Sfântului Marcu a fost săvârșită mai întâi de familia sa. Când Sholarios a fost înălțat la episcopat, devenind Patriarhul Ghennadie, Marcu a început să fie proslăvit de către tot mai mulți. După luarea Constantinopolului (1453), moaștele sfântului au fost mutate la Mănăstirea Sf. Lazăr din Galata. După câteva veacuri, mulți oameni credincioși din mănăstiri și biserici făceau pomenire lui Marcu. Au fost de asemenea și multe tămăduiri minunate puse pe seama Sf. Marcu.

La aproape trei veacuri de la moartea sa, în Februarie, 1734, Sfântul Sinod al Bisericii din Constantinopol, întâi-stătător fiind Patriarhul Serafim I (1733-1734), a dat o hotărâre de proslăvire a Mitropolitului Marcu al Efesului, cu zi de pomenire 19 Ianuarie. Aceștia scriau: „Noi toți cei din sfânta Biserică Răsăriteană a lui Hristos recunoaștem pe sfântul Marcu Evghenicul al Efesului, îl cinstim și primim pe acest sfânt, de Dumnezeu purtător și drept bărbat ca pe un râvnitor cu o înflăcărată evlavie, că acesta este următor și asemenea sfinților de Dumnezeu cuvântători și cei ce au împodobit Biserica în vechime.”

Pentru rugăciunile lui, Hristoase Dumnezeu, miluiește pe noi. Amin.

O MINUNE A SFÂNTULUI MARCU AL EFESULUI

Un bărbat de vază și bogat, pe nume Dimitrie Zurveos, avea o soră care suferea de o boală grea. Cu mare cheltuială, el a chemat pe toți doctorii din Mesolonghion ca să o tămăduiască. Însă sora sa nu simțea nici o alinare și starea ei se înrăutățea. Vreme de trei zile a rămas fără simțire, pierzându-și graiul și rămânând nemișcată. Doctorii spuneau că este fără scăpare, urmând să moară în curând. Rudeniile ei au început pregătirile de îngropăciune. În această vreme, pe neașteptate au auzit glasul ei și un suspin adânc. Apoi ea s'a întors spre ei, zicând: „De ce nu-mi schimbați hainele, că sânt ude de apă?” auzindu-i vorbele, fratele ei s'a umplut de bucurie neașteptată. A alergat la ea și a întrebat-o: „Ce s'a întâmplat, și de ce ai hainele ude?” ea a răspuns: „Un oarecare ierarh m'a luat de mână și m'a dus la un izvor. M'a băgat într'o cisternă și m'a scufundat în apă, zicând: Du-te, de acum nu mai ești bolnavă.” Atunci fratele femeii a întrebat-o: „De ce nu l-ai întrebat cum îl cheamă pe cel ce te-a tămăduit?” ea a răspuns: „Am întrebat care e numele sfinției sale și el mi-a spus că era Mitropolitul Efesului, Marcu Evghenicul.”

Apoi, o, minune, ea s'a ridicat din patul unde boala. Toți cei de față au văzut hainele ei ude. Patul, cearceafurile și păturile erau pline de apă. Când s'a sculat, nu mai avea nici o urmă de boală. Apoi femeia a cerut să i se zugrăvească o icoană a sfântului Marcu întru pomenirea minunii. Evlavioasa femeie a mai trăit încă cincisprezece ani și apoi s'a mutat la Domnul.¹⁵⁷

¹⁵⁷ *Sinaxarul cel Mare al Bisericii Ortodoxe*, Luna Ianuarie (în lb. greacă), Athena, 1978, pp. 478-479.

CĂDEREA CONSTANTINOPOLULUI

Ortodoxia este comoara noastră, mărgăritarul nostru cel de mult preț... Ortodoxia este lumina noastră ce ne călăuzește. De vom pierde cândva această comoară, această lumină, risipiți vom fi până la marginile pământului, precum praful.

(Sf. Nectarie al Pentapoliei)

Sultanul Mahomed al II-lea (1432-1481) dorea cu înfocare capitala bizantină, spunându-și: „De voiucuceri această Cetate, voiucovârși slava tuturor strămoșilor mei care au încercat să o ia de atâtea ori, dar au fost dați de rușine.” În Iunie, 1452, la vârsta de treizeci de ani, sultanul Mahomed al II-lea și oștile sale au năvălit în mahalalele Constantinopolului, aflate în afara zidurilor, și au robit pe toți locuitorii.

În August, 1452, sultanul a ridicat castelul cunoscut sub numele de Rumeli Hisari, pe malul european al strâmtoării, în ținutul Asomatee. Mahomed nu a cerut voie să construiască, deși ținutul era în teritoriul bizantin. El a adunat o mie de zidari și două mii de salahori, care au lucrat zi și noapte la zidirea castelului. Structura avea forma ortografică a numelui „Mahomed.” Materialele pentru construirea castelului au fost adunate de la bisericile și mănăstirile din împrejurimi. Scopul ridicării turnului era împiedicarea trecerii corăbiilor ce veneau din Marea Neagră spre portul constantinopolitan și de a ușura trecerea trupelor sale din Asia Mică spre Tracia.¹⁵⁸

Ambasadorii trimiși de Împăratul Constantin al XI-lea Paleologul (1448-1453) ca să vorbească cu Mahomed despre încălcarea tratatului au fost batjocoriți și unii decapitați.¹⁵⁹ Sultanul Mahomed a spus: „Tatăl meu, împiedicat de bizantini să treacă prin Hellespont, în vremea campaniei de la Varna, a jurat să clădească o cetate în acest loc din Bosfor. Eu nu fac decât să-i împlinesc dorința. Spune Împăratului tău că eu nu semăn cu strămoșii mei, care au fost prea slabi, fiindcă înzestrările mele ajung la o înălțime la care ei nu puteau visa.”¹⁶⁰

După Septembrie, 1452, la porunca sultanului, căpetenia oștii turcești, Turhan, împreună cu cei doi fii, Ahmed și Omer, au pornit împotriva Moreii (Peloponnes) cu o oaste uriașă. Misiunea lor era să atace pe despoții Dimitrie și Thoma, frații Împăratului Constantin, ca să-i împiedice să-l ajute pe Împărat în capitală.¹⁶¹

Între timp în capitală Împăratul Constantin se învoise ca numele Papei Nicolae al V-lea să se pomenească la slujbe, nădăjduind astfel să dobândească vreun ajutor. În Biserica Sfânta Sofia, preoții care voiau, îl pomeneau pe Papa. Totuși cei ce refuzau să-l pomenească pe Papa nu păteau nimic. Slujbele în care a fost pomenit Papa au început la 12 Noiembrie, 1452. La 12 Decembrie, 1452 unirea Bisericilor a fost prăznuită solemn în Biserica Sfânta Sofia. Cu toate acestea, monahii greci și mare parte din locuitorii Constantinopolului erau potrivnici unirii. S’au format două partide: unioniștii, având în frunte pe Paleologi, și antiunioniștii, în frunte cu Marele Duce Luca Notaras și Gheorghe Sholarios (monahul Ghennadie).

Cu numai un an înainte, în 1451, un grup de antiunioniști ce se numeau „Sinaxis”, au trimis o scrisoare Papei Nicolae al V-lea, cu propunerea să se țină un nou sinod. De data aceasta însă doreau un sinod la Constantinopol, care să se poată numi cu adevărat ecumenic. Ei plănuiau ca Patriarhii Răsăriteni să fie reprezentați deplin, iar delegația latină să fie redusă ca număr. Papa nu a răspuns acestui Sinaxis, însă a poruncit Împăratului să-l recheme și să-l reazeze în scaun pe depusul și fugarul unionist, Patriarhul Grigorie al III-lea (Mammas). Grecii care refuzau să înțeleagă hotărârea de unire aveau să fie trimiși la Roma pentru reeducare. Fraza cheie a Papei suna astfel: „Dacă tu și cu nobilii tăi și cu poporul din

¹⁵⁸ Makarios Melissenos (Melissourgos), „The Chronicle of the Siege of Constantinople”, în *The Fall of the Byzantine Empire*, The University of Massachusetts Press, Amherst, MA, 1980, pp. 99, 160; Mihail Dukas, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks*, Wayne State University, Detroit MI, cap. 34, 7 ff. Și p. 304, n. 234.

¹⁵⁹ Steven Runciman, *The Fall of Constantinople 1453*, Cambridge University Press, NY, 1988, pp. 65-66.

¹⁶⁰ Kemal Cig, „Rumeli Hisari”, în *Istanbul*, Net Turizim ve Ticaret, Istanbul, f.a.,

¹⁶¹ Runciman, pp. 82, 171.

Constantinopol primiți hotărârea de unire, ne veți afla pe Noi și pe venerabilii noștri frați, Cardinalii sfintei Biserici Romane, mereu dornici a sprijini onoarea și împărăția voastră. Dar dacă tu și poporul tău nu veți primi hotărârea, ne veți sili să luăm acele măsuri trebuincioase pentru mântuirea voastră și pentru onoarea Noastră.”¹⁶² Acest ultimatum sau preț pentru ajutorul apusean nu putea să-l ajute pe Împărat, ci doar slujea întăririi poziției unioniste.

Situația în Cetate era haotică înainte și în timpul asediului. În Apus, pregătirile pentru ajutarea Constantinopolului erau întârziate. Câteva corăbii venețiene au fost înzestrate pe cheltuiala Papei. Înainte ca ele să ajungă în Hios, Cetatea era asediată. Împăratul bătuse la multe alte uși, în nădejdea de a dobândi ajutor, dar acesta nu a venit. Nici o altă stăpânire nu a dat atenție cererilor Împăratului. Deși Împăratul a făgăduit negustorilor genovezi să-i scutească de taxe pe importul de grâne, aceștia nu au răspuns. Ioan de Hunedoara, regentul Ungariei, și maghiarii, erau slăbiți de dezastrul suferit la sfârșitul domniei sultanului Murad al II-lea. Ladislau al V-lea, Regele Boemiei, abia ajuns la vârsta maturității, voia să scape de sub tutelă. Marele Cneaz al Moscovei era mult prea departe, având și el necazurile lui. De asemenea, Rusia fusese adânc tulburată de proclamarea unirii Bisericilor. Domnii Moldovei, Petru al III-lea și Alexandru al II-lea erau prea ocupați să se lupte între ei. Vladislav al II-lea, Domnul Valahiei, era vasalul sultanului și, cu siguranță, nu ar fi pornit împotriva lui fără ajutorul Ungariei. Gheorghe, despotul Serbiei, un vasal și mai supus, a trimis un pâlc de oaste să se alăture năvălitorilor lui Mahomed. Deși au luptat cu vitejie pentru stăpânul lor, sârbii simțeau simpatie față de coreligionarii lor din Constantinopol. Căpetenia albanezilor, Skanderberg, un ghimpe în coasta sultanului, era în dușmănie cu venețienii. Domnitorii din insulele Egeei și cavalerii ioaniți din Rhodos nu puteau interveni. Regele Georgiei și Împăratul Trapezuntului abia își puteau apăra hotarele lor. Emirii anatolieni, deși erau dușmanii sultanului, primiseră prea recent o lecție despre puterea sa, spre a se mișca prea curând împotriva lui. Însă colonia venețiană din Constantinopol a oferit sprijin nelimitat. Au existat și unii genovezi, rușinați de temerile conducătorilor lor, care au venit singuri din Italia „ca să lupte pentru creștinătate”.¹⁶³

În sufletul său, Împăratul Constantin era tulburat. Mulți greci îl învinuiau pentru sprijinirea unirii Bisericilor și învoirea cu ea în 1452. Acum știa că nu se poate aștepta la ajutor din partea Papei Nicolae al V-lea sau de la Henric al IV-lea al Angliei sau de la Carol al VII-lea al Franței. Cumnatul Împăratului, Luca Notaras, comanda flota bizantină, redusă acum la o duzină de nave prost înzestrate. Notaras nu-i iubea pe latini, fiind în favoarea unui compromis cu turcii. Dar Împăratul stăruia, zicând: „Un Constantin a întemeiat Cetatea, și un altul o va scăpa.”

La începutul primăverii lui 1453 sultanul a început blocada Cetății. Cu flota sa nou construită Mahomed a adus artilerie, catapulte și alte mecanisme de acest fel, care fuseseră construite mai dinainte. Sub comanda lui Karagea Pașa, turnurile din jurul Cetății au fost asediate și cucerite. Mahomed și-a dat seama de uriașul potențial al artileriei și prafului de pușcă și a adus o mare cantitate de tunuri uriașe. Unele piese de artilerie puteau fi mișcate doar de 40-50 de perechi de boi și 2000 de bărbați. La 2 Aprilie, 1453, sultanul cu mulțimea sa de călăreți și ieniceri au ajuns la zidurile Cetății. În aceeași zi au apărut cam treizeci de trireme și patruzeci de vase de război, ca și 130 de vase cu un singur rând de vâsle, și alte bărci și vase mai mici. Cu aceste forțe sultanul a izbutit să acopere 18 mile de țarm.

Grecii numărau doar 4.773 de apărători, între care cam 2000 de străini. Aceștia țineau piept unei forțe de 250.000 de oameni. Forța efectivă a oștii lui Mahomed probabil nu depășea 80.000 de oameni, restul fiind oameni de strânsură, prost echipați. Cortul sultanului, pe care fâlfâia stindardul roșu cu semilună de aur, era înconjurat de călăreți turci și afgani, de asprii munteni din Anatolia și de arcași traci. Mai erau și o mulțime de bașbuzuci – mercenari și aventurieri de pretutindeni care intraseră în slujba sultanului, gata să lupte în nădejdea prăzilor bogate ce li se făgăduiau. Unii dintre cei aflați în rândurile sultanului erau slavi, unguri, germani, italieni și chiar greci. Se puteau vedea și stindardele celorlalte căpetenii: bătrânul vizir Halil, ambițiosul Zagan și crudul Karagea. Apoi mai erau ienicerii, care erau băieți greci ce fuseseră răpiți, trecuți la islam și siliți să devină ostași. Erau cei mai buni ostași ai turcilor, iscusiți în mânăuirea lăncii, hangerului și sabiei încovoiate.

Bizantinii asigurau intrarea în port cu un lanț din zale de fier. Forțele navale ale Cetății, poziționate în partea din spate a portului, cuprindeau trei corăbii genoveze, una din Castilia spaniolă, una aparținând unui francez din Provența, și trei cretane; toate erau bine echipate pentru bătălie. De asemenea în port se

¹⁶² J. Gill, *The Council of Florence*, Cambridge, 1959, pp. 377-380. Apud Runciman, op. cit., pp. 63-64.

¹⁶³ Runciman, pp. 81-83.

mai aflau trei neguțători venețieni cu escortele lor, câteva trireme rapide. Aceasta era apărarea navală a cetății. Pe uscat, dușmanii au poziționat cele mai mari piese de artilerie, cu un calibru de nouă inci, dimpreună cu alte tunuri, astfel încât să-și poată concentra bombardamentul asupra a patrusprezece puncte de-a lungul zidurilor Cetății. Tunurile, catapultele, arbaletele și alte mașinării și arme de acest fel au adus mari pagube de amândouă părțile. Masacrele, atacurile, bombardamentele și luptele erau neconținute, durând zi și noapte. Sultanul nu îngăduia nici un răgaz, nădăjduind ca puținii apărători ai Cetății să obosească de presiunea neîntreruptă. Însă tunurile sultanului explodau în bucăți din pricina focului neconținut și al metalului prost, semănând moartea și rănind pe mulți. Foarte supărat, sultanul a poruncit să se facă un tun și mai puternic care să le înlocuiască pe cele distruse.

La 15 Aprilie 1453 flota sultanului a sosit, numărând 300 de vase, pe lângă șlepurile ce transportau arcași și ostași.

În cetate se afla un nobil genovez pe nume Giovanni Giustiniani Longo. El sosise în Cetate cu 700 de ostași italieni, la 29 Ianuarie, 1453. Giustiniani Longo, ca unul ce era foarte priceput la toate, a fost făcut general de către Împăratul Constantin. Avea sub comanda sa 300 de oameni și i s'au dat în grijă zidurile Cetății. Astfel, împreună cu Împăratul, Giustiniani forma nucleul apărării.

Tunurile stricate ale sultanului au fost reparate și el a îndreptat din nou un cumplit bombardament asupra zidurilor, zi și noapte. Având experiența mașinilor de război ale sultanului, ostașii din Cetate s'au obișnuit cu ele și nu mai arătau frică sau lașitate. Ei chiar au improvisat propriile mașinării, născocind altele noi, care au pricinuit mari pierderi dușmanilor. Cu toate acestea ele nu putea dura multă vreme, din pricina lipsei materialelor și a timpului pentru construirea lor.

Turnurile de la zidurile interioare și mijlocii – cu totul 192 – erau înșiruite în zig-zag. Năvălitorii dădeau întâi de șanțul cu apă lat de 18 metri și adânc de 7 metri, care de obicei era uscat, dar în vreme de război era inundat prin canale. În spatele șanțului era un zid mai scund care apăra o linie de arcași. Al doilea zid avea 8 metri înălțime și apăra mai mulți ostași. Al treilea și cel mai puternic zid întărit adăpostea mai mulți arcași și aruncători de proiectile. Numai forța prafului de pușcă putea dărâma aceste ziduri.

Însă după ce câteva puncte strategice de-a lungul zidului au fost demolate, sultanul a hotărât ca șanțul și tranșeele să fie umplute cu crengi, pământ și alte materiale. El a poruncit oamenilor să ducă la îndeplinire acest nou plan, ca să poată trece șanțul și să ajungă la spărturile din zid. Cu toate acestea oamenii sultanului au suferit pierderi, căzând victime artileriei Cetății, săgeților și pietrelor aruncate de pe ziduri. Atunci Mahomed a hotărât să aducă artileria mai aproape de șanț și de tranșee. Amândouă părțile luptau cu vitejie. Apărătorii luptau cu un curaj fără preget și cu o putere supraomenească, deși mulți nu erau pricepuți la lupte. Cu toate acestea, prin harul lui Dumnezeu, a fost o adevărată minune că bizantinii au scos-o la capăt. Deși dușmanul umplea șanțul în timpul zilei, locuitorii Cetății lucrau noaptea și curățau, scoțând pământul, grinzile și celelalte materiale. Tot noaptea se făceau reparații, punându-se proptele la turnurile lovite. Astfel izbuteau să-l dea de rușine pe sultan, ale cărui planuri dădeau greș mereu.

Atunci sultanul a adoptat o altă tactică. El a hotărât să sape tuneluri pe sub zidurile Cetății și pe sub întărituri, care ofereau o intrare lesnicioasă în Cetate. John Grant, un străin, inginer militar de partea bizantinilor, era expert în construirea mașinăriilor de război și în producerea armei secrete a „focului grecesc.” Focul grecesc, folosit mai întâi în bătălia navală din 673, era un amestec chimic ce se aprindea și ardea puternic în contact cu apa. El ardea chiar și sub apă. Deși compoziția era secretă, probabil că conținea sulf, rășină, ulei, catran și fosfit de calciu sau var caustic. Mai târziu i s'a adăugat păcură, salpetru și terebentină. Prin secolul XIII, acest amestec era echivalentul prafului de pușcă, încă necunoscut pe atunci. Grant a intuit planurile sultanului și a pus să se sape alte tuneluri pe dedesupt, umplute cu lichid inflamabil, zădărnici astfel planurile turcilor și arzând pe mulți dintre ei. Din nou sultanul a dat greș.

Următorul plan al sultanului era acela de a folosi un turn lat și înalt, ridicat pe o platformă cu multe roți de lemn gros. Formele atâtor mașinării nu s'ar fi putut închipui mai înainte. Nici un rege nu ar fi crezut cândva că se pot construi atâtea mașinării pentru a ataca o cetate întărită. Când groaznicul turn a fost adus aproape, a urmat un cumplit atac lângă Poarta Sf. Roman. Însă turnul dușman a fost îndată răsturnat. Apărătorii cetății au făcut față în chip nobil dușmanului până la primul ceas al nopții, când oamenii sultanului au hotărât că avuseseră parte de destul chin și cursese destul sânge. Ei plănuiau să se întoarcă a doua zi dimineața și să folosească iarăși turnul. Dar așteptările lor nu s'au împlinit. Împăratul

Constantin a venit cu întăriri în ajutorul lui Giustiniani, îndemnându-și mereu ostașii de-a lungul nopții să golească șanțurile umplute și să repare zidurile prăbușite ale Cetății. Apărătorii au reușit să nimicească și ciudatul turn al dușmanului, arzându-l până în temelii. Când dușmanii au sosit și au găsit turnul făcut scrum, sultanul s'a înfuriat tare, văzându-se dat de rușine. Apoi și-a arătat admirația pentru iscusința apărătorilor, zicând: „Chiar dacă cei 37.000 de proroci ar fi prezis că necredincioșii noștri dușmani (bizantinii) aveau să ducă la bun sfârșit această sarcină într'o singură noapte, eu m'aș fi îndoit!” Mahomed a mai observat că apărătorii nu arătaseră vreun semn de frică sau lașitate. Această atitudine l-a pus în încurcătură, atât pe el cât și sfatul său, astfel că au început să cugete.

Pe când asediul își urma cursul, corăbiile genoveze au pornit spre Constantinopol. Pe drum li s'a alăturat un vas împărătesc, având căpitan pe Flantanelas, care aducea grâu din Sicilia. Apropiindu-se de Cetate noaptea, ele au fost zărite în zori de către vasele de pază ale sultanului. Turcii, înaintând în sunet de cor și de tobe, au început să tragă cu tunul în vasul împărătesc. Apărătorii, la rândul lor, au dat turcilor binețe cu o ploaie de proiectile, săgeți și pietre. Turcii au ajuns în partea de jos a provei vasului, dar marinarii greci, de pe punțile lor înalte, aruncau peste vrăjmași foc lichid și pietre, pricinuindu-le mari pierderi.

De pe zidurile Cetății locuitorii observau bătălia, rugându-se lui Dumnezeu să aibă milă de marinarii lor și de ei înșiși. Flantanelas își îndemna oamenii, alergând de-a lungul punții. În toiul bătăliei două trireme dușmane au luat foc și mulți marinari vrăjmași au fost uciși sau răniți.

Când Mahomed a înțeles că enorma sa flotă nu putea face nimic ci, de fapt, era bătută cumplit, a fost cuprins de turbare. Sultanul urla, scrâșnea din dinți și împrăștia cu blesteme pe marinarii săi. Mahomed se repezea cu calul în apă, urmat de călăreții săi. Când marinarii au văzut supărarea sultanului și i-au auzit blestemele, s'au rușinat și au atacat vasul bizantin cu mai multă înverșunare. Totuși nu au reușit să vatăme câtuși de puțin pe vreunul din apărătorii vaselor. De fapt, suferind grele pierderi și stricăciuni, vasele turcești nu se mai puteau nici măcar retrage. Mai mult de 12.000 de necredincioși au pierit numai în acea bătălie.

Apropiindu-se noaptea, dușmanii s'au retras încet iar corăbiile apărătorilor au intrat la liman. Apărătorii nu au avut pierderi de vieți omenești, doar câțiva marinari au fost răniți iar doi sau trei au murit după câteva zile. Sultanul Mahomed, cuprins de furie, dorea ca amiralul să fie tras în țepă. Însă sfetnicii și curtenii l-au înduplecat să-l cruțe. Totuși i s'a luat dregătoria și i s'a confiscat toată averea, care a fost împărțită ienicerilor.

Sultanul era foarte supărat, bătând din picior de disperare și mușcându-și mâinile ca un câine. Nu putea înțelege cum 150 de trireme, bireme și vase cu un singur rând de vâsle nu izbutiseră să oprească patru corăbii. Pe deasupra, pagubele suferite de forțele sale navale îl făceau să turbeze.

Sultanul avea acum o nouă idee. Avea să-și transporte corăbiile pe pământ, din Bosfor în Cornul de Aur. Acest lucru nu mai fusese făcut până atunci pe terenul unde stâncile urcau la peste 65 de metri deasupra nivelului mării. Cu toate acestea Mahomed era hotărât, având la dispoziție forțe umane și materiale din plin. A fost nevoie de câteva săptămâni ca să se construiască un drum de mai mult de o milă între Bosfor și Cornul de Aur. La 21 Aprilie, munca a luat un ritm frenetic, o mie de lucrători fiind recrutați pentru ultimele pregătiri. Spre a abate atenția apărătorilor Cetății, tunurile sultanului trăgeau foc continuu la intrarea în Cornul de Aur, iar fumul negru se ridica peste Bosfor, ascunzând lucrările turcilor. În zorii zilei următoare, mai mult de 70 de vase turcești, legate pe niște platforme cu roți, erau trase peste uscat. Mai multe perechi de boi erau înhămate la prora corăbiilor și echipe de bărbați ajutau la împins și la tras pe laturi. Corăbiile scârțâiau urcând încet pe stânci, în straniul acompaniament de fluiere și tobe. În fiecare galeră pânzele erau complet ridicate, gata de a porni pe mare, iar vâslașii ședeau la locurile lor și trăgeau la vâsle prin aer, la bătaia de tobă a slujbașilor ce pășeau pe alături. Vederea monstruoasei flote ce se mișca greoi în josul coastei, alunecând în Cornul de Aur, i-a uluit pe apărătorii Cetății.

Ca urmare a acestei manevre a turcilor, forțele apărătorilor s'au subțiat. Acum trebuiau să țină sub supraveghere zidurile dinspre mare, care mai nainte erau de nepătruns vaselor dușmane datorită lanțului care închidea intrarea în strâmtoare.

Mulți italieni pricepuți aveau sarcina de a păzi pozițiile cheie din Cetate. Girolamo Minotto păzea palatul și împrejurimile lui; Pedro Guliano apăra mahalaua Bukoleon; Iacobi Contarini supraveghea fortificațiile portului din afară; Manuil Genovezul, cu un regiment de 200 de arcași și arbaletieri, păzeau mahalalele din jurul Porții de Aur; frații Bocchiardi aveau în pază apărarea Miriandronului; generalul Giustiniani, cu 400 de ostași italieni și greci, era așezat lângă Poarta Sf. Roman, unde turcii dădeau

atacurile lor cele mai puternice. Gabriele Trevisano, căpitanul trimetelor venețiene, păzea turnul din mijlocul canalului; iar Antonio Diedo, căpitanul mercenarilor, avea comanda propriilor vase și ale celor așezate în spatele lanțului. Pe lângă italieni, Cardinalul Isidor al Rusiei păzea Kineghesionul cu 200 de arcași plătiți de Papa. Marele Duce Luca Notaras avea în grijă mahalaua Petriionului. Notaras, un antiunionist, a început să se certe cu Giustiniani în privința strategiei. Unii dintre oamenii Bisericii care se împotriveau unirii cu Roma cereau împăratului să-l demită pe legatul papal, Cardinalul Isidor; dar Împăratul nu a luat în seamă plângerile lor.

Alți marinari, ofițeri și căpitani ai vaselor cretane păzeau părțile din jurul Porții Frumoase. Restul cetățenilor erau rânduiți și așezați după trebuință, împlinind felurite sarcini. S'a dat poruncă ca monahii, preoții și alți slujitori bisericești să se răspândească în tot orașul și să țină slujbe neîncetate pentru salvarea Cetății.

Întrucât vistieria împărătească era goală, lefurile ostașilor s'au plătit atunci când Împăratul a rechiziționat sfinte vase ale Bisericii și ofrande aduse lui Dumnezeu. Acestea au fost topite și s'au făcut bani.

Până la urmă, căpitanul venețian Giacomo Coco l-a convins pe Împărat să-l lase să înfăptuiască focul lichid amestecat cu sulf pentru a arde flota dușmană. Planul trebuia dus la îndeplinire la 24 Aprilie. Însă când genevezii din Cetate au auzit, s'au infuriat că au fost lăsați pe dinafară. Ca să-i împace, s'au înțeles ca ei să dea unul dintre vase. Astfel misiunea a fost amânată până la 28 ale lunii.

Apoi apărătorii au pus în faptă planul lor de a incendia vasele dușmane cu focul grecesc. Și ar fi reușit, dacă trădătorul Faiuzo, un genevez, nu ar fi dezvăluit turcilor secretul. Sultanul a prins vreo patruzeci de tineri marinari greci și italieni și i-a executat. Supărat, Împăratul a poruncit să fie executați prin spânzurare 260 de prizonieri turci. Acest dezastru naval a făcut să izbucnească ciocniri și lupte între genevezii și venețienii din Cetate. Fiecare grup îi învinuia pe ceilalți de nepricepere. A fost nevoie de Împăratul Constantin ca să pună capăt certurilor.

Când Mahomed a aflat ce se întâmplă cu apărătorii, s'a bucurat. Îndată s'a gândit să mute tunurile mari pe vârful dealului Sf. Theodor, dincolo de Galata, spre a scufunda vasele aflate la intrarea în port. Locuitorii genevezi ai Galatei și-au dat seama că Mahomed încerca să le nimicească vasele, așa că au trimis o delegație, cerând pace. Mahomed nu era defel încredințat că vasele geneveze erau doar niște corăbii de negoț. Atacul a început iar primele proiectile turcești au lovit vasul amiral și l-au scufundat. Celelalte vase au ancorat îndată departe de Galata, spre a fi ferite. Aceasta nu l-a împiedicat pe Mahomed să tragă în case, ca să poată continua neîmpiedicat bombardarea vaselor. A fost o minune că după 130 de proiectile nici un alt vas nu a fost lovit și nimeni din cei aflați la bord nu a fost ucis. Casele din Cetate au fost nimicite, dar nimeni nu a murit, afară de o femeie care a fost omorâtă de o piatră desprinsă din ziduri.

Apoi sultanul Mahomed a hotărât că este mai bine să se concentreze asupra dărâmării întăriturilor Cetății decât să-i atace direct pe apărători. Bombardamentul a continuat zi și noapte, dar turcii nu au mai încercat să escaladeze zidurile. Atunci o parte din apărători și-au părăsit posturile și au plecat acasă. Când Împăratul a aflat, a rostit cumplite amenințări la adresa dezertorilor.

Împăratul era îngrijorat că sultanul primea zilnic întăriri proaspete din Asia Mică, pe când apărătorii se împutinau. Văzând împutinarea resurselor lor, unii cetățeni fără minte s'au folosit de prilej ca să stârnească răzmerițe împotriva Împăratului și nobililor. Însă Împăratul și-a văzut de treaba sa și nu i-a pedepsit.

Prin 24 Mai ieșise zvonul că sultanul pregătea cel mai mare atac al său pe uscat și pe mare în ziua de 29 Mai. Deci toată noaptea, sub supravegherea lui Giustiniani, fortificațiile au fost reparate în nenumărate feluri. Giustiniani s'a dovedit un luptător iscusit și a săvârșit multe. A dobândit titlurile de „Izbăvitor” și „Mântuitor al Cetății”, dar n'a putut să-și păstreze această reputație până la sfârșit, fiind biruit de lașitate. Apoi în tabăra dușmană s'a răspândit zvonul că flota italiană și cavaleria și infanteria guvernatorului Ungariei, Iancu de Hunedoara, porniseră să ajute Cetatea și pe apărătorii ei. Mahomed și oamenii săi s'au temut de ce este mai rău. Cuprinși de frică, și-au pierdut încrederea. Nu puteau înțelege cum de oastea lor uriașă, care stăpânea uscatul și marea, nu putuse face nimic după atâtea zile. După numeroase atacuri asupra zidurilor cu tot felul de mașinării, scări și trupe, erau totuși respinși și sufereau pierderi grele.

Apoi erau tot felul de semne rele. Scriitorii au notat unele dintre ele. Venețianul Nicolo Barbaro scrie despre o eclipsă de lună la 22 Mai, care a fost socotită că arată că vechea împărăție avea să piară. O altă prevestire rea a fost socotită norul gros care a acoperit capitala. S'a socotit că aceasta înseamnă că Dumnezeu părăsise Cetatea. Starea de spirit în Cetate era foarte proastă și s'a făcut o ultimă cerere către Maica Domnului. Cea mai sfântă icoană a ei a fost purtată pe umerii credincioșilor de-a lungul ulițelor Cetății. Toți cei ce au putut să plece de pe ziduri s'au alăturat alaiului. Pe când alaiul înainta încet, icoana a alunecat dintr'o dată de pe nășălia pe care era dusă și a căzut pe pământ. Când bărbații s'au grăbit s'o ridice, părea că se făcuse de plumb. Numai cu mare greutate au reușit s'o ridice. După aceea alaiul și-a urmat calea până ce o furtună cu trăsnete s'a abătut asupra Cetății. Le era cu neputință celor ce luau parte la procesiune să stea afară în grindină. Au căzut ploi torențiale, ulițele au fost înecate și copiii erau cât pe ce să fie luați de apă. A fost nevoie ca procesiunea să fie întreruptă. Mânia dumnezeiască s'a văzut atunci când furtuni neobișnuite, cu ploi mari și cu grindină au căzut asupra Cetății, slăbind și mai mult moralul apărătorilor.

Makarios Melissenos scrie că în fiecare noapte un foc cobora din cer, stătea deasupra Cetății și o învăluia în lumină cât era noaptea de lungă. Unii tâlcuiau acest semn ca mânia lui Dumnezeu asupra Cetății, dar alții o socoteau semnul ocrotirii dumnezeiești. Însă sultanul o socotea un semn rău pentru oamenii săi. Hotărâseră chiar să ridice asediul și să plece. La 25 Mai sultanul a făcut o propunere de pace. Avea să cruțe Cetatea, cu condiția să i se plătească un tribut anual; de asemenea, cetățenii aveau să fie lăsați să treacă liberi dacă părăseau Cetatea. Amândouă ofertele lui Mahomed au fost respinse.

În noaptea când se pregăteau să plece, semnul ceresc a coborât ca de obicei, dar nu a învăluit Cetatea. Lumina părea a fi depărtată, apoi s'a risipit și a pierit îndată. Aceasta l-a umplut de o bucurie răutăcioasă pe sultan și curtea sa. Ei au tâlcuit semnul astfel: „Dumnezeu a părăsit acum pe creștini pentru totdeauna!” Oamenii sfinți ai Islamului de pe lângă sultan au declarat că lumina prevestea cucerirea Cetății. Apoi Mahomed și-a amintit ceva și îndată s'a întunecat, pierzându-și încrederea. Se întreba dacă ajutorul din Apus va veni cu adevărat pentru apărătorii Cetății. Al doilea vizir, Zagan Pașa, l-a îmbărbătat, reușind să-l facă să pornească la luptă. Toate acestea au avut loc în seara de 27 Mai.

Apoi Mahomed a poruncit oamenilor săi să se spele de șapte ori, ca astfel, purificați, să se poată ruga lui Dumnezeu pentru izbândă. Apoi Mahomed a vorbit oamenilor săi. Între altele, el a spus: „Aduceți-vă aminte ce zice Profetul în Koran despre războinicii căzuți: bărbatul care moare în bătălie va fi mutat trupește în Rai și va cina cu Mahomed, înconjurat de femei, băieți chipeși și fecioare frumoase.” El le-a făgăduit că dacă Cetatea cade, lefurile lor vor crește îndoit, asigurându-i că vreme de trei zile le va îngădui să caute și să păstreze toate veșmintele și vasele de aur și argint și să robească bărbați și femei de orice vârstă. Atunci oamenii au strigat: *La Ilaha, Muhammad rasulullah*, adică „Este un singur Dumnezeu, iar Mahomed este Profetul lui.” Strigătul s'a auzit limpede în Cetate, dar nimeni nu știa ce se întâmplă.

Mâna de apărători rezistau cu curajul disperării ca să oprească sfârșitul de neocolit. Credința lor se reînnoia prin slujbele de noapte din biserici și hotărârea de neînving a Împăratului Constantin în bătălie, dând pildă supușilor săi. Deși multe atacuri fuseseră respinse, după șapte săptămâni de neîncetat bombardament zidurile Cetății împresurate prezentau spărturi grave. Apărătorii lucrau să dreagă întăriturile sfărâmate ale mării Cetăți, cu zidul ei de 14 mile, șanțul lat și numeroasele turnuri.

ULTIMA NOAPTE

Sfârșitul era aproape. Era Luni, 28 Mai. Știind că momentul hotărâtor era aproape, ostașii și cetățenii au trecut peste orice neînțelegeri. Pe când bărbații erau pe ziduri ca să dreagă întăriturile dărâmate, Împăratul Constantin a poruncit preoților, ierarhilor, călugărilor, femeilor și copiilor să facă o procesiune cu sfintele și cinstitele icoane. Pe când procesiunea da ocol zidurilor, toți cântau cu ochii în lacrimi: „Doamne miluiește.” Toți cerșeau lui Dumnezeu să nu fie dați în mâinile nelegiuitorilor și lepădaților de Dumnezeu vrăjmași. Astfel, jelind, se îmbărbătau unii pe alții să se împotrivescă cu vitejie dușmanului.

Tabăra turcească era liniștită, dar clopotele Cetății băteau și toacele răsunau în vreme ce icoanele și sfintele moaște erau aduse pe umerii credincioșilor. Pe când le purtau de-a lungul ulițelor și de-a lungul zidurilor, s’au oprit să binecuvânteze cu icoanele acele locuri ce suferiseră stricăciuni mai mari. Multime de greci și italieni veneau în urma lor, cântând cântări de slavă și zicând mereu „Doamne miluiește!” Împăratul Ioan s’a alăturat procesiunii iar la sfârșit a ținut un cuvânt dregătorilor și căpeteniilor sale, greci și italieni. El le-a spus că avea să înceapă asaltul. Supușilor săi greci le-a spus că omul trebuie să fie gata oricând să moară pentru Credință, țară, familie sau Împărat. Acum poporul trebuia să fie gata să moară pentru toate aceste pricini deodată. Apoi a început să vorbească despre slava și înaltele tradiții ale Cetății împărătești. A vorbit despre cele 67 de zile de asediu și cum necredinciosul sultan a stârnit războiul ca să nimicească adevărata Credință și să-l pună pe Profetul Mahomed în locul lui Hristos. Apoi i-a îndemnat să-și amintească că erau urmașii eroilor vechii Ellade și Rome și că se cuvine să fie vrednici de strămoșii lor. Cât despre sine, Împăratul a spus că este gata să moară pentru credință, cetate și popor. Apoi s’a întors spre italieni, zicând: „Nobili venețieni, dragii mei frați în Hristos,” după care le-a mulțumit pentru slujba adusă. Adresându-se genovezilor, el a observat că Cetatea nu era numai a sa, ci și a lor, din foarte multe pricini. Apoi i-a îmbărbătat, îndemnându-i să-și arate iscusința. El i-a implorat pe toți să nu se teamă de marele număr de dușmani și de șiretlicurile lor barbare, sfătuindu-i să se înalțe cu duhul și să se poarte cu vitejie și fără șovăire. Apoi a încheiat, zicând: „Cu harul și tăria date de Dumnezeu și cu ajutorul de la Sfânta Treime, în Care ne-am pus toată nădejdea, să-i silim pe dușmani să plece de aici rușinați.”

Toți cei de față s’au ridicat și l-au încredințat pe Împărat că sânt gata să-și jertfească viețile și căminele pentru el. Apoi Împăratul a dat înconjur încăperii și a cerut iertare fiecăruia dacă le-a pricinuit vreo supărare. Toți au făcut la fel, îmbrățișându-se unul pe altul ca niște oameni ce se așteaptă să moară.¹⁶⁴

¹⁶⁴ Runciman, p. 131. Cuvântarea Împăratului a fost consemnată de secretarul său, Sfranțes, și de Arhiepiscopul Mitilinei.

UNIRE ȘI NIMICIRE

Seara se apropia iute și mulțimi de oameni se grăbeau spre Sfânta Sofia. La slujbele din ultimele cinci luni nici un grec ortodox evlavios nu trecuse porțile bisericii acesteia care fusese pângărită de latini și de apostatați. Însă în ajunul prăznuirii Sfintei Theodosia (29 Mai), în ultima noapte de libertate a Cetății, clericii și poporul, indiferent ce simțeau față de Unire, au venit împreună pentru ultima liturghie din Aghia Sofia, dându-și seama că unirea florentină nu i-a salvat și nici nu va putea salva Bizanțul.

Lăsând de-o parte toate neînțelegerile, nici un cetățean, afară de cei ce vegheau zidurile, nu a lipsit de la această disperată slujbă de cerere. Preoții care socoteau că unirea cu Roma era un mare păcat, au venit acum la altar să slujească împreună cu unioniștii. Cardinalul era și el de față, iar alături de el erau episcopi care nu i-au recunoscut niciodată autoritatea. Toți au venit să se spovedească, ca să poată primi Împărtașania, fără să se îngrijească dacă era dată de un ortodox sau de un catolic. Pe când mozaicurile de aur sclipeau în lumina miilor de candelă și lumânări, iar preoții în strălucitele lor veșminte se mișcau solemn, în acea clipă s'a săvârșit o jalnică și nevrednică unire în Biserica Sfânta Sofia.

În toate acele săptămâni de nenumărate atacuri ale turcilor, apărătorii Cetății, cu mila lui Dumnezeu, ținuseră Cetatea, până când sultanul hotărâse să renunțe. Însă ultimele zile au fost un moment de cotitură pentru apărătorii antiunioniști. După ce marea majoritate au cedat în fața unirii, trădând Ortodoxia, au pierdut ocrotirea lui Dumnezeu. Călugărul Ghennadie (Gheorghe Sholarios, viitorul Patriarh), nu a luat parte la slujbe, căci atunci când turcii ajunseseră la porți Ghennadie fugise la Adrianopol.

După aceea toți bărbații în stare de luptă s'au întors la locurile lor. Femeile, între care și călugărițe, s'au grăbit spre ziduri ca să ajute la cărutul pietrelor și al bânelor pentru întărirea zidurilor și al găleților de apă pentru a-i răcori pe ceilalți apărători.

CETATEA ESTE CUCERITĂ

Înainte de ivirea zorilor, turcii au pornit asaltul. Pe uscat planul turcilor a fost acela de a împărți forțele sultanului în trei. Prima parte, având scopul de a-i istovi pe apărători, era alcătuită din trupe turcești de strânsură, prost echipate, cuprinzând slavi, greci și unguri. A doua parte cuprindea regimentele anatoliene comandate de Ișak Pașa. A treia parte era nucleul armatei dușmane, regimentele de ieniceri.

Apărătorii au rezistat cu vitejie, împingându-și înapoi dușmanii de pe ziduri și nimicind câteva mașini de război. Asaltul pe uscat și pe mare a durat două ceasuri, dar cumva apărătorii au reușit să reziste. Din Cetate se aruncau pietre și bolovani grei, ucigând pe mulți dintre agareni. Unii erau arși cu focul grecesc, alții erau împrăștiați cu catapulte și săgeți. Mulți dintre oamenii sultanului voiau să dea înapoi, dar garda sultanului îi mâna înapoi cu bice și bastoane de fier. Cine ar putea povesti strigătele, vaietele răniților și tânguiriile de amândouă părțile? Zarva și strigătele ajungeau până la ceruri.

Împăratul, călare pe calul său, îmbrăbăta și îndemna ostașii să lupte. Între timp generalul Giovanni Giustiniani a fost grav rănit. Văzându-și sângele, s'a albit și și-a pierdut curajul de mai înainte. Împăratul căuta să-l convingă să nu-și părăsească postul, dar Giustiniani își pierduse cumpătul și voia să plece. El a dezertat de la postul său și a plecat după doctori, fără a pune pe cineva în loc la comandă. Când oamenii au văzut că generalul lor lipsea, și-au pierdut cumpătul și s'au tulburat. Împăratul încerca zadarnic să îi ajute. Turcii au băgat de seamă zăpăceala care domnea și au prins curaj.¹⁶⁵

Până la urmă ienicerii lui Mahomed al II-lea au pătruns prin fortificațiile Constantinopolului. Ienicerul Hasan conducea treizeci de cete spre ziduri, mulți alții alăturându-li-se. Când trupele necredincioșilor au ajuns pe ziduri, apărătorii au luat-o la fugă, părăsind zidurile din afară și retrăgându-se în cele dinlăuntru prin poartă și călcându-se în picioare. Împăratul lupta mereu cu vitejie și mulți îi urmau pilda. După ce turcii s'au urcat pe ziduri, i-au risipit pe creștinii de pe zidurile interioare cu proiectile,

¹⁶⁵ Toți scriitorii contemporani pretind că Giustiniani a dezertat în momentul critic, stârnind confuzie între apărători. Există relatări contradictorii despre locul și felul cum a fost rănit. Unii pretind că a primit o puternică lovitură în piept, alții la braț sau la picior. El a murit după câteva zile, în drum spre Hios. Nu se știe nici cine i-a dat lovitura finală. Din datele existente nu se poate trage o concluzie clară.

săgeți și pietre. Mulți apărători luptau, refuzând să se lase robiți și crezând că moartea era mai de dorit decât viața. Împăratul Constantin al XI-lea, în vârstă de 49 de ani, a luptat până la sfârșit și a fost ucis în luptă așa cum dorea.¹⁶⁶ Cetatea a fost luată Marți, 29 Mai, 1453, la două ceasuri și jumătate după răsăritul soarelui. Bizantinilor nu le venea să creadă că Cetatea lor de Dumnezeu păzită căzuse în mâinile necredincioșilor. Acum turcii erau pretutindeni. Apărătorii Cornului de Aur au fugit – mai întâi Cardinalul Isidor, deghizat în cerșetor, și la urmă comandantii venețieni.

Vreme de trei zile și trei nopți sultanul le-a îngăduit oamenilor săi să prade orașul. Turcii prindeau și robeau pe oricine le ieșea în cale, iar cei ce se împotriveau erau uciși. Pământul era acoperit cu grămezi de leșuri. Nenumărate tânguiri se ridicau din rândul doamnelor de viță nobilă, al fecioarelor și călugărițelor robite, care, apucate de păr și de cozi, fuseseră scoase de turci din adăpostul bisericilor. Copii plâneau. Pe la mijlocul dimineții măcelul a încetat: prizonierii vii erau mult mai folositori.

Lucruri de o valoare neprețuită, manuscrise de preț, sfinte icoane și comorile bisericilor erau nimicite. Turcii nu se sfiau să calce în picioare sfintele Taine, vărsate pe pardoseală. Vasele de preț erau trecute din mână în mână iar unele erau sparte. Sfintele icoane, împodobite cu aur, argint și pietre scumpe, erau despuiate de podoabe, aruncate pe jos și călcate. Catapetesmele de lemn din biserici erau dărâmate și preschimbate în paturi și mese. Turcii își îmbrăcau caii cu veșmintele preoțești din mătase, brodate cu fir de aur, iar unele erau folosite ca fețe de masă. Vasele sfinte erau despuiate de perlele prețioase și sfintele moaște erau aruncate peste tot.

Biserica Sfânta Sofia era plină de oameni care căutau un refugiu, rugându-se să se întâmple o minune. Curând ușile au fost dărâmate iar credincioșii au fost prinși. Cei bătrâni și betegi erau uciși pe loc, dar cei mai mulți erau legați și puși împreună în lanțuri. Vălurile și șalurile femeilor erau rupte și slujeau drept funii. Multe fete și femei tinere și frumoase erau aproape rupte în bucăți de către cei ce trăgeau de ele. S'a făcut un lung șir de oameni strâns legați, mânați de ostași către tabără, unde din nou se duceau lupte pentru stăpânirea lor. Însă preoții au continuat să cânte în altar până ce au fost arestați.

Apoi turcii au făcut din vestita biserică un loc de petrecere. Altarul a fost preschimbat în loc de ospăț. Pe sfintele mese erau puse mâncăruri și băuturi, fiind folosite și pentru destrăbălări cu femei din Constantinopol, fecioare și copii.

Plânsete și tânguiri se auzeau din fiecare casă. La răspântii se auzeau țipete și tristețea domnea în toate bisericile, cu gemetele bărbaților și țipetele femeilor. Au fost jafuri, robiri, despărțiri și siluri fără precedent. Nu a rămas nici un loc necercetat și neatins. Chiar grădinile și casele erau căutate și săpate spre a scoate orice bogăție ascunsă.

Apoi Mahomed al II-lea și-a făcut intrarea solemnă în Cetate, care a devenit capitala Imperiului Otoman. Când Mahomed l-a văzut pe unul din ostași încercând să scoată o parte din pardoseala de marmură din Sfânta Sofia, l-a lovit cu sabia și i-a zis: „Îți ajung comorile și robii: clădirile sânt ale mele.” Sultanul, care avea reputația de iubitor al artelor, a păstrat multe din operele de artă ale Cetății și chiar a comandat altele noi.

Astfel Imperiul Bizantin, întemeiat la 8 Noiembrie, 324, de către Flavius Valerius Constantin I cel Mare, s'a sfârșit după mai bine de unsprezece veacuri, cu Constantin al XI-lea Paleologul. Grecii au pus căderea slăvitei lor împărății pe seama păcatelor și apostaziei lor.

¹⁶⁶ Nu se cunoaște o relatare amănunțită a ultimelor clipe ale lui Constantin al XI-lea. Se știe însă că a murit lângă Poarta Sf. Roman. Vezi Dukas, p. 314, n. 289. Turcii pretind că Împăratul, pe când fugea spre Cornul de Aur, a fost decapitat de ieniceri. Vezi Tursun Beg, pp. 36-37.

UN NOU PATRIARH

Aghia Sofia a fost apoi preschimbată în moschee și s'a oprit vandalizarea măreței clădiri. După ce a făcut anumite cercetări, Mahomed a hotărât ca scaunul patriarhal vacant să fie ocupat de monahul Ghennadie. Întreita biserică a Pantocratorului și mănăstirea unde locuise Ghennadie fuseseră prădate. După cercetări, s'a aflat că Ghennadie fusese luat prizonier și vândut unui turc bogat din Adrianopol. Deci sultanul a trimis după Ghennadie, ca să fie adus sub escortă în Cetate. Înainte de cucerire Ghennadie era cel mai strălucit învățat din Constantinopol. Fusese căpetenia partidei antiunioniste și antiapusene din Biserică și de aceea sultanul avea încredere că nu va reîncepe intrigile cu Apusul. De fapt Sholarios a căutat să dea asigurări că Biserica Greacă nu se va uni cu Biserica Romei. Frica de unire i-a bătut pe turci de-a lungul veacurilor cincisprezece și șaisprezece. Unul din motivele pentru care turcii au fost toleranți la început cu Biserica Greacă a fost acela că ea a rămas antiunionistă.

CONSTANTINOPOL ȘI MOSCOVA

Curând după căderea Constantinopolului, Moscova a scuturat jugul turcesc. Fiind singurul principat ortodox independent, ea a devenit centrul Ortodoxiei. În 1472, Ivan al III-lea a luat-o de soție pe Zoe, fiica despotului Thoma Paleologul și nepoata lui Constantin al XI-lea. Zoe fusese crescută catolică iar căsătoria ei fusese aranjată de Papa, cu intenția de a-i câștiga pe moscoviți pentru Roma. Însă prințesa, rebotezată Sofia la căsătorie, s'a convertit din toată inima la Ortodoxie. Astfel Ivan s'a legat de ultima dinastie imperială, punându-și pe arme vulturul bicefal bizantin. Acum Rusia devenea liderul răsăritului creștin, așa cum fusese odinioară Bizanțul. Dacă Constantinopolului fusese a doua Romă, Moscova avea să fie „a treia Romă”. Marile tradiții ale Bizanțului, credința sa, ideile sale politice și spiritualitatea au supraviețuit în Imperiul Rus.

În veacurile ce au urmat, sub jugul turcesc, grecii, bulgarii și sârbii și-au privit Ortodoxia ca expresia individualității lor naționale și spirituale. Ortodoxia i-a ferit de a fi înghițiți de potopul turcesc. Era o vreme de mucenicie. Frumusețea Bisericii nu a pierit sub sabia sultanului. Imperiul pământesc a pierit, dar cel duhovnicesc încă dăinuie.

SCURTE RĂSPUNSURI ORTODOXE LA INOVAȚIILE PAPISTAȘILOR

Credința noastră ortodoxă este bogăția, slava, neamul cununa și lauda noastră.

Iosif Vriennios¹⁶⁷

Referitor la unirea Bisericilor Răsăritene cu Biserica Romei, Marea Biserică a Constantinopolului a dat, în luna August, 1895, un răspuns la *Enciclica Papei Leon al XIII-lea* (1878-1903).¹⁶⁸ Papa Leon spunea că unirea se poate dobândi numai prin recunoașterea lui ca Pontif Suprem, ca cel mai înalt ocârmuitor spiritual și vremelnice al Bisericii Universale și ca unic reprezentant al lui Hristos pe pământ și împărțitorul a tot harul.

Răspunsul ortodox s'a publicat în periodicul patriarhal *Adevărul*. Între semnatari se numărau Patriarhul Anthim al VII-lea al Constantinopolului (1895-1898), Episcopii Nicodim al Kizicului, Filothei al Nicomidiei, Ieronim al Nikeii, Nathanail al Prusei, Vasilie al Smirnei, Stefan al Filadelfiei, Athanasie al Limnosului, Vissarion al Dirraheiei, Dorothei al Belgradului, Nicodim al Elasonului, Sofronie al Karpathiei și Kassosului, și Dionisie al Eleftheropolisului.

Ortodocșii învață că temeiul dreptei Credințe este învățătura Noului Legământ, așa cum este ea înfățișată de Sfinții Părinți, și a celor Șapte Sinoade Ecumenice, comune tuturor Patriarhatelor, fiindcă toate Patriarhatele, inclusiv Roma, fuseseră ortodoxe în primele zece veacuri de creștinism. Patriarhatele Răsăritene subliniază inovațiile grave și neîntemeiate privitoare la credință și la practicile bisericești introduse de Biserica Papală și afirmă că ele sânt în chip limpede potrivnice situației bisericești din primele nouă veacuri, făcând ca multdorita unire a Bisericii Romei cu Patriarhatele Răsăritene să fie cu neputință. Ortodocșii nădăduiesc că Biserica Papală va lepăda aceste inovații eretice și se va întoarce la vechea stare a Bisericii lui Hristos cea Una, Sfântă, Sobornicească și Apostolicească.

¹⁶⁷ Iosif Vriennios (1350 - cca. 1437), conducătorul Academiei Patriarhale și profesor la Universitate, a fost dascălul care a format cele mai strălucite generații de învățați bizantini. Deși cunoștea foarte bine atât literatura apuseană cât și pe cea greacă, ajutându-l pe Împărat să introducă studiile apusene în programul universitar, el s'a opus unirii Bisericilor. Vriennios nu accepta teologia latină și nu abandona tradițiile bizantine. F. Fuchs, *Die hoheren Schulen von Konstantinopel im Mittelalte*, *Byzantinische Archiv*, VII, Leipzig-Berlin, 1926, pp. 73-74; Beck, *Kirche und theologische Literature in Byzantinischen Reich*, München, 1959, pp. 749-750; Steven Runciman, *The Fall of Constantinople 1453*, Cambridge University Press, Londra, 1965, p. 14.

¹⁶⁸ *Praeclara*, datată 1894. În scrisoarea Papei Leon, *Ad Anglos*, datată 1 Aprilie, 1895, se vedește o deosebită preocupare pentru convertirea Angliei. În 1895 el a numit o comisie care să cerceteze validitatea hirotoniilor anglicane. Având în vedere raportul negativ al acesteia, el le-a declarat invalide în *Apostolicae curae*, datată 13 Septembrie, 1896. Preocupat de unire, el a dat la iveală *Bulla Satis cognitum*, datată 1896, în care respinge federalizarea bisericilor ca fiind departe de adevăratul trup tainic al lui Hristos. J.N.D. Kelly, *The Oxford Dictionary of Popes*, Oxford University Press, NY, 1989, p. 312.

1. Filioque

Cea dintâi înnoire a fost *Filioque* („și de la Fiul”), adăugirea la al optulea articol din Crez privitor la purcederea Sfântului Duh. Aceasta vine în directă contrazicere cu cuvintele Mântuitorului, „Dară când va veni Mângâietorul pre carele Eu voi trimite vouă de la Tatăl, Duhul adevărului carele de la Tatăl purcede, Acela va mărturisi pentru Mine” (In. 15, 26). De asemenea, al Doilea Sinod Ecumenic (Constantinopol, 381), care a întregit Crezul de la Întâiul Sinod de la Nikea (325), afirma că Crezul adoptat de către cei 318 Părinți adunați la Nikea trebuie să rămână neclintit și neștirbit. Sfântul al Treilea Sinod Ecumenic de la Efes (431) a dat Canonul 7, care hotăra că nu este îngăduit nimănui să alcătuiască și să scrie un alt Crez, nici să-l dea celor convertiți la Ortodoxie de la orice altă credință, fără numai Simbolul Credinței.

Papa Leon al III-lea, în anul 809, a denunțat în chip sinodal adăugirea lui Filioque. El a pus să se graveze pe două table de argint Crezul primelor două Sinoade Ecumenice, fără Filioque, în greacă și latină, după care a scris: „Acestea eu, Leon, le-am așezat pentru dragostea și paza credinței ortodoxe” (*Haec Leo posui amore et cautela fidei orthodoxae*).

2. Botezul

A doua inovație citată este înlocuirea sfântului Botez cu udarea sau vărsarea (™p..cusij), când apa este turnată (™kcšw) pe capul celui ce se botează, sau cu stropirea (rantismòj), când fruntea sa este stropită cu apă. Verbul grecesc pentru „a boteza” (bapt..zw) înseamnă „a scufunda, a afunda”. El este legat de cuvântul „a înmuia” (bεptein), și nu înseamnă nicidecum „a turna” sau „a stropi”. Botezul prin afundare (katεdusij) era practica obișnuită în Biserica timpurie.¹⁶⁹ Dacă cercetăm fie și înțelesul cuvântului „botez”, vedem îndată că latinii sânt nebotezați. Botezul – fie că îl numim naștere din nou, înnoire etc. – privește întreaga persoană, nu doar un mădular sau o parte a persoanei. Dacă urmările duhovnicești ale Botezului privesc întreaga persoană, atunci și aplicarea sa exterioară se cuvine să cuprindă întreg trupul.

După porunca Domnului (Mt. 28, 19), noi botezăm în numele Tatălui, și al Fiului, și al Sfântului Duh, de trei ori la rând. Hristos a enunțat cele trei ipostasuri separate și deosebite. Canonul 50 al Sfinților Apostoli și Canonul 7 de la al Doilea Sinod Ecumenic definesc întreita afundare. Nu este limpede din ce pricină, începând din veacul al doisprezecelea, latinii au ajuns treptat să părăsească ritualul afundării, deși practica a mai dăinuit în unele locuri cel puțin până la sfârșitul Evului Mediu.

Practica stropirii a fost îngăduită în cazurile de necesitate, atunci când candidatul era grav bolnav sau în primejdie de moarte. În *Didahie* (100-160 d. H.), cel mai vechi manual de botez existent, se înțelege de la sine întreita afundare, iar turnarea este îngăduită numai în cazuri de necesitate, dacă nu se află destulă apă.¹⁷⁰ Cu excepția necesității, Sf. Vasilie cel Mare spune că: „Este o mare nenorocire când cineva moare fără Botez, sau când ceva din Taina Botezului, așa cum ne-a fost predanisită, este lăsat afară”.

¹⁶⁹ Pentru practica afundării în Biserica timpurie vezi *Herma* IX, XVI, 4; Sf. Vasilie, *Despre Duhul Sfânt*, XV (35); Fer. Ieronim, *In Ep. as Eph. comm.* II. IV. 5-6 (PL 26, 496B).

¹⁷⁰ *Didahia* VII, 1-3.

Unele pasaje din Noul Legământ, de pildă: „Câți întru Iisus Hristos ne-am botezat, întru moartea Lui ne-am botezat... Împreună cu El ne-am îngropat prin botez întru moarte, ca în ce chip s’au sculat Hristos din morți prin slava Tatălui, așa și noi întru înnoirea vieții să umblăm. Că de vreme ce împreună-odrasliți ne-am făcut cu asemănarea morții Lui, și învierii Lui vom fi părtași” (Rom. 6, 3-5), și iarăși „Îngropați fiind împreună cu El prin botez, întru carele împreună v’ăți și sculat prin credința în lucrarea lui Dumnezeu, celui ce au sculat pre El din morți” (Col. 2, 12) – aceste pasaje deci arată că îngroparea lui Hristos și ieșirea Sa din mormânt ne dau modelul pe care trebuie să-l urmăm. Deci actul afundării și scoaterii din apă simbolizează mai potrivit îngroparea și învierea împreună cu Hristos. Hristos însuși pomenește aceasta, vorbind cu Iacov și cu Ioan, fiii lui Zevedei, când aceștia i-au cerut să șadă de-o parte și de alta a lui Hristos în slava Sa. Hristos le-a răspuns: „Putea-veți bea paharul carele Eu beau, și cu botezul cu carele Eu mă botez să vă botezați?” Când ei au răspuns că pot, Hristos a zis: „Paharul carele Eu beau cu adevărat veți bea, și cu botezul cu care Mă botez vă veți boteza” (Mc. 10, 38-39).

3. Ostia sau pâinea nedospită

Episcopii ortodocși, în răspunsul lor, au denunțat și o a treia înnoire, înlocuirea pâinii dospite, folosite până atunci în Taina Sfintei Împărtășanii, cu pâinea nedospită sau azima.

Traducerea corectă a locului de la Matthei este următoarea: „Iar **pentru** ziua cea dintâi (τί δὲ πρῆθ |) a azimilor, au venit ucenicii la Iisus, zicând Lui: Unde voiești să gătim Ție să mănânci Paștile?” (Mt. 26, 17). Traducerea engleză (*King James Version*) a redat greșit primele cuvinte prin „Now the first day” („Iar **în** ziua cea dintâi”), pe când în greacă πρῆθ este la cazul dativ, astfel că aici s’ar fi potrivit mai bine prepoziția „for” („pentru”).

Această traducere greșită este în contradicție cu pregătirea Paștilor, care avea loc cu câteva zile înainte de ziua întâi. Pregătirea nu începea în ziua întâi, căci atunci Paștile trebuiau să fie gata de a fi mâncate. În Ieșire citim: „Începând în a 14-a a lunii dintâi, decuseară, veți mânca azime până la 21 ale lunii, până seara. Șapte zile aluat să nu se afle în casele voastre...” (Ieș. 12, 18-19). Deci Paștile Evreiești erau jertfite în seara celei de-a 14-a zile a lui Martie (Nisan). Însă pregătirea lor începea în a zecea zi a lunii și dura până în a treisprezecea, ajunul Paștilor (A Doua Lege 16, 1). Cuvintele „Paștile au venit” se spuneau în ajunul Paștilor, nu în ziua lor. Când Evanghelistul Luca scrie: „Și a venit ziua Azimelor” (Lc. 22, 7), cuvântul „a venit” se folosește în sensul de „stă să vină”.

Evanghelia Sf. Ioan afirmă limpede că era „mai nainte de praznicul Paștilor” (In. 13, 1), atunci când Iisus, după cină, a spălat picioarele ucenicilor (In. 13, 5), a prezis vinderea Sa (Mt. 26, 21; Mc. 14, 18; In. 13, 21) și a luat pâinea și a binecuvântat-o (Mt. 26, 26; Mc. 14, 22). Ucenicii au gătit Paștile în Joia de 13 Nisan (Mt. 26, 19), dar nu înseamnă că le-au și mâncat. Cuvintele lui Hristos, „Cu poftă am poftit **aceste** (τοῦτο) Paști să le mănânc cu voi mai nainte de patima Mea” (Lc. 22, 15) nu se referă la Paștile Legii, ci la Paștile cele Noi pe care El avea să le așeze. De-aceia Hristos nu a spus doar „Paștile”, ci „aceste Paști”.¹⁷¹

Paștile Evreiești se jertfeau sau se prăznuiau în ziua următoare, Vineri, pe la ceasul al șaselea (ora 12:00 p.m.), și se mâncau noaptea cu *azime* (*μαζοs* sau pâine nedospită). Ziua următoare, Sâmbătă, se numea ziua întâi a azimilor, socotită a fi prima din următoarele șase zile ale azimilor, care se încheiau în ziua a douăzeci și una a lunii, seara (Ieș. 12, 18).

După ce Iisus a fost dus de la Caiafa în divanul de judecată, era dimineață (In. 18, 28). Fariseii „nu au intrat în divan, ca să nu se spurce, ci să mănânce Paștile” (In. 18, 28). De aici putem vedea că Iisus nu a mâncat azime sau mielul de Paști în seara de dinainte cu ucenicii Săi, căci nu era ziua azimilor și a Paștilor. Hristos și ucenicii s’au împărtășit de Paștile cele Noi ale Domnului, pe care le-au mâncat cu pâine dospită și stând la masă culcați. Dacă Iisus și ucenicii Săi ar fi mâncat după lege Paștile Evreiești, ar fi fost obligați să mănânce azime stând în picioare și în grabă, cu mijlocul încins, încălțați și cu toiegele în mână (Ieș. 12, 11).

Nici unul din evangheliști nu descrie ceva care să arate o masă de Paști. Niciunde în istorisirile Evangheliei nu este vreo referire la azimă (ζυμα), ci doar la pâine (ῥτοj). Mai mult, Paștile se mâncau uscate, fără sos sau zeamă. Însă noi citim că ucenicii înmuiau în blid și că Hristos le-a întins o îmbucătură

¹⁷¹ Timothy Ware, *Evstratios Argenti*, p. 116; vezi E. Argenti, *Syntagma Kata Azymon (Tratat împotriva azimelor)*, pp. 24-27, 79. Argenti și-a scris tratatul cam prin 1743.

de pâine înmuiată (In. 13, 26). Nici un evanghelist nu ne spune că în meniu ar fi fost miel și ierburi amare. Pe pragul de sus al ușii și pe stâlpii ei nu era sânge. Pe deasupra, Legea Mozaică oprea cu strășnicie ca vreun evreu să iasă pe ușă în noaptea Paștilor. Însă atât evreii cât și Hristos cu ucenicii Săi s'au mișcat fără opreliște în acea noapte de Joi. Chiar și acțiunea lui Iuda, când „îndată a ieșit, și era noapte” (In. 13, 30), nu a fost socotită neobișnuită și nu a stârnit mirare.

Nu, nu era nicidecum o masă de Paști. Hristos, Paștile cele Noi, Mielul lui Dumnezeu (In. 1, 29), S'a jertfit a doua zi, în Sfânta și Marea Vineri. Sfinții Părinți învață că Hristos S'a jertfit pe Cruce tocmai în ziua și în ceasul în care Paștile Legii erau jertfite. Hristos este preot după rânduiala lui Melhisedec (Ps. 109, 4; Evr. 5, 6 și 10, 20), iar nu a lui Aaron (Evr. 7, 11). Azimile țin de preoția lui Aaron, dar despre Melhisedec se spune că a pus înainte pâine (☞*toij*), nu azime (Fac. 14, 18).

Sfinții Apostoli au făcut așa cum au învățat de la Iisus, Pâinea cea adevărată (In. 6, 32), Pâinea cea vie a vieții (In. 6, 35 și 51). Ei au săvârșit întotdeauna Taina Euharistiei cu pâine dospită. Biserica lui Hristos, învățată de Apostoli, păstrează aceeași lege neschimbată. Citim că cei din Biserica din început „erau așteptând întru învățătura apostolilor și întru împărtășirea și întru frângerea pâinii și întru rugăciuni” (Fap. 2, 42). Prin „frângerea pâinii” ei numeau Taina Împărtășaniei. Același lucru este făcut și de către Sf. Pavel (Fap. 20, 11). El a scris despre aceasta și în Epistola Întâi către Corintheni, zicând că „Domnul Iisus, în noaptea întru care S'a vândut, a luat **pâine**” (2 Cor. 11, 23).

Canonul Apostolic 70 oprește pe orice cleric, sub pedeapsa caterisirii, să prăznuiască sărbătoarea azimilor împreună cu Iudeii. Din vremea lui Hristos și până la 1053, Biserica Apuseană a săvârșit Messa cu pâine dospită. Cel ce a înlocuit-o cu azime pentru prima dată a fost Papa Leon al IX-lea (1049-1054). Toți cei ce au scris despre Dumnezeiasca Liturghie, precum Apostolul Iacov, fratele Domnului, Sf. Vasilie cel Mare și Sf. Ioan Hrisostom, au spus că Euharistia trebuie să se săvârșească cu pâine, nu cu ostii nedospite sau azime.

4. Sfințirea Darurilor

A patra înnoire este legată de sfințirea ce are loc în Messa catolică. Romano-catolicii cred că pâinea și vinul se sfințesc numai prin rostirea cuvintelor lui Hristos: „Acesta este Trupul Meu ... Acesta este Sângele Meu” (Mt. 26, 26; Mc. 14, 22 și 24). În Liturghia Bisericii Răsăritene ortodoxii au avut totdeauna chemarea (☞*Ep...klhsij*) pentru prefacerea (☞*metastoiceioŪmena*) pâinii și vinului în însuși Trupul și Sângele lui Hristos. Biserica Una Sfântă Sobornicească și Apostolicească a celor Șapte Sinoade Ecumenice, în acord cu vechile ritualuri creștine ale Romei și Galiei, susține că preacuratele Daruri se sfințesc după rugăciunea de chemare a Duhului Sfânt, prin binecuvântarea preotului, nu prin „cuvintele de instituire”.

Biserica Răsăriteană afirmă că în Scriptură citim că Domnul Iisus mai întâi a luat „pâinea și, binecuvântând, a frânt” (Mt. 26, 26; Mc. 14, 22); apoi „luând paharul și mulțumind, au dat lor” (Mt. 26, 27; Mc. 14, 23). Hristos a sfințit pâinea și vinul prin mulțumire, binecuvântare și chemare. Când Hristos a frânt pâinea, ea era de-acum Trupul Său. Sfințirea vine înainte de frângere. Rugăciunea rostită de Hristos era una de sfințire, căci altfel de ce ar mai fi spus Hristos: „Luați, mâncați, acesta este trupul Meu.” Hristos împărțea ucenicilor Săi ceea ce mai întâi binecuvântase și sfințise. Când Iisus a împărțit ceea ce mai înainte sfințise, darurile aveau încă chipul pâinii și vinului. Deci Domnul a explicat: „Acesta este Trupul Meu ... Acesta este Sângele Meu”. Acestea nu sânt cuvinte de sfințire, ci noi le numim sacramentale (☞*musthriëdh*), căci ele limpezesc înțelesul Tainei. Observăm că Hristos nu spune: „Să fie acesta”, sau „să se facă” Trupul Meu, sau „Acesta se face Trupul Meu”. Hristos spune: „Acesta este”, căci materiile se făcuseră de-acum Trupul Său. La fel este și în celelalte Taine al Bisericii Ortodoxe: sfințirea se săvârșește prin rugăciune, nu prin citirea istorisirii scripturale sau prin repetarea cuvintelor lui Hristos.

Potrivit teologiei sacramentale latine, preotul reprezintă pe Hristos și acționează în locul Lui, sfințind azimile prin puterea sa. În Liturghia Bizantină preotul nu vorbește ca persoana lui Hristos, ci se roagă lui Dumnezeu să săvârșească prefacerea. Ortodoxii, cu smerenie, cu rugăciuni și cereri fierbinți, stăruie către Cerescul Părinte să trimită pe Preasfântul Său Duh, ca El să săvârșească acea dumnezeiască schimbare.

5. Participarea mirenilor la Taina Împărtășaniei

A cincea înnoire este cea a împărtășirii sub o singură specie, excluzând pe mireni de la împărtășirea potirului. Potirul este îngăduit numai clericilor, contrar poruncii Domnului: „Beți dintru acesta toți” (Mt. 26, 27). Oare nu a spus Hristos: „De nu veți mânca trupul Fiului Omului și nu veți bea sângele Lui, nu veți avea viață întru voi. Cea ce mănâncă trupul Meu și bea sângele Meu are viață vecinică, și Eu voi învia pre el în ziua cea de apoi. Că trupul Meu adevărat este mâncare, și sângele Meu adevărat este băutură” (In. 6, 53-55). Este cu neputință de împăcat practica latină cu cuvintele rostite de Mântuitorul.

Totuși la începutul anilor 1960, începând cu Papa Ioan al XXIII-lea (1958-1963), și încheind cu Papa Paul al VI-lea (1963-1978), Conciliul Vatican II a discutat „reșezarea ritualurilor” prin care Biserica Romano-catolică dă mirenilor potirul Împărtășaniei. Astfel, după ce primește ostia (azima sfințită), cel ce se împărtășește poate să se împărtășească și de potir. Missalul (Liturghierul) roman permite și înmuierea ostiei în vin.

O altă înnoire a latinilor era refuzul de a da Sfânta Împărtășanie copiilor. Erau refuzați tocmai copiii, pe care Hristos i-a luat în brațele Sale și i-a binecuvântat, și pentru care a dat porunca să fie lăsați să vină la El (Mt. 19, 14; Mc. 10, 14; Lc. 18, 16). Deși mustrarea Sa i-a făcut pe ucenici să se îndrepte, ea nu a avut nici un efect asupra papistașilor.

6. Purgatoriul

A șasea înnoire a papalității este credința în focul curățitor sau purgatoriu. Conform învățaturii romano-catolice, purgatoriul este locul sau starea de pedeapsă vremelnică, unde cei ce au murit în harul lui Dumnezeu își ispășesc păcatele neiertate mai puțin grave. Ei suferă pedeapsa pentru păcatele iertate, care este totuși necesară înainte de a fi primiți întru vederea preafericită. Ortodocșii nu primesc existența purgatoriului și necesitatea unei pedepse vremelnice pentru păcatele ce au fost iertate.

Temeiul doctrinei medievale a purgatoriului se află în scrierile Episcopului Augustin al Ipponei (354-430). El susținea că soarta sufletului individual se hotărăște îndată după moarte și învăța despre absoluta certitudine a chinurilor purificatoare în viața viitoare.¹⁷²

Theologul scolastic Thoma din Aquino (cca. 1225- 1274) învăța că vina (*culpa*) păcatului venal este ispășită îndată după moarte printr'un act de desăvârșită milostenie, dar totuși pedeapsa trebuie suferită. După părerea lui, cel mai mic chin în purgatoriu este mai mare decât cel mai mare chin de pe pământ, fiind totuși alinat de certitudinea mântuirii care așează sufletele sfinte în pace adâncă, în ciuda suferințelor lor. Acestea pot fi ajutate prin consimțământul credincioșilor și mai ales prin slujirea unor Messe pentru ei, doctrină întemeiată pe Părtășia Sfinților, de la care sânt excluși numai cei din Hades sau Limb.

De fapt învățătura oficială a Bisericii Romano-catolice despre purgatoriu a fost definită la Sinoadele de la Lion (1274) și Florența (1439), ținute în vederea împăcării cu grecii ortodocși. Grecii, în frunte cu Sf. Marcu al Efesului, au contestat mai ales conceptul de foc material și separarea vinei de pedeapsă.

Biserica Romano-catolică încurajează oficial oferirea de Messe, indulgențele, rugăciunile publice și private, ca și faptele evlavioase în folosul sufletelor din purgatoriu. Ortodocșii osândesc sistemul de indulgențe date de Pontiful Suprem. Conform *Codului latin de drept canonic*, indulgența este definită ca „Absolvirea înaintea lui Dumnezeu a pedepsei vremelnice datorate păcatului, după ce vina acestuia a fost iertată, atunci când autoritatea bisericească dăruiește din tezaurul Bisericii, în folosul viilor în chip de absolvire, și în folosul morților în chip de mijlocire.”¹⁷³

Ortodocșii resping de asemenea credința catolică potrivit căreia tezaurul infinitelor merite ale lui Iisus Hristos și al supraabundentelor merite ale Fecioarei Maria și ale sfinților (alcătuind Biserica

¹⁷² *De Civitate Dei*, XXI, 13 și 24.

¹⁷³ Canonul 911. John K. Ryan, „Indulgence”, *The Encyclopedia Americana*, 1957, p. 77. „Indulgența înseamnă iertarea în fața lui Dumnezeu a pedepsei vremelnice datorate păcatelor a căror vină este ștearsă deja, iertare pe care credinciosul bine dispus sufletește o obține în condiții determinate, prin acțiunea Bisericii care, în calitate de distribuitor a răscumpărării, împarte și aplică, prin autoritatea ei, tezaurul îndestulărilor aduse de Cristos (sic!) și de sfinți”. (*Catehismul Bisericii Catolice*, Arhiepiscopia Romano-Catolică de București, 1993, p. 322.)

Biruitoare), pot fi transferate spre a micșora pedeapsa vremelnică pentru membrii Bisericii de pe pământ (Biserica Luptătoare) și, de asemenea, pentru sufletele din purgatoriu (Biserica Pătimitoare).

Episcopii ortodocși au dezaprobat faptul că Biserica Papală, începând din veacul al doisprezecelea, a născocit și a îngmădit asupra persoanei Papei, ca unul ce ar fi cu deosebire privilegiat, o mulțime de înnoiri privitoare la focul curățitor. Între aceste înnoiri se numără supraabundența virtuților sfinților și distribuția lor celor ce au nevoie de ele, etc. De asemenea ortodocșii nu sânt de acord cu Biserica Romei asupra faptului că dreptii primesc deplina răsplată înainte de învierea de obște și de Judecata de obște. Ortodocșii citează pilda lui Lazăr, unde se pomenește de sânul lui Avraam (Lc. 16, 32), locul fericirii – ca și de Hades, locul pedepsei. Pilda nu pomenește nimic despre vreun loc de mijloc pentru pedeapsa vremelnică. Ortodocșii își întemeiază răspunsul negativ la întrebarea dacă dreptii adormiți ating deplina fericire pe cuvintele Sf. Pavel. Vorbind despre cei din vechime, el spunea că „aceștia toți, mărturisiți fiind prin credință, nu au luat făgăduința, Dumnezeu ceva mai bun pentru noi mai nainte văzând, ca să nu ia fără de noi desăvârșirea” (Evr. 11, 39-40).

7. *Imaculata concepție (Neprihănită zămislire)*

O altă dogmă specific latină acordă Fecioarei Maria privilegiul de a fi fost zămislită fără păcatul strămoșesc. Dogma Imaculatei Concepții a Mariei a fost definită de Papa Pius al IX-lea (1846-1878) la 8 Decembrie, 1854, în Bulla *Ineffabilis Deus*. Cele mai importante cuvinte ale definiției sale sânt următoarele: „...Prin autoritatea Domnului nostru Iisus Hristos, a fericitorilor Apostoli Petru și Pavel, și prin propria autoritate, declarăm, rostim și definim că doctrina care susține că Preafericita Fecioară Maria, încă din primul moment al zămislirii ei, printr'un har și un privilegiu unic al lui Dumnezeu Atotputernicul, în vederea meritelor lui Iisus Hristos, mântuitorul neamului omenesc, a fost ferită de orice prihană a păcatului originar, este descoperită de Dumnezeu, și deci să fie neclintit și neconținut crezută de către toți credincioșii.”¹⁷⁴

Biserica Ortodoxă susține că Fecioara și-a primit ipostasul din sămânța lui Adam celui pământesc, fiind născută din Sfinții Ioachim și Anna. Sf. Epifanie al Chiprului (cca. 315-403) scrie că Maria „era femeie cu firea, nedeosebindu-se întru nimic de celelalte. Ea a fost zămislită prin unire trupească și sămânță bărbătească...”¹⁷⁵ Apoi, „Maria nu este Dumnezeu și nu a primit un trup din cer, ci din împreunarea bărbatului cu femeia; și după făgăduința, asemeni lui Isaac, ea a fost pregătită să ia parte la dumnezeiasca iconomie”.¹⁷⁶ Sf. Amvrosie, Episcopul Mediolanului, tâlcuiește: „Între toți cei născuți din femeie nu este nici măcar unul care să fie desăvârșit sfânt, afară de Domnul Iisus Hristos...”¹⁷⁷

Nimenea între vechii Sfinți Părinți nu zice că Dumnezeu în chip minunat ar fi curățit pe Fecioara Maria pe când era încă în pântecul Annei. Numai Iisus Hristos este deplin curat de tot păcatul, fiind supus doar morții silnice; toți ceilalți, născuți din Adam și Eva, au purtat un trup supus legii păcatului și morții. Mulți Părinți au arătat fără greș că Fecioara Maria, la fel ca toți oamenii, a dus război cu păcătoșenia, dar a ieșit biruitoare asupra ispitelor și a fost mântuită de dumnezeiescul ei Fiu.

Sfântul Ioan Maximovici (†1966) afirmă că Biserica învață că, prin căderea lui Adam și a Evei, tot neamul omenesc a moștenit moartea, fiind robit diavolului prin patimi. Urmașii lui Adam și Eva nu sânt vinovați de gustarea din fruct a celor dintâi părinți; noi nu sântem pedepsiți pentru acest prim păcat sau „păcatul strămoșesc”, „păcatul originar”. Dacă am susține neadevărata învățătură heterodoxă că Maica Domnului a fost păzită de acest „păcat strămoșesc”, prin aceasta Îl facem pe Dumnezeu nemilostiv și nedrept. Dacă Dumnezeu a păzit-o pe ea, de ce atunci nu curățește pe toți oamenii? Însă aceasta ar însemna să-i mântuiască pe oameni înainte de naștere, fără voia lor. Această învățătură ar însemna tăgăduirea tuturor virtuților ei. La urma urmei, dacă Maria, încă în pântecul Annei fiind, atunci când nu putea să dorească măcar ceva, fie bun sau rău, a fost păzită de harul lui Dumnezeu de toată

¹⁷⁴ Walter S. Drum, S. J., „Immaculate Conception”, *The Encyclopedia Americana*, 1957, p. 711.

¹⁷⁵ „Împotriva Colliridienilor”, *Panarion*, apud Fer. Arhiep. Ioan Maximovici, *The Orthodox Veneration of the Mother of God*, St. Herman of Alaska Brotherhood, Platina CA, 1987, p. 40.

¹⁷⁶ „Împotriva Antidikomarioniștilor”, *Panarion*, apud Fer. Arhiep. Ioan Maximovici, op. cit., p. 41.

¹⁷⁷ *Comentariu la Luca*, cap. 2, apud Fer. Arhiep. Ioan Maximovici, ibid.

necurăția, iar apoi prin același har a fost păzită de tot păcatul chiar și după naștere, atunci care mai este virtutea ei? Ea ar fi fost pusă în starea de a nu putea să păcătuiască.¹⁷⁸

¹⁷⁸ Fer. Arhiep. Ioan Maximovici, *The Orthodox Veneration of the Mother of God*, op. cit., p. 45.

Fecioara, ca o adevărată fiică a lui Adam și Eva, a moștenit și moartea. Ea nu se afla în starea de a nu putea să moară vreodată. Astfel, Sf. Ioan Damaschin scrie la praznicul Adormirii ei: „Din coapse muritoare ieșind, Curată, cu firea deopotrivă sfârșitul ai avut”.¹⁷⁹

Fericitul Arhiepiscop Ioan spune apoi că Fecioara nu fusese pusă în starea de a nu putea să păcătuiască, ci s'a îngrijit neconținut de a sa mântuire și a biruit toate ispitele.¹⁸⁰

Dreptatea și sfințenia Fecioarei Maria s'a arătat în faptul că ea, fiind „om cu patimi asemenea nouă”, așa a iubit pe Dumnezeu și s'a dat pe sine Lui, încât prin curăția și virtutea ei a fost ridicată mai presus de toate făpturile.¹⁸¹

8. Supremația papală

Iată ce spune o proclamație oficială a Conciliului Vatican I (1870): „Papa este Hristos prin dregătorie, Hristos prin jurisdicție și putere... Ne închinăm înaintea glasului tău, Sfinte Părinte, așa cum ne-am închina înaintea lui Hristos Însuși.”¹⁸² Papa Leon al XIII-lea declara: „Noi ținem pe acest pământ locul lui Dumnezeu cel Atotputernic”.¹⁸³ Papa Pius al X-lea (1903-1914) a spus: „Papa este nu numai un reprezentant al lui Iisus Hristos, ci este Iisus Hristos Însuși, ascuns sub vălul trupului. Vorbește Papa? Iisus Hristos Însuși este cel ce vorbește”.¹⁸⁴ Papa Pius al XI-lea (1922-1939) a rostit următoarele: „Voi știți că sânt Sfântul Părinte, reprezentantul lui Dumnezeu pe pământ, Vicarul lui Hristos, ceea ce înseamnă că eu sânt Dumnezeu pe pământ”.¹⁸⁵

Conform Conciliului Vatican I, Papa era infailibil când definea o doctrină privitoare la credință sau morală. Conform acestei dogme, o astfel de definiție este infailibilă chiar înainte de a fi fost primită de Biserica Latină. De asemenea, Biserica Romei învață că aceeași infailibilitate aparține oricărei învățături predate ca parte a depozitului revelației de către întregul corp al episcopilor în unire cu Roma, fie într'un Sinod Ecumenic, fie în afara lui.

Obișnuita plângere a ortodocșilor împotriva Romei este faptul că pune pe seama unui singur episcop negreșelnicia ce nu aparține de fapt nici acestuia singur, nici ierarhiei în general, ci numai Trupului lui Hristos ca întreg. Infailibilitatea nu se confundă cu nepăcătuirea. Nu este scopul nostru să înfățișăm căderile morale ale papilor, căci ele sânt bine cunoscute de toți, iar astăzi nici Roma nu mai neagă faptele lor. Un papă ortodox, care rămâne în adevăr, este întâiul între episcopi. El se bucură de primatul de cinstire sau al rangului, dar nu de supremație a puterii sau domniei.¹⁸⁶

Ultimul răspuns al episcopilor ortodocși este adresat supremației papale. Ortodocșii dovedesc prin referirea la Părinți și la Canoanele Sinoadelor Ecumenice că Papa nu a fost niciodată socotit suprema autoritate și capul infailibil al Bisericii, ci doar întâiul episcop ca rang, întâiul între egali, acest privilegiu de cinstire fiindu-i acordat pentru că era episcopul cetății de scaun a Imperiului. Ortodocșii susțin că fiecare episcop este capul Bisericii sale. El se supune numai hotărârilor și canoanelor sinodale ale Bisericii Universale, singura care este fără greșală. Ei afirmă de asemenea că Episcopul Romei nu face excepție de la regulă (vezi Canonul 6 de la Întâiul Sinod Ecumenic).

Canonul 28 de la al Patrulea Sinod Ecumenic (Halkidon, 451), spune: „Acesteași și noi poruncim și hotărâm pentru presvia (privilegiile) Preasfintei Biserici a acestui Constantinopol, Roma cea Nouă. Fiindcă scaunului Romei celei Vechi, pentru că împărăția cetatea aceea, Părinții dupre cuvânt i-au dat presvia întâietății; și cu aceștia chip pornindu-se și preaiubitorii de Dumnezeu Episcopii cei 150, cele deopotrivă presvii le-au dat și preasfântului Scaun al Romei celei Noi, cu drept cuvânt judecând că

¹⁷⁹ Θνητής εξ οσφύος προαχθείσα, τή φύσει κατάλληλον Αγνή, τήν εξοδον διήνυσας (*Mineiul pe August*, Ziua a 15-a, Cântarea a 3-a a Canonului, Glas 4.) Traducerea românească actuală (*Mineiul pe August*, Ed. IBMBOR, București, 2003, p. 183) este confuză, neredând sensul din original: „Din coapse muritoare ieșind, Curată, cu firea asemenea fiind, odihnă ai primit.” (N. tr.)

¹⁸⁰ Fer. Arhiep. Ioan Maximovici, op. cit., p. 44.

¹⁸¹ Ibid., p. 45.

¹⁸² Proclamație oficială Vatican I, 9 Ianuarie, 1870.

¹⁸³ *Great Encyclical Letters of Pope Leo XIII*, 20 Iunie, 1894.

¹⁸⁴ The Cenacle, *The Myth of Papal Infallibility*, The St. John of Kronstadt Press, Liberty, TN, 1990, p. 13.

¹⁸⁵ Dom Cuthbert Butler, *Vatican I, Commentary Vol. I*, Newman, Westminster, MD, 1962; Dr. B. Brewer, *Missions to Catholics Int., Scriptural Truths for Roman Catholics*; Cenacle, *The Myth of Papal Infallibility*, op. cit., p. 701.

¹⁸⁶ Evstratios Argenti, Manuscrisul 32 din Biblioteca George Zaviras (Budapesta, 1744-1804), pp. 42-43. Biblioteca Zaviras se află acum la Biblioteca Institutului de Greacă Modernă de la Universitatea Budapesta (Colecția Zaviras).

cetatea ceea ce s'a cinstit cu împărăție și cu Singlit (Senat), să dobândească și presviile cele deopotrivă cu împărăteasca cetate, Roma cea Veche, ca și întru lucrurile cele bisericești ca aceea să se mărească, a doua după aceea fiind" (*Pidalion*).

Theologii papali spun că Apostolul Petru a primit un dar aparte care l-a făcut să fie singura temelie a Bisericii. Ei fac trimitere la locul din Evanghelie, „Tu ești Petru (σὺ εἶ Πέτρος), și pre această piatră (τὴν πέτρην) voi zidi Biserica Mea, și porțile iadului nu o vor birui. Și voi da ție cheile împărăției cerurilor, și tot ce vei lega pe pământ, legat va fi în ceruri, și tot ce vei dezlega pe pământ, dezlegat va fi în ceruri” (Mt 16, 18-19).

Biserica Ortodoxă declară că nu persoana lui Petru este piatra Bisericii, ci credința pe care el a mărturisit-o și asupra căreia a dat mărturie, zicând: „Tu ești Hristosul, Fiul lui Dumnezeu celui viu” (Mt. 16, 16). Tocmai pe această mărturisire și pe această credință stă neclintită mântuitoarea propovăduire a Evangheliei de către toți apostolii și de către urmașii lor. Pe deasupra, cuvintele grecești ταύτην τὴν πέτρην („această piatră”) sânt de genul feminin; ele nu se pot referi la persoana lui Petru.

Când Apostolul Petru a primit „cheile” sau stăpânia duhovnicească, aceasta a avut același temei, mărturisirea sa. Să ne îndreptăm atenția și asupra cuvintelor Mântuitorului, „voi zidi Biserica Mea”. Cuvântul „voi zidi”, ο,κδομῶ, este un verb la viitor care se referă la întemeierea Bisericii după Înviere și după Pogorârea Duhului Sfânt. Apoi, a spune „voi zidi” înseamnă că noi mădulare urmează a se adăuga obștii prezente, Petru și mărturisirea sa fiind doar o „piatră” din clădirea Bisericii.

Potrivit dumnezeiescului Pavel, mădularele trupului lui Hristos, care este Biserica (Col. 1, 24), sânt zidite „pre temelia apostolilor și a prorocilor, fiind piatra cea din capul unghiului însuși Iisus Hristos” (Ef. 2, 20). Deci îngrămădirea de privilegii excesive asupra Episcopului Romei ca urmaș al Apostolului Petru înseamnă o nouă dogmă.

Iată ce spun Părinții apuseni împotriva supremației papale. Sf. Amvrosie scria: „Credința este temelia Bisericii, căci nu de persoana, ci de credința lui Petru s'a zis că porțile iadului nu o vor birui pre dânsa; mărturisirea credinței este cea care a biruit iadul.”¹⁸⁷ Adevărul mărturisit de ucenicul Petru este temelia Bisericii; și nici o făgăduință nu s'a dat persoanei sale.¹⁸⁸ Sf. Ilarie din Poitiers (†358) recunoaște că pe piatra mărturisirii lui Petru, adică pe dumnezeirea lui Iisus Hristos, este zidită Biserica.¹⁸⁹ El adaugă: „Nu este decât o singură temelie neschimbabilă, acea singură piatră mărturisită prin gura lui Petru: Tu ești Fiul lui Dumnezeu celui viu”.¹⁹⁰

Un contemporan al acestor doi Părinți apuseni, Sf. Ioan Gură de Aur, întru o împreună glăsuire cu alți Părinți greci, nu recunoaște nici o stăpânire covârșitoare apostolicității romane. Sf. Ioan spune că Apostolii erau de aceeași vrednicie. Petru și Pavel erau deopotrivă cei dintâi între Apostoli: unul pentru Iudei și celălalt pentru neamuri. „Hristos a împărțit oștirea Sa în două părți, și a încredințat lui Petru pe Iudei și lui Pavel neamurile. Cele două părți ale oștirii sânt osebite, însă generalul este unul.”¹⁹¹ Deci Petru nu a primit niciodată o stăpânire covârșitoare asupra Creștinătății. De fapt, atunci când apostolii s'au adunat la Sinodul de la Ierusalim, nu Petru a prezidat, ci Iacov, fratele Domnului, și hotărârea lui a fost cea primită de toți (Fap. 15, 19). Unde era supremația lui Petru când Sf. Pavel „de față i-a stătut împotrivă, că era vrednic de înfruntare” (Gal. 2, 11)?

La Întâiul Sinod Ecumenic, cei 318 Sfinți Părinți au alcătuit canonul Noului Testament și așezarea cărților lui. Departe de a socoti că Sf. Petru avea vreo supremație, Sinodul nu a așezat Epistolele lui mai întâi, ci acolo unde le era locul, după multele Epistole ale Sf. Pavel și după Epistola Sf. Iacov. În cele două Epistole scrise de Sf. Petru el nu pomenește nici o singură dată de Roma; și nici un scriitor din Noul Testament nu aduce vreo mărturie despre Sf. Petru ca fiind legat de Roma.

Singurul cap al Bisericii a fost, este și va fi Iisus Hristos Însuși. Ortodocșii cred și încuviințează, o dată cu Apostolul Pavel, că Hristos este Capul (Ef. 4, 15) și că Iisus este „capul trupului Bisericii, carele este începătură, întâi născut din morți, ca să fie întru toate el cel întâi” (Col. 1, 18).¹⁹²

¹⁸⁷Sf. Amvrosie, *De Incarnatione (Despre Întrupare)*, cap. 4 (32, 33), 5 (34).

¹⁸⁸ Cf. Wladimir Guettée, *Papalitatea schismatică*, Ed. Biserica Ortodoxă, Alexandria, 2001, p. 123.

¹⁸⁹Sf. Ilarie din Poitiers, *De Trinitate (Despre Treime)*, Cart. a VI-a, cap. XXXVI.

¹⁹⁰Ibid., Cart. a II-a, cap. XXIII.

¹⁹¹ Omilii la Gal., 2, 11, apud Guettée, *Papalitatea schismatică*, p. 114.

¹⁹² Inovațiile de mai sus sânt luate din principalele paragrafe ale *Răspunsului Marii Biserici din Constantinopol la Enciclica Papei Leon al XIII-lea*. Vezi Apostolos Makrakis, *The Innovations of the Roman Church*, ed. a 2-a, Orthodox Christian Educational Society, Chicago, IL, 1966; *Logos*, 1129, Athena, 1895.

Papa Grigorie I cel Mare (590-604), al patrulea și ultimul dintre tradiționali „doctori ai Bisericii” Latine, a adresat o scrisoare Patriarhului Constantinopolului Ioan al IV-lea Postnicul, protestând împotriva titlului de „Patriarh ecumenic”¹⁹³. Este o scrisoare faimoasă, care osândește în chip absolut papalitatea modernă. Iată câteva fragmente grăitoare: „Petru, cel dintâi dintre apostoli, a fost mădular al Bisericii celei sfinte și universale. Pavel, Andrei, Ioan – au nu sânt ei capii oarecăror neamuri? Și cu toate acestea, toți sânt mădulare sub un singur Cap. Și ca să zic în scurt, sfinții înainte de lege, sfinții sub lege și sfinții sub har, au nu alcătuiesc ei toți trupul Domnului? Au nu sânt ei mădulare ale Bisericii?”¹⁹⁴

Roma se poate mândri că Sf. Petru a făcut-o vestită prin mucenicia sa la Roma. Pentru a-l cinsti pe verhovnicul apostolilor, în amintirea muceniei sale, Sinodul Ecumenic de la Halkidon a oferit Episcopilor Romei titlul onorific de „universal”. Sf. Grigorie afirmă că Sinodul a dorit să cinstească pe episcopi, ca o cinstire dată Sfântului Petru. Pretențiile episcopilor moderni ai Romei însă ar vrea să ne facă să credem că aceștia sânt investiți prin drept divin nu numai cu titlul de „Episcop universal” și „Părinte de obște al credincioșilor”, ci și cu „suveranitate universală”.¹⁹⁵ Chiar dacă cineva ar accepta că Apostolul Petru este temelia episcopatului la Roma, aceasta nu ar da un drept divin de autoritate supremă fiecărui Papă următor.

Papa Grigorie continuă: „Titlul de ‘universal’ a fost oferit de către sfântul Sinod din Halkidon episcopului scaunului apostolic, al căruia slujitor sânt prin harul lui Dumnezeu. Dar nici unul din înaintașii mei n’a voit a se sluji de acest cuvânt necuvios, pentru că, într’adevăr, dacă un patriarh este numit universal, se ridică tuturor celorlalți titlul de patriarh”.¹⁹⁶ Sf. Grigorie se socotea un Patriarh egal cu ceilalți Patriarhi. El socotea că titlul de „Episcop Suprem al Bisericii Universale” este hulitor, deși astăzi acesta este unul dintre titlurile oficiale ale Papei Romei.

Papa Grigorie, citând *Epistola către Romani*, numește pe acești Romani „ucenicii” Sfântului Pavel. Când dumnezeiescul Pavel a scris epistola sa către creștinii din Roma, prin anii 56-57 d. H., nu erau la Roma decât puțini creștini. El își începe Epistola cu cuvintele: „*Tuturor celor din Roma, iubiților lui Dumnezeu, celor chemați sfinți*” (Rom. 1, 7). Deși Sf. Pavel pomenește 27 de persoane din Roma, între aceștia nu include niciodată numele Sfântului Petru. Dacă Apostolul Petru ar fi fost episcop acolo, cu siguranță că Pavel l-ar fi salutat. Este de asemenea foarte semnificativ că Pavel nu-și începe adresarea cu salutul către „biserica” din Roma, căci nu exista o biserică a întregii cetăți la Roma. Pe atunci creștinii se adunau în casa lui Priskilla și Akila (Rom. 16, 3). Ei veniseră la Roma din toate ținuturile, după ce fuseseră evanghelizați de către Sf. Pavel. Romanii l-au rugat pe Pavel să îi viziteze și să-i învețe. Pavel le-a răspuns prin Epistolă, arătând că avea să evanghelizeze Roma (Fap. 19, 21). Sf. Pavel a sosit la Roma după trei ani, dar nu liber, ci ca prizonier, sub pază armată (Fap. 28, 16).

Apostolul Pavel a fost cel care a întemeiat o Biserică la Roma (Fap. 28, 15). El a pus episcop pe ucenicul său Linus¹⁹⁷. Linus a fost cel dintâi episcop al Romei, dar spre sfârșitul veacului al II-lea sau începutul celui de-al III-lea, Apostolul Petru a început a fi socotit cel dintâi episcop. Sf. Petru a venit la Roma cu puțin înainte de a suferi mucenicia. Așadar, pe temeiul muceniei celui întâi dintre apostoli, iar nu din pricina presupusului său episcopat la Roma, acordară sinoadele, precum acelea de la Halkidon și de la Sardica, anumite privilegii episcopilor Romei.¹⁹⁸

În veacurile mai recente, partizanii Papalității învață în toată vremea că papa are autoritate universală – că este deci episcopul universal – că, la drept vorbind, el este singurul episcop, izvorul de unde curge toată dregătoria bisericească.¹⁹⁹

¹⁹³ Latinii și Papa Grigorie traduceau cuvântul „ecumenic” ca *universalis*, ceea ce-i dădea conotația de jurisdicție universală, ca și cum un asemenea titlu ar fi însemnat că acel episcop are stăpânire asupra tuturor episcopilor și Bisericilor. Însă bizantinii foloseau cuvântul *oikumene* în sensul de Imperiu Creștin, deși literal se referea la întreaga lume locuită. Constantinopolul era capitala oikumenei, deci Patriarhul ei era „Patriarh ecumenic”. Era un simplu epitet onorific care, cu siguranță, nu îi dădea vreo autoritate asupra celorlalți patriarhi. De fapt titlul de „ecumenic” se dădea și profesorului universitar din capitală, bibliotecarului etc. Steven Runciman, *The Eastern Schism*, Oxford University Press, Londra, 1956, p. 18.

¹⁹⁴ Epistola 25, lib. 1, apud Guettée, *Papalitatea schismatică*, pp. 150-151.

¹⁹⁵ Apud Guettée, *Papalitatea schismatică*, p. 154.

¹⁹⁶ Ibid., p. 155.

¹⁹⁷ Sf. Irineu, *Adv. Haer.*, III.III.3, Tertullian și Evsevie (în H. E. III.2 și 6) pomenesc pe Linus ca cel întâi episcop al Romei. Linus e pomenit în 2 Tim. 4, 21, ca însoțitor al Sf. Pavel, care i-a trimis salutări de la Roma lui Timothei în Efes.

¹⁹⁸ Guettée, *Papalitatea schismatică*, p. 157.

¹⁹⁹ Ibid., p. 162.

Vorbind de Roma, Papa Grigorie zice numai că Sf. Petru s'a odihnit și a murit acolo; la Alexandria el nu trimisese decât pe ucenicul său, Evanghelistul Marcu, însă la Antiohia a ținut scaunul vreme de șapte ani. Dacă un episcop a moștenit scaunul lui Petru, în adevăratul înțeles al cuvântului, acela ar fi, după papa Grigorie, episcopul Antiohiei. Marele papă știa că Sf. Petru nu venise la Roma decât pentru a muri acolo; că Biserica Romană era atunci întemeiată și cărmuită de către un episcop pus de Sf. Pavel. Sf. Grigorie spune numai că Petru a proslăvit scaunul Romei prin mucenicia ce a suferit acolo, dar arată în același timp Antiohia ca adevăratul scaun episcopal al lui Petru.²⁰⁰

Grecii nu dădeau mare însemnătate faptului că o episcopie fusese întemeiată de un Apostol. Ei mai spuneau că dacă latinii întemeiază primatul Romei pe faptul că Petru a trăit acolo, atunci Antiohia este mai îndreptățită să ridice pretenții, căci Petru a propovăduit acolo înainte de a veni la Roma. Ba încă și Ierusalimul ar putea avea pretenții mai întemeiate la întâietate, pentru simplul fapt că Domnul nostru Iisus Hristos a propovăduit și a murit acolo.

ALTE INOVAȚII

Statuile

O altă inovație a Romei este folosirea statuilor în locul icoanelor. Evanghelistul Luca a pus început pictării icoanelor. El a pictat-o pe Maica Domnului în timpul vieții ei și a primit blagoslovenia sa pentru continuarea acestei arte sfinte. Biserica Ortodoxă nu se închină statuilor și nu face statui. Definiția dată de al Șaptelea Sinod Ecumenic spune că imaginile să fie făcute cu culori și mozaic, și cu orice alte materiale potrivite, precum aurul și argintul, precum zice Episcopul Theodosie din Amorion în actul al 4-lea al aceluiași Sinod. Imaginile se pot zugrăvi pe obiectele sfinte, pe sfintele Evanghelii, pe cinstitele cruci, pe veșminte, ziduri, scânduri și case. Tot de acestea țin și imaginile în ceară (encaustică), pe care Sf. Ioan Gură de Aur le iubea mult. Nu se spune nici un cuvânt despre statui, figuri sculptate sau copii din ipsos. Mulți susțin că, pe lângă canoane și tradiție, pomenite mai sus, Biserica a respins închinarea statuilor și cu scopul de a evita cu totul orice asemănare cu idolii păgâni care erau statui sculptate, capabile de a fi atinse cu mâna pe toate părțile.

²⁰⁰ Ibid., p. 164.

Celibatul obligatoriu al preoților

Cea mai timpurie legiferare a celibatului preoților în Apus este Canonul 33 al Sinodului de la Elvira (360). Decretaliile papilor Sirichie (384-399) și Innocentie I (401-417) impuneau celibatul preoților și leviților. De-a lungul Evului Mediu s'au făcut eforturi repetate de a impune celibatul clericilor. Canonul 7 al celui de-al Doilea Sinod Lateran din 1139, convocat de Papa Innocentie al II-lea (1130-1143), făcea căsătoria preoților nu numai ilegală, ci și invalidă. Legislația a fost reluată la Sinodul Tridentin (1545-1563) și incorporată în 1917 în *Codex Juris Canonici*. Conciliul Vatican II (1962-65) reafirma necesitatea celibatului.

Practica apuseană nu este prescrisă și nici măcar recomandată undeva în Scripturi, nici în canoanele Apostolice sau ale Sinoadelor. La Întâiul Sinod Ecumenic, propunerea de a sili pe toți clericii să-și părăsească soțiile a fost respinsă. Problema celibatului a fost statornicită prin Canonul XIII al Sinodului al Șaselea Ecumenic (680). Poziția legală în Răsărit este că preoții și diaconii se pot căsători înainte de hirotonie, dar nu după aceea; episcopii însă trebuie să fie celibatari.

Calendarul gregorian

Reforma calendarului Iulian a fost plănuită de către Papii din vechime. Schimbarea calendarului a fost neconținut zădărnicită de către obștile monahale din Răsărit și din Apus, sprijinite și de atenționările, muștrările înfricoșătoare și anathemele Sinoadelor: „Obiceiurile cele din început ție-se” (Canonul 6 de la Întâiul Sinod Ecumenic); „Fiindcă obiceiul și predania veche s'a apucat a se ținea” (Canonul 7 de la Întâiul Sinod Ecumenic); „după Canoanele Cuvioșilor Părinți, și după vechiul obicei” (Canonul 8 de la al Treilea Sinod Ecumenic). Sf. Beda Venerabilul (cca. 673-735) declara cu tărie: „Așa-zisa îndreptare a calendarului bisericesc nu este îngăduită nimănui”.

Pe deasupra, un nou Sinod Ecumenic ar întâlni obstacole în schimbarea calendarului bisericesc numai pe temeuri astronomice, fiindcă astronomii nu se pun de acord în calculele lor. Calendarul Gregorian i-a făcut adeseori pe romano-catolici să sărbătorească Paștile înainte de Paștile Evreiești. Scriptura spune limpede că Învierea Domnului a avut loc după sărbătorirea Paștilor Evreiești. Se dovedește deci că Papa Grigorie al XIII-lea (1572-1585) ignora Canonul 7 Apostolic care spune: „Dacă vreun Episcop, ori Presviter, ori Diacon, sfânta zi a Paștilor mai nainte de primăvăreasca Isimerie (Echinoux) cu Iudeii o va săvârși, să se caterisească” (*Pidalion*).

Sub domnia Papei Grigorie al XIII-lea, la 14 Februarie, 1582, actul a fost finalizat de o comisie la Villa Mondragone de lângă Frascati. Noul calendar, care presupunea scoaterea a zece zile, începea la 5/14 Octombrie, 1582. De asemenea s'a așezat o nouă regulă a anilor bisecți. Noul calendar a fost adoptat de către statele catolice, dar statele protestante nu le-au urmat vreme de mai bine de 150 de ani, și numai după multă vărsare de sânge.

Papa Grigorie al XIII-lea a stăruit mereu ca Patriarhul Ieremia al II-lea al Constantinopolului să îl urmeze în inovația calendarului, dar Patriarhul, în scrisorile sale, refuza mereu. În sfârșit, în 1583, s'a adunat un sinod la Constantinopol. Primul Sinod, ținut la 20 Noiembrie, 1583, sub președinția Patriarhilor Ieremia al II-lea al Constantinopolului, Silvestru al Alexandriei și Sofronie al Ierusalimului, a osândit calendarul introdus de Papa Grigorie al Romei și nu l-a primit, așa cum ceruseră latinii.²⁰¹

Sinodul a dat un *Sigillion*, care a fost trimis tuturor Bisericilor Ortodoxe Locale, în care se enumerau principalele erezii ale papalității și se anathemizau. Sinodul porunca să fie anathemizat cel ce nu mărturisește că Sfântul Duh purcede doar de la Tatăl, în chip ființial și ipostatnic, deși El purcede de la Tatăl și Fiul în timp. De asemenea, porunca ca mirenii să se împărtășească cu Trupul și cu Sângele lui Hristos, și oprea folosirea pâinii nedospite. Apoi scrie: „Oricine spune că, atunci când Hristos și Dumnezeu nostru va veni la judecată, nu va veni să judece sufletele împreună cu trupurile, ci va veni să hotărască doar asupra trupurilor, să fie anathema”. Ei au rosti anathema și asupra celor ce cred că nu este chin veșnic (precum Orighen) și că sufletele creștinilor care s'au pocăit în această viață – dar nu și-au împlinit canonul – se duc în purgatoriu. S'a aruncat anathema și asupra celor ce mărturisesc că Papa este

²⁰¹ Mitropolitul Meletie al Athenei, *Istoria Bisericii*, Austria, 1784, cap. XI, p. 402.

capul Bisericii, și nu Hristos, și că el are puternicia de a primi în Rai cu scrisorile sale și de a ierta toate păcatele săvârșite de cel care primește indulgențe de la el în schimbul banilor.²⁰²

²⁰² Acest *Sigillion* se află în manuscris, în Codexul 772 de la Sf. Mănăstire a Sf. Panteleimon din Athos, ca și în Manuscrisul 258 de la Chilia „Imnul Acathist” de la Schitul Kavsokalivia din Sf. Munte. El a fost publicat pentru prima dată de arhimandritul rus Porfirie Uspenski, în periodicul *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 12, București, 1881. Arhimandritul Porfirie l-a copiat dintr’un manuscris de la marea bibliotecă a Mănăstirii Sf. Ecaterina din Sinai.

Al doilea Sinod, cu aceiași ierarhi, s'a ținut în 1587. *Sigillionul* dat de acest Sinod poruncește fiecărui ortodox, sub pedeapsa canonisirii și anathemei, să nu primească noua Pashalie, adică noua datare a Paștilor.²⁰³ Al treilea Sinod, prezidat de Patriarhii Ieremia al Constantinopolului, Meletie al Alexandriei, Ioachim al Antiohiei și Sofronie al Ierusalimului întărea condamnarea din 1583, afirmând: „Îndreptarea calendarului a fost osândită ca pierzătoare și nefolositoare, fiind mai vârtos pricină de multe primejdii”.²⁰⁴

O altă osândire a avut loc în Februarie, 1593, care a respins noul calendar, adică înnoirea latină a calculării sărbătoririi Paștilor. Sinodul excomunica pe cei ce ar fi îndrăznit să calce hotărnicirile privitoare la acest Sfânt Praznic. Între semnatari se aflau Patriarhii Ieremia al Constantinopolului, Ioachim al Antiohiei, Sofronie al Ierusalimului și Meletie al Alexandriei. Conform Episcopului Policarp al Diavliei, „în 1593, un Sinod al Bisericilor Ortodoxe, la care au luat parte cei patru Patriarhi, trimisul Bisericii Rusiei și mulți alți ierarhi ortodocși, reprezentând Bisericile Ortodoxe, s'a adunat la Constantinopol și a poruncit: 'Cel ce nu urmează, ci voiește a răsturna și a nimici obiceiurile Bisericii, hotărâte de cele Șapte Sinoade Ecumenice, în ce privește ținerea Sfințelor Paști și Minologhionul (calendarul sărbătorilor cu dată fixă), și voiește a urma noua Pashalie și Minologhie a astronomilor Papei, (...) să fie anathema și în afara Bisericii lui Hristos și a adunării credincioșilor...'”²⁰⁵

Sfântul Maslu

O altă inovație latină observată de ortodocși este ungerea „extremă”, adică maslul săvârșit pentru un bolnav aflat pe patul de moarte, nu cu scopul însănătoșirii trupului și sufletului aceluia om, ci ca ultimă hrană pentru moarte. La fel și denumirea de „viaticum” (însemnând „hrană pentru drum”) se dă Sfintei Împărtășanii date celor aflați pe moarte, spre a-i întări în călătoria lor în veșnicie. Deși de obicei nu este așteptată o însănătoșire trupească, Ordo Romano-catolic din 1972 pune mai mult accent pe vindecare.

Maslul (Εὐχέλαιον, lit. „uleiul rugăciunii”) este săvârșit de preoții ortodocși pentru însănătoșirea omului de boala trupească și sufletească, nu doar ca o pregătire pentru moarte. El poate fi primit și de alți credincioși, care nu sânt bolnavi sau în primejdie de moarte, mai ales în Joia Mare. Principalul pasaj din Scriptură pe care se întemeiază această Taină spune: „Bolește cineva între voi? Cheme pre preoții bisericii și să se roage pentru dânsul, ungând pre el cu untdelemn întru numele Domnului. Și ruga credinței va mântui pre cel bolnav și va ridica pre el Domnul; și de va fi făcut păcate, se vor ierta lui” (Iac. 5, 14-15). De asemenea citim în Evanghelia despre cei doisprezece ucenici că au uns pe bolnavi: „Și draci mulți scoteau, și ungeau cu untdelemn pre mulți bolnavi și-i tămăduiau” (Mt 6, 13).

Încheiere

Toți cei ce doresc să afle faptele amănunțite privitoare la inovațiile și pretențiile Bisericii Papale pot studia istoria bisericească, scrierile învățaților și mai ales *Pidalionul* Bisericii Ortodoxe. Cititorul onest nu va mai avea nici o îndoială care dintre cele două obști este adevărata Biserică a Sfinților Apostoli și Părinți, nestrucată de erezie și înnoire. Spațiul nu ne îngăduie să descriem celelalte înnoiri și particularități nementionate în această scrisoare sinodală. Între acestea se numără credința în „păcatul original” și predestinare, apoi stigmatetele, viziunile mariane, raderea bărbilor, scaunele din biserici, Cruciadele aprobate de Papa, Inchiziția etc. Astfel, cu anii, diversitatea a devenit deosebire, privilegiul a devenit drept și inovația a devenit tradiție.

În papalitatea modernă vedem istoria unei apostazii de la Biserică, urmând calea parcursă mai întâi de către Îngerul Lucifer, „luceafărul cel ce răsărea dimineața” (Is. 14, 12). Mai întâi s'a ivit mândria, atunci când Lucifer a zis: „Deasupra stelelor cerului pune-voiu scaunul meu ... fi-voiu asemenea celui Preaînalt” (Is. 14, 13-14). Aceeași mândrie a fost înfățișată și de Papi, care zic că scaunul lor este suprem, mult mai presus de toți ceilalți episcopi și Sinoade. Sf. Fotie cel Mare a luptat împotriva primei

²⁰³ Codexul 772 de la Sf. Mănăstire a Sf. Panteleimon din Athos.

²⁰⁴ Mitropolitul Filaret (Vafidis) al Didimotihonului, *Istoria Bisericii*, Constantinopol, 1912, p. 125. vezi și Păr. Vavilie Sakkas, *The Calendar Question*, Holy Transfiguration Monastery, Jordanville, NY, 1973, pp. 22-23.

²⁰⁵ Episcopul Policarp al Diavliei, *Schimbarea Calendarului*, Athena, 1947, p. 13.

manifestări a acestei nimiciri duhovnicești. Au urmat apoi procedurile aristotelice de investigare ale scolasticii. A fost o încercare de a îndreptăți doctrina apuseană prin procese intelectuale, prin analogie și definiție, coordonare și sistematizare a datelor credinței. Sf. Grigorie Palama a luptat împotriva acestui scolasticism care, în mințile celor aflați în înșelare duhovnicească, ridică rațiunea mai presus de credință. În sfârșit a venit și lucrarea unirii ecumenice care trecea cu vederea toate condițiile unei adevărate uniri de dragul unui bine închipuit. Sf. Marcu a luptat împotriva falsei uniri care ar fi dus pe mulți ortodocși la apostazie.

Fie ca Domnul, pentru rugăciunile stâlpilor Ortodoxiei, să ne dea să zicem dimpreună cu cucernicul Iosif Vriennios: „Nu ne vom lepăda nicicând de tine, iubită Ortodoxie! Nu vom minți niciodată ție, cinstită Predanie a Părinților! Nu te vom părăsi nicicând, Maică Bunăcinstire! În tine ne-am născut, și în tine trăim, și în tine vom adormi. Și dacă vremurile o vor cere, de zeci de mii de ori vom muri pentru tine!”²⁰⁶

²⁰⁶ Iosif Vriennios, „Ta Evrethenta”, Vol. II, *Meleti peri tis Kyprion pros tin Orthodoxon Ekklisian Meletithesis Enosios*, Evghenios Vulgarios Ed., Leipzig, 1768-1784, pp. 16-23; Vasilide, p. 29.

CUPRINS

Sfântul Marcu Evghenicul, Mitropolitul Efesului.....	7
O minune a Sfântului Marcu Evghenicul.....	153
Căderea Constantinopolului.....	155
Scurte răspunsuri ortodoxe la inovațiile papistașilor.....	181

Distribuție:
S.C. Egumenița S.R.L.
O.P. 3
C.P. 301
800730 Galați
tel./fax: 0236-326.730
e-mail: bunavestire@geniusnet.ro
www.egumenita.ro